

T.C.

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

SINIRAŞAN SULARIN HUKUKİ YORUMU

Necmettin Gökay ŞENGÜL

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Nazım Sinan ODABAŞI

İstanbul, 2025

SINIRAŞAN SULARIN HUKUKİ YORUMU

Necmettin Gökay ŞENGÜL

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ

2025

“Necmettin Gökay ŞENGÜL” tarafından hazırlanmış ve 19.03.2025 tarihinde sunulmuş “SINIRAŞAN SULARIN HUKUKİ YORUMU” başlıklı tez Kamu Hukuku Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak **oy birliği** ile kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Nazım Sinan ODABAŞI
Danışman

Tez Savunma Sınavı Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Sevtap YOKUŞ
VEZNEDAROĞLU

Kamu Hukuku Bölümü,
Altınbaş Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nazım Sinan
ODABAŞI

Kamu Hukuku Bölümü,
Altınbaş Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sevda KESKİN

Kamu Hukuku Bölümü,
Piri Reis Üniversitesi

Bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak bütün şartları sağladığını beyan ederim.

Bu tezdeki tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik davranışlara uygun olarak edinildiğini ve sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca, bu kuralların ve davranışların gerektirdiği şekilde, bu çalışmada, orijinal olmayan tüm materyalleri ve sonuçları tamamen alıntı yaptığımı ve referans gösterdiğimi de beyan ederim.

Necmettin Gökay ŞENGÜL

İmzası

X X X X X

İTHAF

Bu çalışmamı temiz suya ulaşamadığı için doğum yaptığı esnada hayatını kaybeden, tüm Kadınlar’a ithaf ediyorum.

ÖNSÖZ

Hayatımın her aşamasında emek ve özverisi olan başta ailem olmak üzere, bana eğitim veren öğretmenlerim, tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nazım Sinan ODABAŞI'na ve bana ilham veren dostlarıma teşekkür ediyorum.

ÖZET

SINIRAŞAN SULARIN HUKUKİ YORUMU

ŞENGÜL, Necmettin Gökay

Yüksek Lisans, Kamu Hukuku, Altınbaş Üniversitesi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nazım Sinan ODABAŞI

Tarih: Mart/ 2025

Sayfa: 114

Bu çalışmada, sınıraşan suların hukuki yorumlarının yapılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda; ilk olarak sınıraşan sular ile ilgili tanımlamalar yapılmıştır. Sonrasında, su kaynakları ile ilgili anlaşmazlığa neden olan sebepler açıklanmıştır. Sınıraşan suların güvenliklerinin sağlanmasının önemi belirtilmiş ve ülkelerin bu yöndeki çabaları örneklendirilmiştir. Su paylaşımı hususunda; kabul edilen ve kullanılan doktrinler belirtilmiş, sınıraşan sularda ülkelerin iş birliği sağlamasının önemi ve gerekliliği üzerinde durulmuştur. Sonrasında; Türkiye içerisinde sınıraşan su örnekleri aktarılmış, söz konusu suların örf ve adet hukuku kapsamındaki değerlendirmeleri belirtilmiş, bahsi geçen suların kurumsal yönde düzenlenmesi aktarılmış ve uluslararası kuruluşlar ile sınıraşan suların bağlantısı gösterilmiştir. Ardından; sınıraşan suların hukuki yönden değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışma sonucunda; sınıraşan suların dünyanın ve insanlığın devamlılığı için kritik önem taşıdığı ve sürekli olarak bu değerin artmaya devam ettiği belirtilmiş, bu açıdan sınıraşan suların ülkeler arasında sürekli daha önemli hale geldiği belirlenmiştir. Sınıraşan sulara dair ülkeler arasında, meydana gelen anlaşmazlıkların çözüme ulaştırılmasının, barışçıl ve sürdürülebilir gelecek inşa edilmesi yönünde kritik önem taşıdığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınıraşan Sular, Su Hakkı, Su Paylaşımı, Gabcikovo-Nagymaros Kararı, Silala Kararı.

ABSTRACT

LEGAL INTERPRETATION OF TRANSBOUNDARY WATERS

ŞENGÜL, Necmettin Gökay

M.A., Public Law, Altınbaş University,

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Nazım Sinan ODABAŞI

Date: March/ 2025

Pages: 114

This study aims to provide legal interpretations of transboundary waters. In this context, definitions related to transboundary waters are first provided. Subsequently, the reasons causing disputes over water resources are explained. The importance of ensuring the security of transboundary waters is emphasized, and countries' efforts in this direction are exemplified. Regarding water sharing, accepted and used doctrines are stated, and the importance and necessity of countries' cooperation in transboundary waters are emphasized. Afterwards, examples of transboundary waters within Turkey are presented, evaluations of these waters within the scope of customary law are indicated, the institutional regulation of the mentioned waters is conveyed, and the connection between international organizations and transboundary waters is demonstrated. Then, a legal assessment of transboundary waters is made. As a result of the study, it is stated that transboundary waters are critically important for the continuity of the world and humanity, and this value continues to increase constantly. In this respect, it is determined that transboundary waters are becoming increasingly important among countries. It is established that resolving disputes between countries regarding transboundary waters is critically important for building a peaceful and sustainable future.

Keywords: Transboundary Waters, Right to Water, Water Sharing, Gabčíkovo-Nagymaros Judgment, Silala Judgment.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
TABLO LİSTESİ.....	xii
ŞEKİL LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
2. KONUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	3
2.1 KONU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	3
2.1.1 Ulusal Akarsular	3
2.1.2 Uluslararası Akarsular	3
2.1.3 Ortak Sular	5
2.1.4 Sınır Oluşturan Sular.....	5
2.1.5 Sınıraşan Sular	6
2.1.6 Aşağı ve Yukarı Kıyıdaşlık Kavramları	7
2.2 SUYA ERİŞİM HAKKI VE KATILIMCI SU YÖNETİMİ.....	8
2.2.1 Suya Erişim Hakkı	8
2.2.2 Katılımcı Su Yönetimi	10
2.3 ULUSLARARASI KURULUŞLAR VE SINIRAŞAN SULAR	13
2.3.1 UHD ve UHE'nin Sınıraşan Su Sorunlarına Yaklaşımı	16
2.3.2 DSK'nın Sınıraşan Su Sorunlarına Yaklaşımı	18
2.3.3 BM'nin Sınıraşan Su Sorunlarına Yaklaşımı.....	20
2.3.4 Afrika Birliği'nin Sınıraşan Su Sorunlarına Yaklaşımı	29

2.3.5 Dünya Bankası ve IMF'nin Sınıraşan Su Sorunlarına Yaklaşımları	31
2.3.6 Avrupa Birliği'nin Sınıraşan Sulara Yaklaşımı	33
2.3.7 OECD ve Su Faaliyetleri	35
2.3.8 Dünya Su Forumları.....	37
2.4 SU PAYLAŞIMI KONUSUNDAKİ DOKTRİNLER	42
2.4.1 Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini	44
2.4.2 Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini	45
2.4.3 Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini	47
2.4.4 Hakça, Makul ve Optimum Yararlanma Doktrini	47
2.5 ULUSLARARASI SU HUKUKUNUN İLKELERİ.....	48
2.5.1 Hakkaniyet ve Nesafete Uygun Kullanım İlkesi	48
2.5.2 Önemli Zararlara Neden Olmama Sorumluluğu İlkesi	50
2.5.3 Müzakere, İstişare ve Bildirim İlkeleri	51
2.5.4 İş Birliği ve Bilgi Alışverişi İlkeleri	52
3. UYUŞMAZLIK KONULARI VE YARGI KARARLARI	53
3.1 SU KAYNAKLARI VE ANLAŞMAZLIK SEBEPLERİ.....	53
3.1.1 Su Kıtlığından Kaynaklanan Anlaşmazlıklar.....	56
3.1.2 Su Kullanımı Çatışmasından Kaynaklanan Anlaşmazlıklar	59
3.1.3 Su Kalitesinin Bozulmasından Kaynaklanan Anlaşmazlıklar	62
3.1.4 Suyun Yönetim ve Güvenliğinden Kaynaklanan Anlaşmazlıklar	63
3.2 İLGİLİ ULUSLARARASI YARGI KARARLARI	64
3.2.1 Gabcikovo-Nagymaros Kararı	65
3.2.2 Silala Kararı	66
4. TÜRKİYE'NİN VE DİĞER ÜLKELERİN SINIRAŞAN SULARI.....	68
4.1 TÜRKİYE'DE SINIRAŞAN SULARLA İLGİLİ DURUM.....	68

4.1.1 Fırat Nehri.....	69
4.1.2 Asi Nehri.....	70
4.1.3 Dicle Nehri.....	71
4.1.4 Meriç Nehri.....	72
4.1.5 Aras Nehri.....	73
4.1.6 Türkiye'nin Sınıraşan Sularına Genel Bakış.....	73
4.2 HUKUKİ DÜZENLEMELER.....	78
4.2.1 Türkiye ile Irak Arasında Düzenlemeler.....	78
4.2.1.1 Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü	78
4.2.1.2 Ekonomik ve Teknik İş Birliği Anlaşması.....	80
4.2.2 Türkiye ile Suriye Arasında Düzenlemeler.....	81
4.2.2.1 Türk ve Fransız İtilafnamesi	82
4.2.2.2 Lozan Barış Antlaşması	82
4.2.2.3 Tahdidi Hudut Nihai Protokolü.....	83
4.2.2.4 Türkiye-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü.....	84
4.2.2.5 Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol.....	84
4.2.2.6 Türkiye-Suriye Ekonomik İş Birliği Protokolü	85
5. SONUÇ	87
REFERANSLAR	93

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 3.1: Sınıraşan Nehir Havzaları.....	54
Tablo 3.2: Falkenmark'ın Önerdiği Su Sorunu Ölçütleri.....	57
Tablo 4.1: Türkiye'nin Kara Sınırları ve Kara Sınırlarının Akarsulardan Geçen Kısımlarının Uzunlukları.....	68
Tablo 4.2: Üç Aşamalı Plan Kapsamında Belirlenen Ölçüm İstasyonları.....	74

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: Dünya Su Konseyi'nin İş Birliği Sağladığı Kuruluşlar.....	20
Şekil 3.1: Gelişmişlik Seviyesine Göre Su Tüketimi.....	60

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEK	: Avrupa Ekonomik Komisyonu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMİDÇS	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
C	: Cilt
DB	: Dünya Bankası
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DSK	: Dünya Su Konseyi
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
ENCOP	: Energy Conservation Project
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
ILA	: International Law Association
ILI	: International Law Institue

Mad	: Madde
OECD	: İktisadi İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	: Ekonomik İş Birliği Örgütü
OTK	: Ortak Teknik Komite
S	: Sayı
UHD	: Uluslararası Hukuk Derneği
UHE	: Uluslararası Hukuk Enstitüsü
UHK	: Uluslararası Hukuk Komisyonu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNDESA	: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Departmanı
UNCED	: Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
V.D.	: Ve Diğerleri

1. GİRİŞ

Su, dünyada yaşam süren canlı varlıkların tümü için kritik öneme sahiptir. Dünyanın büyük çoğunluğunun su kaynaklarıyla dolu olmasına karşın, kullanılabilir tatlı ve temiz su kaynaklarının dünyadaki tüm su kaynaklarına oranı %2,5'tir. Farklı doğal kaynakların dağılımında olduğu gibi, tatlı su kaynaklarının dünyadaki dağılımı da dengeli değildir. Bu dengesizlikten kaynaklı olarak, dünyadaki bazı bölgeler su yönünden bolluk yaşarken, bazılarında kıtlık ve su sorunları yaşanmaktadır. 21. yüzyılda suya erişimi olmayan ve asgari hijyen şartlarından yoksun olarak yaşamını sürdürmeye çalışan kişi sayısı artmaktadır. Dünyadaki mevcut yönelimlerin devam etmesi durumunda, nüfusun büyük çoğunluğunun önümüzdeki yıllarda su yoksunluğu ya da su kıtlığı ile karşı karşıya kalacağı düşünülmektedir.¹

Tüketilebilir su kaynaklarının dünyada kısıtlı olmasının yanında, başta gelişmemiş veya az gelişmiş ülkeler olmak üzere meydana gelen hızlı nüfus artışı ve buna bağlı su kullanım miktarının artması, dünyada kullanılabilir su kaynaklarındaki baskının artmasına neden olmaktadır. Artarak süregelen su kullanımı sonucu, birey başına düşen yıllık su kullanım miktarı azalmakta ve kullanılabilir su kaynaklarının yok olma durumuna yaklaştığı dikkat çekmektedir. İnsanlığın yaşamı için temel kaynakların başında su gelmektedir. Bu sebepten dolayı, ilk insanlardan yaşadığımız yüzyıla kadar bütün insanlar su kaynaklarına yakın bölgelere yerleşmeye çalışmış ve ilk medeniyetler de genelde su kaynaklarına yakın alanlarda gelişmiştir.²

Su, insan hayatının yalnızca temel bileşenlerinden biri olmamakta, barışın da temelini oluşturmaktadır. Ülkelerin gereksinim duyduğu oranda su kaynaklarına ulaşma isteklerinin başlıca nedenleri; toplumlara daha iyi hizmet sunabilmek, toplumun ekonomik değerlerini dengelemek ve ülkelerin geleceğini düşünerek hareket etmektir. İlerleyen süreçte, dünya nüfusundaki artışla beraber sanayi ve teknolojinin gelişimiyle kentleşmenin artması, sulak

---

¹ Simone Klawitter ve Hadel Qazzaz (2005), Water as a human right: the understanding of water in the Arab countries of the Middle East, *International Journal of Water Resources Development*, C.21, S.2, s.253.

² Hüseyin Korkmaz ve Atilla Karataş (2009), Asi Nehri'nde Su Yönetimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.12, s.20.

arazilerin kurak hale gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle, dünyada tüketilebilir ve farklı hedeflerle kullanılabilir olan suyun önemi büyüktür. Tüketilebilir su miktarının az olması veya süreç içerisinde azalmasıyla birlikte suyun ve suya dair çalışmaların önemi de giderek artmıştır.³

Devletlerin kendi bölgelerinde bulunan sularda hak iddia etmesi de bu kapsamda önemlidir. Sınıraşan sulardan kaynaklı meydana gelen sorunların temel nedenleri arasında; kıyıdaş ülkelerin bu kapsamdaki sulardan en yüksek seviyede yararlanma istekleri yer almaktadır. Sınıraşan sulardan kaynaklı yaşanan anlaşmazlıklar arasında göller, nehirler ve akarsular bulunmaktadır. Bu kaynaklardan dolayı meydana gelen anlaşmazlıkların tamamı, tarafların iyi niyetli tutumları neticesinde hukuksal ve siyasal yollarla çözümlenmiştir. Fakat bu yönde temel teşkil eden çözüm olarak iş birliğinin sağlanmasının gerekliliği de görülmektedir.

Bu çalışmada; sınıraşan suların hukuki yorumlarının yapılması ve genel bir değerlendirme sunulması hedeflenmiştir. Bu kapsamda çalışma içerisinde: uluslararası akarsular, sınıraşan sular, su yönetimi, su hakkı, su kaynakları ile bu yönde anlaşmazlığa neden olan unsurlar, su paylaşımı hususunda iş birliği sağlanmasının etkileri ve Türkiye'nin sınıraşan suları yönünde bilgi verilmiştir. Çalışma, sınıraşan sular yönünde meydana gelen anlaşmazlık ve sorunların çözüm önerilerine dair fikir sunması için önemlidir. Bu kapsamda, alınan karar örneklerinden beslenen çalışma sonucunda, sınıraşan sulara yönelik yaşanan sorunların çözümlerine dair önerilerde bulunulmuştur.

---

³ Abdulbasir, Türkmen (2019), *Uluslararası güvenlikte suyun önemi ve Afganistan analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, s.26.

2. KONUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1 KONU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

2.1.1 Ulusal Akarsular

Uluslararası kapsamda, üzerinde görüş birliğine varılan kavramlar arasında “ulusal akarsu” olgusu da bulunmaktadır. Bu yönde; “akarsu” ifadesi, ülkenin sınırları içerisinde doğarak, ülkenin sınırları içinde bulunan havzaya dökülmesi şeklinde ifade edilebilmektedir. Bu kapsamda önem teşkil eden husus, akarsuyun tek devletin sınırları içinden başlayarak sonlanması ve farklı devletlerin sınırlarına geçmemiş olmasıdır. Bu şekilde varlık gösteren akarsular, devletlerin kendi egemenlik alanı içerisinde olduğundan, farklı devletlerin bu sulardan hak talep etmesi söz konusu olmamaktadır. Bunun yanında, bu akarsular üzerinde farklı devletlerden kaynaklı anlaşmazlık ortaya çıkması da mümkün olmamaktadır.⁴

Ülkeler ulusal akarsularını kullandıkları sırada, küresel anlamda herhangi bir hukuka dâhil olmamaktadır. Ülkenin sınırlarındaki suların kullanımı için tam yetki yine uluslararası hukuk tarafından bu devletlere verilmektedir.

2.1.2 Uluslararası Akarsular

İngilizce ‘*International Water Courses*’ ifadesinden aktarılan ‘*Uluslararası Akarsu*’ ifadesinin Türkçe karşılığında bazı farklı anlamlar bulunmaktadır. Uluslararası akarsu, sınıraşan sular, milletlerarası nehir ve uluslararası sular benzeri ifadeler uluslararası akarsu tanımı için kullanılabilir.⁵ Bu ifadenin tanımını değerlendirenler: Akarsuyun uluslararası akarsu kapsamında bulunabilmesi için iki koşulun sağlanması gerektiği hususunda ortak fikre varmışlardır. İlk koşul coğrafi karşılamadır. Bu kapsamda, akarsuyun iki ya da daha fazla ülkeyi keserek geçmesi ya da ayırması gerekmektedir. İkinci koşul ise; ulaşım imkân vermesidir. Akarsuda bahsi geçen iki koşulun bulunmaması halinde, bu akarsuyun uluslararası akarsu olarak değerlendirilmesi söz konusu değildir.

---

⁴ Rüştü Ilgar ve Khalef Salem (2004), Türkiye’nin Sınıraşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açından Bir Bakış, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S:10, s.10.

⁵ Arzu Al ve Meral Balci (2018), *Uluslararası İlişkilerde Güncel Çalışmalar I*, Savaş Yayınevi, Ankara, s.87.

“Uluslararası akarsu” ifadesi ilk olarak 1815 yılında, Viyana Kongresi'nin nihai senedi içinde kullanılan bir ifadedir. Senet dâhilinde; uluslararası akarsuların temel nitelikleri arasında ulaşma imkân sağlayabilmesi belirlenmiştir. 21. yüzyılda da uluslararası akarsuların en temel kullanım alanı ulaşımıdır. Nitekim Uluslararası Hukuk Derneği (UHD)⁶, ulaşma imkân veren ve stratejik bir konumda bulunan akarsuları, uluslararası nitelik taşıyan akarsular kapsamında değerlendirmektedir. 21. yüzyılda teknoloji ve sanayi alanında yaşanan gelişmeler ve tarımsal üretimin artmasıyla, uluslararası akarsular bu yönde de aktif olarak kullanılmaktadır. UHD tarafından uluslararası akarsular: “İki veya daha fazla devletin sınırları içerisinde bulunan ve içindeki yüzeyde hem suni hem doğal bütün akarsuların, belirli alanların su varlığını taşıyarak bir deniz içerisine mahreci (çıkışı) bulunmayan, kapalı olan ve ülke içindeki kısımlara açılan, ortak mahreçler üzerinde sona erdiği alan” olarak tanımlanır.⁷

Uluslararası hukuk dâhilinde, uluslararası akarsulara dair en kritik hususlardan biri de uluslararası akarsulardan yararlanma hakkıdır. Uluslararası akarsulardan yararlanma hakkı, devletlerin egemenlikleri altında bulunan bir haktır. İki ya da daha çok ülke sınırlarını kesen ya da buradan geçen akarsulardan yararlanma yönünde yapılan incelemelere göre akarsuyun içinden geçtiği tüm ülkeler, akarsuyun kendi sınırlarına dâhil olan kısmında hak sahibi olmaktadır.⁸

Ülkelerin uluslararası akarsulardan yararlanma hedefleri de bu kapsamda önem kazanmaktadır. Bu gibi sülardan ülkelerin yararlanma yönelimleri, ulaşım dışı ve ulaşım hedefli olarak iki kısımda değerlendirilmektedir. Ülkelerin uluslararası akarsuları ulaşım hedefli kullanımlarında, tarih sürecinde kabul edilmiş ve 21. yüzyıla kadar sürdürölmüş kurallar bulunmaktadır. Bahsi geçen akarsuların ulaşım hedefiyle kullanılması esnasında, uluslararası alanda çeşitli problemler yaşanabilmektedir. Fakat sanayi ve teknolojinin hızlı gelişimiyle, uluslararası akarsuların ulaşım harici kullanımının yaygın hale gelmesi, yaşanan hızlı gelişimlere uygun olarak değişmiştir. Hızla değişen ve gelişen teknolojiyle beraber,

---

⁶ Metnin bundan sonraki bölümlerinde ‘UHD’ olarak geçecektir.

⁷ Cem Sar (1970), *Uluslararası nehirlerden endüstriyel ve tarımsal amaçlarla faydalanma hakkı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Faköltesi Yayınları, Ankara, s.57.

⁸ Al ve Balcı, a.g.e., s.88.

nehirlerin akış yollarında saptırmalar ya da nehirlerde depolama alanlarının oluşturulmasının artışı gibi nehirlerden yararlanmaya yönelik uygulamalar, farklı devletlerin bu suları kullanmasını olumsuz etkileyebilmektedir. Ülkeler tarafından uluslararası akarsuların ulaşım dayalı kullanılması, bahsi geçen akarsulara kıyısı olan ülkelerin bu akarsulardaki kullanımını da etkilemektedir. Fakat bahsi geçen suların ulaşım dışında kullanılması, bu sulara kıyısı bulunan diğer ülkelere akan su seviyesini azaltmasının yanında akan suyun kalitesini de olumsuz etkilemektedir.⁹

2.1.3 Ortak Sular

Bir ülke egemenliğindeki sınırlar içinde başlamasına karşın, aynı ülkesel sınırlar içinde sonlanmayan, birden fazla ülkenin sınırlarını aşan akarsulara “*ortak sular*” ismi verilmektedir. Bu ifade sıklıkla, birbirine kıyısı bulunan ülkeler tarafından kullanılmaktadır. Ortak sular ifadesi, anlamsal yönden akarsuların yukarı kıyıdaş yönetimi altında bulunmadığı anlamına gelmektedir. Bu sebeple kavram, yukarı kıyıdaş ülkeler tarafından tercih edilen bir ifade değildir. Bu ifade sonrasında, yerini uluslararası ya da ulusal sular ifadesine bırakmıştır. Gerek uluslararası sular gerekse ortak sular ifadesinde sınıraşan sulardaki egemenlik hakları yukarı kıyıdaş devletlerin elinden alınmaktadır. Yukarı kıyıdaş devletlerin, temelde kullanmayı seçtiği ifade ‘sınıraşan su’ ifadesidir. “*Ortak sular*” ifadesi, varlık gösterdiği bölgeyi yansıtmaktadır. Bundan dolayı hukuksal olarak, ülkenin egemenliğine aykırı sonuçlar oluşturabilmektedir. Yani bu gibi suların, birden çok devletin egemenliğinde olduğu düşünülmektedir. Fakat 21. yüzyılda, ortak sular ifadesinin geçerliliğini yitirdiğini söylemek mümkündür.¹⁰

2.1.4 Sınır Oluşturan Sular

Farklı ülkelerin mevcut sınırlarını, diğerlerinden ayıran sınırların tümünü veya belirli bir bölümünü oluşturmuş olan sulara ‘sınır çizen sular’ denilmektedir. Sınır çizen akarsular, sınırlarını çizdiği ülkenin bir bölümü olarak değerlendirilmektedir. Sınır çizen akarsularda, ‘ayrım çizgisi’ bahsi geçen akarsuyun ortasından çizilmekte veya akarsuyun ulaşım imkân

---

⁹ Al ve Balcı, a.g.e., s.89.

¹⁰ Tuğba Evrim Maden (2013), Sınıraşan Su Havzalarında İş birliği Sorunu, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, C.5, S.53, s.15.

veren kısmının ortasından ayrılmaktadır. Akarsulardan bazıları, iki ya da daha fazla ülkenin sınırlarından geçerek denize akmaktadır. Bahsi geçen akarsuların üzerindeki yönetim hakkı ise geçtiği devletlere aittir.¹¹

2.1.5 Sınıraşan Sular

Sınıraşan sular ifadesi ülkemizde ilk kez Akmandor tarafından kullanılmıştır. Akmandor'a göre sınıraşan sular: "İki ya da daha çok ülke topraklarını kat ederek akan, kaynak ülke ile mansap ülke arasındaki kullanımı ya da paylaşımı eşit olması söz konusu olmayan sular" olarak ifade edilmektedir.¹² Cemal Zehir de bu ifadeyi: "Ülkenin topraklarından doğan, iki ya da daha fazla devletin topraklarını aşarak bir denize ya da göle dökülen akarsuların kollarını da içeren sular" şeklinde açıklamaktadır.¹³ Sınıraşan sularla alakalı yapılan iki tanımda da görülebileceği gibi, bu suların tanımlanması esnasında ulaşım etkeni dikkate alınmamakta ve sınır oluşturan sular ifadesi de bu ifadenin kapsamına dâhil edilmemektedir.

Dünyadaki su kaynaklarının dağılımı, devlet sınırlarından bağımsız olarak meydana gelmektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere, bazı bölgelerde su bol olurken bazı bölgelerde kıtlık oluşabilmektedir. Başlangıç noktasından itibaren, iki veya daha fazla devletin sınırlarından geçen 270 ila 280 arasında su kaynağı bulunmaktadır. Bahsi geçen su kaynakları dünyanın yaklaşık yarısını kaplarken, bahsi geçen sular dünyadaki su kaynaklarının %60 kadarını oluşturmakta ve dünyanın yaklaşık yarısını etkilemektedir.¹⁴

19. yüzyılda sanayi ve teknolojinin gelişimiyle beraber, su kaynaklarının önemi daha da belirgin hale gelmiştir. Bahsi geçen kaynaklardan yararlanma hususunda, kaynaklara kıyısı bulunan ülkeler arasında büyük problemler yaşanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonrasında, uluslararası kapsamda ülkelerin sulardan yararlanma haklarının korunması için Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK)¹⁵ sınıraşan sular ifadesini onaylamıştır. Birleşmiş

---

¹¹ Metin Duyar ve Oğuzhan Özçelebi (2012), *Ortadoğu'da Su Sorunu: İsrail'in Su İhtiyacının Temel Dinamikleri*, Derin Yayınları, İstanbul, s.22.

¹² Neşet Akmandor (1994), *Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu*, Tesav Yayınları, Ankara, s.15.

¹³ Cemal Zehir (1998), *Türkiye ve Orta Doğu Su Meselesi*, Marifet Yayınları, İstanbul, s.41.

¹⁴ Maden, a.g.e., s.24.

¹⁵ Metnin bundan sonraki bölümünde 'UHK' olarak geçecektir.

Milletler(BM)¹⁶'e bağılı Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEK)¹⁷ tarafından 1997 yılında yürürlüğe giren '*Sınıraşan Sular ve Uluslararası Göllerin Kullanımı ve Korunması Antlaşması*' ile 2000'de Avrupa Birliği (AB)¹⁸ tarafından yayımlanan '*Su Çerçeve Direktifi*' ve sonrasında yapılan çok sayıda düzenlemenin içeriğinde doğrudan "*sınıraşan su*" ifadesi kullanılmıştır.¹⁹

Sınıraşan sulara yönelik düzenlemeler bulunmasına karşın, genellikle kabul edilen uluslararası hukuk kuralı veya düzenlemesi bulunmamaktadır. Bundan dolayı, sınıraşan sularla alakalı ülkeler arasında yaşanan anlaşmazlıklar sıklıkla ülkelerin kendi aralarındaki siyasi pazarlıklar yoluyla çözülmeye çalışılmaktadır. Başka bir ifade ile sınıraşan sular hususundaki karışıklık, ülkeler arasında bahsi geçen su kaynaklarından yararlanma noktasında bir hukuk kuralı oluşturulmaması ile ilintilidir. Bundan dolayı sınıraşan sular hususunda, ülkeler arasında meydana gelen anlaşmazlıklar karşısında su kaynağının bulunduğu devlet ve bölgelere göre problemin çözümü değişkenlik göstermektedir. Sınıraşan sulardan yararlanılmasına dair düşünülen kuramlar, çok sayıda ülke tarafından problemlerin çözümü için sıklıkla kullanılmaktadır.

Sınıraşan sulardan devletlerin yararlanmasına dair kuralların uygulanmasında, kıyıdaş olan devletler tarafından yararlanma haklarına temelde herhangi bir itiraz olmamakla birlikte, itirazın hangi devletin ne kadar su kullanacağına olduğu görülmektedir.²⁰

2.1.6 Aşağı ve Yukarı Kıyıdaşlık Kavramları

Sınıraşan suların kıyısında bulunan ve sınıraşan suların bir kısmı kendi topraklarında bulunan ülkeye 'kıyıdaş ülke' ismi verilmektedir. Sınıraşan suların akış yönüne göre yukarıdaki ülkeler; '*yukarı kıyıdaş*' ya da '*membra ülke*', suyun akış yönünde aşağıda kalan ülkeler ise '*aşağı kıyıdaş*' ya da '*mansap ülke*' şeklinde isimlendirilmektedir. Örneğin Dicle

---

¹⁶ Metnin bundan sonraki bölümlerinde 'BM' olarak geçecektir.

¹⁷ Metnin bundan sonraki bölümünde 'AEK' olarak geçecektir.

¹⁸ Metnin bundan sonraki bölümünde 'AB' olarak geçecektir.

¹⁹ Murat Köle (2017), 1954 – 2016 Dönemi Türkiye Sınıraşan Sular Politikası, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S.35, s.126.

²⁰ Münevver Aktaş Acabey (2006), *Sınıraşan Sular*, Beta Basım Yayım, İstanbul, s. 80.

Nehri, Türkiye topraklarında doğmakta, Türkiye sınırlarını aşarak ilk olarak Suriye, sonrasında da Irak’a erişmekte ve Irak’tan denize akmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, Irak ve Suriye’ye oranla yukarı kıyıdaş ülke durumunda bulunurken, diğer iki ülke de mansap ülke durumunda bulunmaktadır.

Su hususunda ‘sınıraşan’ ya da uluslararası kapsamda benzer çok sayıda tabir bulunmaktadır. Fakat bahsi geçen suların kullanımlarında, kıyıdaş olan ülkeler arasında fikir birliği sağlanamamıştır. Çalışmanın önceki bölümlerinde aktarıldığı üzere, uluslararası hukuk alanında bu gibi sular için kapsamlı bir hukuk kuralı ya da düzenlemesi bulunmamaktadır. Bu sebeple bahsi geçen suların, sınıraşan veya uluslararası sular şeklinde tanımlanması pratik kapsamda ve uygulama yönünde ülkeler için önem taşımaktadır. Bu konudaki önem, bahsi geçen suların kullanımı konusunda ülkelerin kendilerine öncelik verme uğraşından kaynaklanmaktadır.²¹

2.2 SUYA ERİŞİM HAKKI VE KATILIMCI SU YÖNETİMİ

2.2.1 Suya Erişim Hakkı

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’ne göre: “Bireylere sağlığının bozulmaması, su kirliliği veya susuzluktan kaynaklanan hastalık risklerinin düşürülmesi ve hijyen gereksinimlerinin karşılanması için asgari seviyede su sağlanması gerekmektedir”.²²

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı²³ (UNDP)²⁴ ise; “suya erişim sağlanmasının insan haklarının bir parçası olduğu” ifadesiyle, sanitasyon ve suya dair kamusal düzenlemelerin insan hakları açısından, temel hakların başlangıç noktalarından olmasının gerekliliğini kabul

---

²¹ Yüksel İnan (1993), Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat ve Dicle), *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, S.17, s. 21.

²² World Health Organization *Water Sanitation And hygiene*, https://www.who.int/health-topics/water-sanitation-and-hygiene-wash#tab=tab_1, (Erişim Tarihi:12.01.2025).

²³ İngilizce: United Nations Development Programme.

²⁴ Metnin bundan sonraki bölümünde ‘UNDP’ olarak geçecektir.

etmektedir.²⁵ Bunun yanında; barınma, eğitim, sağlık, çalışma, insani yapıda olmayan cezalandırma karşısında korunma benzeri hakların sağlanması hususunda sağlıklı içme suyuna erişim temel koşul olarak görülmektedir.²⁶

2006 yılında yayımlanan İnsani Kalkınma Raporu²⁷, su kaynaklarına yönelik olarak uluslararası çabaların başarılı sonuç vermesi için dört temel gereksinim belirtmektedir. Bu kapsamda, bütün devletler suyun insani haklar arasında bulunduğunu kabullenmeli, sanitasyon ve suya dair ulusal stratejilerini ortaya koymalı, uluslararası destek ve ulusal planlar desteklenmeli ve bunun yanında küresel eylem planı oluşturulmalıdır.

Uluslararası boyutta su kaynaklarının dağılımı cinsiyet farkı da gözetmektedir. BM verilerine göre, dünyada yaklaşık 44 milyon hamile kadın su kaynaklarına yeterince erişemeyen ülkelerde temiz su bulunamadığı için çeşitli enfeksiyon hastalıklarına kapılmaktadır. Bu sebeple her yıl yaklaşık 1 milyon ölüm gerçekleşmektedir. Yeni doğan çocuk ölümlerinin %26'sının sanitasyona ulaşamamış su kaynakları sebebiyle olduğu ve anne ölümlerinin de %11'inin bu sebeple olduğu izlenmektedir.²⁸ Bu istatistiklere bakıldığında dünya üzerinde temiz suya erişim sıkıntısı yaşanmasının faturasının çok ağır olduğu görülmektedir.

Suyun insan hakları arasında bulunması ve suyun korunması ve etkin kullanımı konusundaki iş birliği zorunluluğu, bütün ülkelerin paylaşacağı sorumluluğu ortaya koymaktadır. 2006 yılında Dünya Su Konseyi(DSK)²⁹ tarafından yayımlanan raporda, su hakkıyla ülkelerin yapması gereken üç temel sorumluluk belirlenmiştir. Bahsi geçen sorumluluklar; uygulama, koruma ve gösterme biçimindedir. Bu kapsamda devletler tarafından, toplumun sahip olduğu

---

²⁵ UN High Commissioner for Human Rights (2010), *The Right to Water, The Human Rights Fact Sheet*, S.35, s.1.

²⁶ WWC (2007), <https://www.worldwatercouncil.org/en/daegu-gyeongbuk-2015>, (Erişim Tarihi:14.02.2025).

²⁷ United Nations Development Programme (2006), *Human Development Report 2006 - Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis*, s.8-9.

²⁸ Hak-İş Sendikası Kadın ve Su Hakkı Raporu (2022), <https://hizmet-is.org.tr/kadin-komitemiz-haberleri/sendikamiz-kadin-komitesi-22-mart-dunya-su-gununde-kadin-ve-su-hakki-raporu-yayinladi/>, (Erişim Tarihi: 14.02.2025).

²⁹ Metnin bundan sonraki bölümlerinde 'DSK' olarak geçecektir.

suya erişim hakkının sebep olmaksızın elinden alınamayacağını kabul edilmesi, suya ulaşımını engelleyecek etkenler karşısında toplumun ve su hakkının korunması için gereken bütün tedbirlerin alınması gerekmektedir.³⁰

Uluslararası kapsamda suyun bir insan hakkı olarak kabul edilmesi, aynı zamanda suyun tüm insanlar için erişilebilir, makul ve güvenli olmasını sağlamak için devletler üzerinde bir sorumluluk oluşturmakta ve hesap verilebilirlik mekanizmalarının, standartların ve desteğin geliştirilmesine olanak tanınması anlamına gelmektedir.³¹

2.2.2 Katılımcı Su Yönetimi

Suyun uluslararası olarak isimlendirilmesi, bahsi geçen suyun farklı ülkelerle birlikte kullanılabileceği anlamını taşımaktadır. Fakat sınıraşan şeklinde isimlendirilmesi, yalnızca aşağı ve yukarı kıyıdaş devletlerin egemenliğinde olacağını göstermektedir. Bundan dolayı, uluslararası kapsamda su hususunda su kaynaklarının isimlendirilmesi önem kazanmaktadır. Bütünleşik yapıdaki su egemenliği, su kaynakları için belirsizliklerin, risklerin ve dışsalılıkların değerlendirilmesinde ve uzun vadeli planlar yapılmasında oldukça önemlidir. Bütünleşik bir su egemenliği, sürdürülebilir yönetim bilincinin göstergesidir ve temel kuralları şu şekildedir:³² Su kaynaklarıyla farklı ekosistemler arasındaki karşılıklı ilişkinin değerlendirilmesi, yerel yönetimler ve paydaşların katılımı yönündeki etkinliğinin artırılması, yönetişim kurallarının uygulanması, katılımcı, desantralize ve bütüncül su yönetiminin oluşturulması.

1993'te Dünya Bankası (DB)³³'nın Su Yönetimi Raporu'nda bütünleşik su yönetimi bilincinin değerlendirilmesi ve bu yöndeki çabaların artırılması gerektiği belirtilmiştir.

---

³⁰ WWC (2007), <https://www.worldwatercouncil.org/en/daegu-gyeongbuk-2015>, (Erişim Tarihi: 14.02.2025).

³¹ Joe Brown ve Thomas Clasen (2012), High adherence is necessary to realize health gains from water quality interventions, *Plus One Journal*, C.7, S.5, s.14.

³² Asit Bıswas (1978), *Water development and environment*, International İnstitute for Applied System Analysis, C.2, S.3, s.17-19.

³³ Metnin bundan sonraki bölümünde 'DB' olarak geçecektir.

Camdessus Raporu³⁴ da ‘Kyoto Dünya Su Forumu’ sırasında yayınlanmış ve devletlere bütünleşik su yönetim politikasının benimsenmesinin gerekliliğine dair öneriler sunmuştur. 2008’de UN-Water kapsamında rapor sunarak bütünleşik su yönetimi hususunda çevre, ekonomi ve hakkaniyet arasındaki ilişkiye odaklanılmış, suyun ekonomik ve sosyal kalkınma kapsamındaki etkinliği ve sürdürülebilir kalkınma için gerekliliği gösterilmiştir. Küresel su ortaklığı yönünde de bütünleşik su yönetimi sayesinde, etkili ve adil kararların alınması adına kurumsal ve yasal düzenlemelerin öncelikli hale getirildiği belirtilmiştir.

1992’de Dublin Deklarasyonunda³⁵ bulunan ikinci ilkede su kaynaklarının değerlendirilmesi ve yönetimi sürecinde planlayıcı, kullanıcı ve bütün evrelerde karar alıcıların birleşmesi gerektiği belirtilmiştir. 2001’de Bronn’da düzenlenen Tatlı Su Konferansı Sonuç Deklarasyonunda da kapasitelerin güçlendirilmesi, finans kaynaklarının hareketliliği ile bilgi paylaşımının öncelikli önem barındırdığı belirtilmiştir. Bu deklarasyonun 16. maddesinde de suya dair özel sektörü hareketlendirmek için, özel-kamu ortaklığının bu hususta uygun araç olabileceği aktarılmıştır.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü³⁶ (OECD)³⁷ su yönetimi hususunda ülkenin rolünün değişkenlik göstermesini, yani sanitasyon ve su hizmetlerini sağlayacak sivil toplum kuruluşları ve özel sektörün oluşturduğu yapıyı düzenleme ve kurma işlevini yürüten kurumun yerel yönetimler olması gerektiğini belirtmiştir.³⁸ DSK’da kamu finansmanının azaldığı dönemlerde, özel-kamu ortaklığı modelinin kullanılması için uygun finans gereçlerinin yönlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bütünleşik su yönetimi ile özel-kamu ortaklığı hususunda tavsiyeler içeren uluslararası belgelerin zorlayıcılığı veya yaptırım gücü bulunmamasına rağmen, çok sayıda devletin önerilen modeli kabul etmesinde uluslararası finans kuruluşlarının görevleri önem kazanmaktadır. DB, Uluslararası Kalkınma

---

³⁴ William Cosgrove ve Frank Rijsberman (2006), *World Water Vision: Making Water Everybody's Business Earthscan*, Routledge Press, London, s.47.

³⁵ International Conference on Freshwater (2001), Konferans Sonuç Bildirgesi, s.7, <https://enb.iisd.org/events/international-conference-freshwater>, (Erişim Tarihi: 10.01.2025).

³⁶ İngilizce: Organisation for Economic Co-operation and Development.

³⁷ Metnin bundan sonraki bölümünde ‘OECD’ olarak geçecektir.

³⁸ OECD (2003), *Improving Water Management: Recent OECD Experience*, IWA Publishing, Paris, s. 31.

Birliđi³⁹ (IDA)⁴⁰, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası⁴¹ (IBRD)⁴² benzeri kurumlar, özellikle gelişmekte olan ÷lkelere verecekleri altyapı ve yatırım desteklerini özel-kamu ortaklığı modelinin benimsenmesi koşuluna bağlayabilmektedirler. ⁴³

Özel-kamu ortaklığı kapsamında, kamu malı statüsü ile devletin yönetimindeki su kaynakları temelde bahsi geçen statülerini korumaktadır. Ancak ayrıcalık sözleşmesi yoluyla, suya dair hizmetlerin özel sektöre aktarılması hizmetlerin özelleştirilmesine neden olmaktadır. İki alanda yürüt÷len su hizmeti, sanitasyon ve içme suyu sağlama üzerinedir. Bahsi geçen iki alanda da yerel yönetimler, hizmetin sağlanmasından doğrudan sorumludur veya dağıtım hizmetlerinin özelleştirilmesi mümkündür. Özel-kamu ortaklığı kapsamında da su hizmetleri, belediyenin sorumluluğunda bulunmasına karşın bu hizmetin gereklilikleri veya belirlenecek hizmetler imzalanan sözleşmelerle özel firmaların sorumluluğuna bırakılabilmektedir. Özel-kamu ortaklığına dair faaliyetlerde, sözleşmenin kapsamına göre firmalar su kaynaklarında mülkiyet hakkı talep edebilmektedir. Su kaynakları özel sektörün kullanımına devredilmese bile, hizmetlerin özelleştirilmesiyle suya doğrudan erişimin önlenmesi sonucunda suların kamu malı niteliği ortadan kalkabilmektedir. ⁴⁴

Suya dair kurumsal su hizmetlerinin sunumu sırasında özel sektörün üstlendiği rollerin artırılması, politikalarının genişletilmesinde Dünya Ticaret Örgütü⁴⁵ (DTÖ)⁴⁶ ile Hizmet Ticareti Genel Anlaşması⁴⁷ (GATS)⁴⁸ büyük görev üstlenmektedir. Su hizmetleri ve GATS,

---

³⁹ İngilizce: International Development Association.

⁴⁰ Metnin bundan sonraki bölümünde 'IDA' olarak geçecektir.

⁴¹ İngilizce: International Bank for Reconstruction and Development.

⁴² Metnin bundan sonraki bölümünde 'IBRD' olarak geçecektir.

⁴³ Barlow Maude (2008), *Mavi Sözleşme, Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi*, Yordam Kitap, İstanbul, s.59.

⁴⁴ Senem Atvur (2013), Küresel Su Politikalarında Temel Tartışmalar, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 1, s. 322.

⁴⁵ İngilizce: World Trade Organization.

⁴⁶ Metnin bundan sonraki bölümünde 'DTÖ' olarak geçecektir.

⁴⁷ İngilizce: The General Agreement on Trade in Services.

⁴⁸ Metnin bundan sonraki bölümünde 'GATS' olarak geçecektir.

serbest ticaretin temel konuları arasında yer alırken bunun özel sektörün faydasına olduğu ve özelleştirmeyi destekleyecek biçimde olduğu yönündeki eleştiriler artmıştır. GATS, DTÖ'nün kamu hizmetlerinin tümünün özelleştirilmesini öngörmediğini belirtmektedir.⁴⁹

Su hizmetlerinin özel firmalara devredilmesi kapsamında, hizmetlerin sürekli hale gelmesini sağlamak ve hizmetlerin kalitesini artırmak ve benzeri nedenlerle piyasa ilkelerinin uygulandığı sektör oluşturulmalıdır. Bu yöndeki faaliyette, özel sektörün rolü arttığı kadar kamu yararının gözetilmesi kuralı öne çıkmaktadır. Bu durum su erişiminin güç hale gelmesine sebep olmaktadır. Bu yönde örnek olarak su hizmetlerinde özel sektörün faaliyetleri faturalara da yansımakta, artan faturaları karşılayamayan veya şebekeye bağlanmayan topluluk sudan mahrum olabilmektedir.⁵⁰

2.3 ULUSLARARASI KURULUŞLAR VE SINIRAŞAN SULAR

Ülkelerin karşılıklı bağlantılarının oluşturulması ve sürdürülmesine dair belirleyici unsur olan sınıraşan su sorununun politik tarafı tarihsel bir geçmişi barındırmaktadır. Roma dönemine kadar ilerleyen tarih, temelde tarafların sorun çözücü isteklerinin olduğunu ve bu çözümlerin iş birliği ile sağlanabileceğini göstermektedir. Bu kapsamda sınıraşan suların kısmi sorun olarak değerlendirilmesi gündeme gelmekle beraber temel iş birliğinin sağlanması hedefiyle ülkeler arası düzeyde mekanizmaların oluşturulması ve bu yönde kararların alınması sürecinin geliştirildiği görülmektedir. Uluslararası sistemlerin geliştirilmesindeki temel hedef, sınıraşan sulardan kaynaklı oluşabilecek anlaşmazlık durumlarının sakin ve çözüm odaklı zeminlerde tartışılmasıyla tarafların ekonomik ve sosyal kapsamda olumsuz etkilenmesinin engellenmesini sağlamaktır.⁵¹

---

⁴⁹ Colin Kirkpatrick ve David Parker (2005), Domestic regulation and the WTO: The case of water services in developing countries, *World Economy*, C.10, S.21, s.149; Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/hizmet-ticareti-anlasmalari/hizmet-ticareti-genel-anlasmasi-gats>, (Erişim Tarihi: 05.02.2025).

⁵⁰ David Hall, Emanuele Lobina ve Robin Motte (2005), Public resistance to privatisation in water and energy, *Development in practice*, C. 15, S. 3-4, s.292.

⁵¹ Claudia Sadoff ve David Grey (2002), *Beyond the river: the benefits of cooperation on international rivers*, Water Policy Press, C. 4, S. 5, s. 187.

Dünyadaki su rezervlerinin sınırlı olması ve yenilenebilir olmaması suyun insan yaşamının sürekliliği için daha kritik hale gelmesine neden olmaktadır. Bunun yanında su kaynaklarının ülkeler arasında ortak paydayı oluşturması kapsamında mevcut sınıraşan suların da aynı oranda önemi artmaktadır. Mevcut suyun sınırlı olmasından kaynaklı, sınıraşan su kaynaklarının süreç içinde ülkeler için paylaşılmaz hale geleceğinin söylenmesi mümkündür. Uluslararası kapsamda, mekanizmaların uygulamaları oluşturmaya rağmen sınıraşan sular temelinde ülkeler arası sistemde ortak düşünce birliğinin oluşturulamadığı dikkat çekmektedir.⁵²

Küresel anlamdaki sorun ve konular yönünde yapılan çalışmalarda çözüme dair uluslararası yol açılmakta ve hukuk temelleri güçlendirilmektedir. İki taraflı yararlar beraber sorun kapsamında ortak ve uluslararası hareket etme güdüsü oluşturulduğunun ve gelişimin sağlandığının söylenmesi mümkündür. Suyun uluslararası seviyede konu olarak değerlendirilmeye başlanması ilk olarak yaşama hakkı ve insan hakları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Sonrasında su hakkı kapsamında temiz suya erişim, yeterli su kullanımı, adil ve eşit su tüketimi benzeri hususlar uluslararası seviyede daha fazla dikkat çeker hale gelmiştir.⁵³

Uluslararası sistemde ülkelerin uygulama alanlarının ve kararlarının çeşitliliği kapsamında su oranlarını doğrudan etkilediği ve bunun yanında doğrudan etkileşimin bulunduğu belirtilmesi gerekmektedir. Ayrıca sınıraşan su kaynakları ve su rezervlerinin kullanılmasında kıyıdaş nitelikteki ülkelerin bu kapsamdaki stratejilerinin seviyesi önemlidir. Bir ülkenin su kaynaklarına erişimi, su oranını kendi taleplerine yönelik olarak şekillendirmesi yalnızca bu ülkeyi değil uluslararası sistemi de içeren kapsamlı bir etki oluşturabilmektedir. Bu etkinin boyutu, su kaynaklarının ekolojik durumunun

---

⁵² Ramazan Erdağ (2015), Türkiye'nin Sınır Aşan Sular Sorunu, *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, C.3, S.7, s.28-29.

⁵³ Rebecca Schiel ve diğerleri (2021), *The determinants of access to sanitation: The role of human rights and the challenges of measurement*, Water, C. 13, S. 12, s.1676.

değiştirilmesine kadar ilerleyebilmektedir. Bundan dolayı özellikle sınıraşan su kaynaklarının yönetimi oldukça önemlidir.⁵⁴

Sudan kaynaklı ülkeler arasında anlaşmazlığın görülmesi hali değerlendirildiğinde; sınıraşan su kaynaklarına kıyıdaş ülkelerin kendi menfaatlerine göre yöneldikleri görülmektedir. Sınıraşan sulara taraf olan ülkelerin kaynaklardaki baraj kurma benzeri uygulamaların da, kıyıdaş haklarının yok sayılmasına özellikle karşılıklı anlaşmazlıkların yaşanmasına temel olmaktadır. Sınıraşan sulara dair uluslararası perspektif de genel işleyiş sağlayarak su kaynaklarının korunması hedefini gütmektedir.⁵⁵

Su kaynaklarına dair ikinci perspektif de kişilerin insan hakkı kapsamında suya erişiminin sağlanmasıdır. İnsanların su kaynaklarına erişimi sağlanmalı, hiçbir unsur engel oluşturmamalıdır. Ayrıca insan hakkı olarak su erişimine ek olarak kullanılan suyun yeterli ve temiz olması gerekliliği de uluslararası düzeyde genel kabul görmektedir. İnsan hakları temelinde uluslararası çalışma ile sözleşmelerde yer bulan su hakkı, farklı insan haklarının belirginleşmesi yönünde gündeme gelmiştir.⁵⁶

Uluslararası yapıda düzenli sistemin oluşturulması, sınıraşan sulara ve özel kullanımlara dair başarılı uygulamalar geliştirilmesi adına çalışma yapan BM faaliyetlerinde çeşitli argüman ve düşünceleri değerlendirmektedir. Ayrıca BM temiz su erişimi hususunun öncelikli olarak değerlendirilmesi ve bu konuda insan haklarına saygılı bir tutum sergilenmesini temel almaktadır. Bu kapsamda yürütülen çalışmalar ile BM kapsamında kabul edilen ilkeler insanların temiz, güvenli ve eşit su erişimini oluşturmakta ve ülkelerin uygun su politikasını kullanmalarında kılavuzluk etmektedir.⁵⁷

---

⁵⁴ Sabine Brels ve diğerleri (2008), *Transboundary water resources management: the role of international watercourse agreements in implementation of the CBD*, s.17, <https://www.cbd.int/doc/publications/cbd-ts-40-en.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.10.2024).

⁵⁵ Erdağ, a.g.e., s.41-43.

⁵⁶ OHCHR U. N. (2010), *The Right to Water*, UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), s.5, <https://www.ohchr.org/en/water-and-sanitation>, (Erişim Tarihi: 02.10.2024).

⁵⁷ The UN Special Rapporteur (2014), *The Human Rights to Water and Sanitation: A Handbook*, s.18, <https://www.unwater.org/news/handbook-human-rights-water-and-sanitation>, (Erişim Tarih: 20.01.2025).

Ülkelerin sınıraşan sulara dair oluşturmaya, geliştirmeye ve süreklilik kazandırmaya çabaladığı düzenin kısmen oluştuğunu söylemek mümkündür. BM'nin bütün su kaynaklarını içerebilecek şekilde biçimlenen uygulamaları bu kapsamda uluslararası açıdan en başarılı kurum olması sonucunu da meydana getirmektedir. Ülkelerin kendi yönelim ve kararlarıyla beraber BM faaliyetlerinin de üst karar özelliği kazanması ve ek olarak farklı uluslararası düzenlemelerin de sınıraşan su kaynakları hususuna dair uygulamalar geliştirmesi su kaynakları ile ilişkili sürecin gelişimine destek olmaktadır.⁵⁸

Dünya su kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması, su hakkının dünya çapında korunması, güvenilir ve temiz su kaynak sayısının artırılması ve temiz hale getirilmesi, su kirliliğinin engellenmesi gibi amaçlar bütün insanlık adına kritik önem taşımaktadır. Bunun yanında suyun ülkeleri politik, ekonomik ve sosyal açıdan etkileyebildiği tüm devlet ve toplumlar tarafından kabul edilmektedir. Su erişiminin ve su kullanımının insan haklarıyla özdeşleştirilmesine ek olarak ülkeler arası bağlantıları da kontrol eden etkilerinin bulunması, çeşitli akademik çalışmalar ve politik tartışmalarda su kaynaklarına odaklanılmasına neden olmaktadır. Ülkelerin ortak hareket etme ve dayanışma perspektifinin artırılması ve bu yöndeki iş birliklerinin özellikle sınıraşan sular hususunda temellendirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda uluslararası kuruluşların uygulamaları kılavuzluğunda sistemlerin oluşturulduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca Afrika Birliği, IMF, DB, BM gibi uluslararası kuruluşların uygulamaları bu durumu belirgin biçimde göstermektedir. Uluslararası kuruluşların sınıraşan su kaynaklarına dair perspektiflerinin değerlendirilmesi ile daha açıklayıcı bilgilere erişilmesinin mümkün olduğu düşünülmektedir.

2.3.1 UHD ve UHE'nin Sınıraşan Su Sorunlarına Yaklaşımı

Devlet harici bir kuruluş olarak 1873'te Brüksel'de oluşturulan⁵⁹ UHD, 1956'da yapılan Dubrovnik Toplantısı kapsamında birden çok ülke tarafından kullanılan sınıraşan suları “uluslararası akarsu” şeklinde ifade etmiş ve “iki veya daha fazla ülke arasındaki ya da

---

⁵⁸ Paul Wyrwoll ve diğerleri (2014), *Global water issues and insights*, Australian National University Press, Sidney, s.48-49.

⁵⁹ Mustafa Bir (1969), *Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, s.102.

daha çok ülkeden geçen akarsular” biçiminde tanımlama sağlayarak şu ilkeleri onaylamıştır:

60

- a. Tüm ülkeler sınıraşan akarsuların kendi toprağındaki kısmından yararlanırken bu kullanımın farklı ülkelere yönelik etkilerini değerlendirecektir.
- b. Herhangi bir ülke başka bir ülkeye zarar verdiği oranda özel ya da kamusal uygulamalardan sorumlu kabul edilecektir.
- c. Akarsudan yararlanma hususunda tüm ülkelerin makul kullanım hakkı, tüm ülkelerin akarsu sularına bağımlılığı, karşılaştırmalı ekonomik ve sosyal kazançlar, taraf ülkeler arasındaki kullanım ve anlaşmalar değerlendirilecektir. UHD, 1966’da yaptığı toplantılar esnasında bağlayıcı yapıda olmayan, öneri niteliğindeki ‘*Helsinki Kuralları*⁶¹’ni kabullenerek sınıraşan sular hususundaki kodifikasyon uygulamalara önemli katkılar sağlamıştır. Helsinki’de sonraki dönemde de süren uygulamalarda uluslararası su toplama alanları, su yolları kapsamında değerlendirilmiş ve sınır alan alanlardaki suların makul ve hakça kullanımı ilkesi kabul edilmiştir. Bahsi geçen ilke dâhilinde hakça kullanım ilkesi, dengeli ve eşit oranda kullanılması anlamını taşımaktadır. Makul ve hakça kullanım durumunun belirlenmesi için kısıtlayıcı olmamakla birlikte, kriterlerden bazılarının temel alınabileceği belirtilmiş ve bahsi geçen niteliğin tahsis edilebilmesi için tüm etkenlerin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir.⁶²

UHD tarafından yapılan çalışmalar sonucunda şekillenen ‘*Helsinki Kuralları*’ sayesinde sınıraşan suların kullanımına dair aşırı düşüncelerden arındırılmış orta yol formülünün geliştirilmesi amaçlanmış fakat belirli oranlarda başarı sağlanabilmiştir. Ayrıca bahsi geçen

---

⁶⁰ Vefa Toklu (1999), *Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, s.33.

⁶¹ Helsinki Kuralları (1966),

https://unece.org/fileadmin/DAM/env/water/meetings/legal_board/2010/annexes_groundwater_paper/Annex_II_Helsinki_Rules_ILA.pdf, (Erişim Tarihi: 14.02.2025).

⁶² Ministry of Foreign Affairs Department of Regional and Transboundary Waters (1996), Water Issues Between Turkey, Syria and Iraq, s. 24-25, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/817266>, (Erişim Tarihi: 03.10.2024).

kurallarda önemli bir yeri bulunan makul ve hakça kullanım ilkeleri ve kıyıdaş ülkelere zarar vermeme ilkesi Türkiye'nin sınıraşan sular stratejisi için de önemlidir. Bunun yanında kurallarda kıyıdaş devletleri bariz biçimde koruyan ilkeler ve havzalardaki çatışmaların çözümlerine dair düşüncelere ve havza dışındaki ülkelerin de dâhil edilebileceğine yönelik ilke Türkiye'nin sınıraşan sular stratejisine ters düşmesinden kaynaklı olarak benimsenmemiştir.⁶³

Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün (UHE- International Law Institue- ILI) 1991 Madrid Bildirisi ile 1961 Salzburg Kararı, UHD'nin 1956, 1958,1960 ile 1966 yılındaki bildirileri yoluyla BM-UHK'nun 1978-1989,1991 ile 1994 raporları bu yönde hazırlanan önemli çalışmalar arasında yer almaktadır. Enstitü, 1910'da çok sayıda ülkede kullanılan akarsulardan ulaşım harici yararlanılmasını gündeme getirmiş ve 1911'de uluslararası suların ulaşım haricinde kullanımına yönelik '*Madrid Bildirisi*'ni hazırlamıştır.⁶⁴ Bu süreçte hâkim doktrin olarak meydana gelen Harmon Doktrini'ne zıtlık teşkil eden ve genellikle kıyıdaş ülkelerin yararlanmasına imkân verilebilecek hasarı belirgin şekilde yasaklayan bu düşünceler, akarsuları ülkeleri kesen ve sınır oluşturan olarak iki sınıfta değerlendirilmektedir. Enstitünün 1961 yılında Salzburg Kararı, tüm kıyıdaş devletlerin akarsudan eşit oranda yararlanma haklarını veren fakat bir ülkenin akarsu veya hidrografik havza kapsamındaki sularda, farklı ülkelerin aynı sulardan yararlanma olanaklarını yüksek oranda etkileyen inşaatlarını ve kullanımlarını engelleyen perspektif oluşturmuştur.⁶⁵

2.3.2 DSK'nın Sınıraşan Su Sorunlarına Yaklaşımı

Su konusunda oluşan sorunların çözümüne dair çalışmalar yapan kuruluşlar arasında DSK da bulunmaktadır. DSK, yalnızca su kapsamında bir yapılanma olarak 1996'dan bu yana uygulamalarını sürdürmektedir. Suyun ve suya dair kaynakların korunması, temiz ve kullanıma elverişli olan su kaynaklarının artırılması, suya dair teknik yapının ve su

---

⁶³ Erdağ, a.g.e., s. 34.

⁶⁴ Paul Beaumont (2000), The 1997 UN Convention on the Law of Non-navigational Uses of International Watercourses: Its Strengths and Weaknesses from a Water Management Perspective and the Need for New Workable Guidelines, *Water Resources Development*, C. 16, S. 4, s. 475.

⁶⁵ Toklu, a.g.e., s.33.

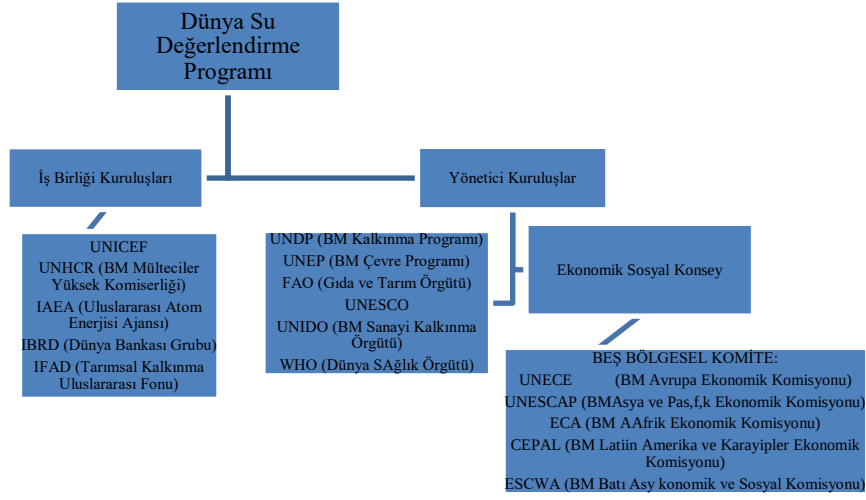
güvenliğinin oluşturulması benzeri konuları temel alırken bunun yanında toplumsal ve çevresel etkilerine dikkat çekerek temel konularına dâhil etmektedir. Konsey, uluslararası seviyede etkili kuruluşlarla beraber tutum sergileyerek, kapsamlı duruma getirmektedir. Bu kapsamda; kuruluşu itibariyle üç yıllık aralıklar ile toplantılar hazırlanmaktadır. DSK, uluslararası yapılar ve kuruluşlar ile işbirliği sağlamanın yanında farklı sektör ve kurumlar ile ilişkiler kurmaktadır. Bu yönde çeşitli sınıfların su hususunda toplanmasını sağlamanın yanında, tek yapılanma durumundan ayrılarak birden fazla perspektifin oluşumuna temel oluşturmaktadır. Konseyin esas amacı, su problemlerinin çözümünde yapıcı kararlar verebilmek ve uluslararası sisteme dâhil olan kesimlerin konsey kapsamına alınan kararlar yönünde yönetilmesini sağlamaktır.⁶⁶

DSK kendi içinde yönetim birimlerine ayrılmış halde bulunmaktadır. Çeşitli kollardan uygulamaların yürütülmesi sağlanmaktadır. Konseye katılım yalnızca ülkelerle kısıtlı kalmayarak, özel meslek alanlarından da kuruluşların üyeleri katılım sağlayabilmektedir. Böylece konseyin nispeten geniş çaplı bir kuruluş olarak geliştiğinin söylenmesi mümkündür. Konseye dâhil olan birimlerin su hususunda dikkatli ve hassas yaklaşım göstermesi, bu alanda gereken çaba ve özveriyi vermesi beklenmektedir.⁶⁷

---

⁶⁶ Vedat M. Özbilen (2006), 2. Dünya Su Forumunda Kabul Edilen Su ile İlgili Taahhütlerin Uygulanma Biçimleri ve Değerlendirilmesi, *TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, TMMOB Yayınları, Ankara, s.108.

⁶⁷ Brian Grover ve Asit, K. Biswas (1993), It's time for a World Water Council, *Water International*, C. 18, S. 2 s. 83.

Şekil 2.1: Dünya Su Konseyi'nin İş Birliği Sağladığı Kuruluşlar⁶⁸.

DSK'nın farklı üyeler ağı barındırması etkili ve karşılıklı iletişim ağının kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Konseyin düzenlediği forumlar yoluyla bilimsel belge ve çalışmalar düzenlenerek gelişen durumların gidişatının belirlenmesi daha kolay hale getirilmektedir. Konseyin 2018 yılında yaptığı su forumuyla geniş açıdan su problemleri ele alınmış ve amaçların gerçekleşmesi için yapılması gerekenler belirlenmiştir. Netleşen küresel ısınma ve çevre kirliliğinin etkileriyle su anlaşmazlıklarının artması ayrıntılı olarak değerlendirilmiş ve ortak tutum sergileme düşüncesi taraflara aşılmıştır.⁶⁹

2.3.3 BM'nin Sınırtaşan Su Sorunlarına Yaklaşımı

BM tarafından, uluslararası su kaynaklarının ulaşım haricindeki hedefler ile kullanılması ve işletilmesinin neden olduğu hukuki problemlerin değerlendirilmesi için ilk çalışmalardan birisi 1956 yılında Nehirler Komitesi(Rivers Committe) tarafından UHD'ye sunulan

⁶⁸ Serhat Salihoğlu (2009), *Dünya Su Konseyi, Su Forumları ve İstanbul 2009* s. 41, <http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/inceleme-34.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.10.2024).

⁶⁹ Grove ve Biswas, a.g.e. s. 9.

‘Uluslararası Nehirlerin Kullanımına Dair Temel Prensipler’ dir.⁷⁰ 1966 yılında ise; UHD tarafından hazırlanan ‘Helsinki Kuralları’ bu alanda ilk kodifikasyon hazırlık çalışması olarak gözlemlenmektedir.⁷¹ 1970’e kadar genel sekreter tarafından BM Genel Kurulu’na hazırlanan rapor dışında önemli hukuki gelişmeler bulunmamaktadır. BM kodifikasyon organı olarak hizmet veren UHK 1970 yılında ‘Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı’na dair hukuku geliştirmek için görevlendirilmiştir. UHK, 1971’den itibaren bu hususa yönelik birçok rapor hazırlamasına karşın 1991’de geçici olarak ilk okuma sonucunda kabul edilen ‘Maddeler Taslağını’ geliştirebilmiştir.⁷² İkinci okumanın ve düzeltmelerin yapılmasının sonrasında ülkelerin konuya dair düşünceleri alınarak geliştirilen taslak, ilk olarak 7 ile 25 Ekim 1996’da genel kurula bağlı *Altıncı Komisyonun Çalışma Grubu* toplantısı kapsamında görüşülmüş, 24 Mart ve 4 Nisan’da bir araya gelen toplantıdaki oylama sonucunda Çin, Fransa ve Türkiye’nin aleyhinde 18 ülkenin de çekimser oylarına karşın 42 ülkenin kabul oyu kullanmasıyla son haline getirilmiştir. Haziran’da BM Genel Kuruluna sunulması beklenen tasarı, 21 Mayıs 1997’de hızlı şekilde hazırlanan oylama neticesinde 103 onay, 27 çekimser ve 3 ret oy ile onaylanmıştır.⁷³

UHK tarafından yapılan çalışmalar esnasında sınıraşan su kaynaklarına bağlı bulunmayan yeraltı sularının maddeler taslağına güncel madde olarak dâhil edilmesi ya da yan protokol yapılarak eklenmesine dair ABD’li özel raportör tarafından ABD ve Meksika arasındaki yeraltı suyu sorunlarını çözme hedefiyle sağlanan gelişim, UHK’nin farklı üyelerince engellenmiştir. “*Yeraltı suyuna dair problemin UHK statüsünün 16. Maddesi kapsamında yeterli oranda değerlendirilmediği, devlet ve belgelerin pratiğinin toplanmadığı, sınıraşan sular kapsamında yirmi yıldan fazla sürede hazırlanan prensip ve ilkelerin, niteliği ve boyutu*

---

⁷⁰ Sevda Keskin (2019), Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukukunda Önemli Zarar Vermeme Yükümlülüğü, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.25, S.2, s. 1011; International Law Association, *Waters of International Rivers Report, Report of the Forty-Seventh Conference*, held at Dubrovnik, 26th August – 1st September 1956, s. 244-248.

⁷¹ Keskin, a.g.e., s.1011; Helsinki Kuralları (1966),

https://unece.org/fileadmin/DAM/env/water/meetings/legal_board/2010/annexes_groundwater_paper/Annex_II_Helsinki_Rules_ILA.pdf, (Erişim Tarihi: 14.02.2025).

⁷² Akmandor, a.g.e., s.17.

⁷³ Toklu, a.g.e., s.36.

henüz bilinmeyen alanlara uygulanamayacağı” düşüncesi, yapılan engellemelerin temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. ⁷⁴

UHK’nin sınıraşan sulara dair uygulamaları uluslararası kamuoyunun konuya yönelik ilgisini artırmış, 1992’de Rio de Janeiro’da bir araya gelen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı(UNCED)⁷⁵’in “*Gündem 21*” bildirisi sonrasında uluslararası belirtilen “*sürdürülebilir kalkınma*” konusunun yaygınlık kazanmasına ek olarak 1996’da Stockholm Su Sempozyumu’nda kurulan ‘*Global Water Partnership*’ (Küresel Su Ortaklığı) ile aynı yıl içinde Marsilya’da kurulmuş olan ‘*World Water Counsel*’ (DSK) benzeri kuruluşların etkileri ile sınır oluşturan ve sınıraşan sular, sadece kıyıdaş devletler arasında değil ek olarak uluslararası kapsamda üçüncü tarafların da tartıştığı bir konu olarak görülmüştür. ⁷⁶

Uluslararası nitelikte bir kuruluş olarak BM, kendi zemininde oluşturduğu ‘*UN WATER*’ yoluyla su kaynaklarına dair ilke ve çalışmaların oluşturulmasına kılavuzluk etmektedir. İş birliği ve ortak çalışmanın oluşturulmasına ek olarak yönetilmesini hedefleyen sistem ile su kaynaklarının güvenilirliğinin ve temizliğinin artırılmasının gelişim süreci açılmıştır. ‘*UN WATER*’, iç mekanizmasında alt sınıflara ayrılmakta ve bu yönde başarılı yönetim ağıyla çeşitli uluslararası örgüt ve kuruluşlar ile iş birliğinde bulunmaktadır. Bu kapsamda, nispeten etkili ve kapsamlı su stratejilerinin oluşması amaçlanmaktadır. Küresel su stratejisi oluşturmak ve su probleminin kökenlerine inerek çözüm sağlamak hedefiyle oluşturulan BM uygulamalarının eğitim kolunu da BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ⁷⁷ üstlenmektedir. Bu yönde ‘*UNESCO*’ gerek BM hedef ve ilkeleri ile aynı yönde gelişme kaydetmekte gerekse su kaynaklarından daha fazla verim sağlanması ile suların görece iyi yönetilebilmesi hedefiyle eğitimler sağlayarak yetkin insanlar yetiştirilmesini sağlamaktadır.

---

⁷⁴ Nihal Atuk (1995), *Türkiye’den Suriye’ye Akan Yerüstü ve Yer Altı Suyu Miktarı ve Bunların Ekonomik Değerleri*, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara, s.69.

⁷⁵ Metnin bundan sonraki bölümünde ‘UNCED’ olarak geçecektir.

⁷⁶ Ünal Öziş, Yalçın Özdemir, Yıldırım Dalkılıç, Ferhat Türkman, Türkay Baran (2004), *Su Siyaseti Açısından Sınıraşan Fırat-Dicle Havzası, Silahlı Kuvvetler Dergisi*, S.382, Ankara, s.19.

⁷⁷ Metnin bundan sonraki bölümünde ‘UNESCO’ olarak geçecektir.

21 Mayıs 1997 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından onaylanan ‘*Uluslararası Su Yolları Sözleşmesi*’ ise; toplamda 35 devletin katılımı, muvafakatı, kabulü ve onayının ardından 90 gün sonra yürürlüğe girmiştir.⁷⁸

Türkiye, Genel Kurul kapsamında Sözleşmenin onayı esnasında Sözleşme karşısında bulunmasının sebeplerini detaylı biçimde ifade eden ve bahsi geçen belgenin kendisi için uluslararası teamül hukuku ve genel hukuk kapsamında hukuki geçerliliği olmayacağını gösteren bildiri oluşturmuştur. Türkiye’nin reddettiği maddeler: Giriş, 2, 3, 5, 7, 10, 11, 22, 23, 32 ve 33. maddelerdir.⁷⁹

Sözleşmenin çerçeve sözleşmesi şeklinde olması, yalnızca genel kuralların aktarılması ile uygulamaların su yollarının bazı nitelikleri değerlendirilerek oluşturulacak özel sözleşmelere dayandırılmasının gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Buna karşın sözleşme, onaylanan hali ile çerçeve sözleşme ifadesinin dışına sirayet etmekte, amacına ve özelliğine aykırılık teşkil edecek biçimde, düzenlenen projeler için mekanizmalar geliştirmektedir. Türkiye yapılan oylama esnasında ‘genel kurul’ tutanaklarına kaydedilmesi isteği ile bu durumu gündeme taşımıştır. Ek olarak bu şekilde gelişen mekanizmanın, su yolu ülkesinin düzenlediği projeleri sağlayabilmesi için, öncesinde onayının alınması gerekliliğini koşul olarak getirmesi ile ülkeler arasında belirgin eşitsizlikler oluşturmaktadır. İkinci maddede terimler tanımlanmıştır. Uluslararası su yolu çeşitli ülkelerde var olan su yolu olarak ifade edilmiştir. Türkiye, uluslararası su yolu ifadesinin “*sınır oluşturan su yolları ile iki ya da daha fazla devletin içinden geçen sınıraşan su yolları*” şeklinde belirtilmesini tavsiye etmiş, fakat bu tavsiye onaylanmamıştır.

Sözleşme tasarılarının değerlendirmesi sürecinde Suriye, sınır oluşturan veya sınıraşan sular ayrımının uyumlu bulunmadığını, iki durum içerisinde de hukuki rejimin aynı şekilde bulunduğu perspektifini desteklemektedir. Sınır oluşturan ve sınıraşan sular hususunda sözleşme kapsamında belirgin ayrımın bulunmamasına karşın sözleşmenin altıncı

---

⁷⁸ Dışişleri Bakanlığı Bilgi Notu (2001), s.1, <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?db44c0ff-da43-4184-88c1-f0867f1f833f> (Erişim Tarihi: 02.10.2024).

⁷⁹ Fikret Hakküden, Semih Önem ve Mesut Caşın (1999), Sınıraşan Sular, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, S.359, s.36.

maddesinde su yolunun kullanımı ile ilgili temeller, (a) fıkrasında, su yoluna dair, ekolojik, iklimsel, hidrolojik, hidrografik, coğrafi ve diğer etkenler, (d) fıkrasında ise su yolu ülkesindeki kullanımların farklı su yolu ülkelerindeki etkileri belirtilmiştir. Üçüncü maddedeki, “aksi durumda bir antlaşma olmadığı sürece, sözleşmedeki hiçbir konu, bir su yolu devletince imzalanan sözleşme tarafı olduğu tarihte bu devlet için geçerli olan antlaşmalardan meydana gelen hak ve yükümlülükleri etkilemez”⁸⁰ ifadeleri ile mevcut sözleşmelerin korunması hedeflenmektedir.

Sınıraşan suların, bölüşülebilecek mal olarak değerlendirilmesi gerektiği, yalnızca makul, hakça, sürdürülebilir ve optimal biçimde kullanılabileceğinin belirgin biçimde aktarılması olumlu perspektifler arasında bulunmasına karşın hakla kullanımın niteliğinin belirsiz olmasından kaynaklı yeterli değildir. Bundan dolayı makul ve hakça kullanımın, su yolu ülkeleri tarafından su yolunun özel şartları kapsamında kararlaştırılması gerekmektedir. Aktarılan maddeyle ilişkili olarak anlaşmanın altıncı maddesinde, makul kullanım ve hakkaniyete uygun kullanımın belirlenmesine hangi şart ve temellerin değerlendirileceği ‘Helsinki Kuralları’⁸¹’ndan hareketle şöyle aktarılmıştır:

- a. Ekolojik, iklimsel, hidrolojik, hidrografik, coğrafi ve farklı doğal afetler,
- b. İlgili su yolu ülkelerinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları
- c. Her su yolu ülkesindeki su yoluna bağımlı nüfus,
- d. Su yolu ülkesindeki kullanım ya da kullanımların farklı su yolu ülkelerindeki etkileri,
- e. Su yolunun mevcut ve potansiyel kullanımları,
- f. Su yolundaki suların kullanımların korunması, muhafaza edilmesi, geliştirilmesi ve ekonomisiyle buna bağlı alınan tedbirlerin maliyetleri

---

⁸⁰ Toklu, a.g.e., s.41.

⁸¹ Helsinki Kuralları (1966),

https://unece.org/fileadmin/DAM/env/water/meetings/legal_board/2010/annexes_groundwater_paper/Annex_II_Helsinki_Rules_ILA.pdf, (Erişim Tarihi: 14.02.2025).

- g. Özellikle planlanan veya mevcut kullanımlara ilişkin benzer değerdeki alternatiflerin mevcudiyeti

Türkiye, bu sözleşmenin ikinci paragrafının (a) alt paragrafına ‘pedoloji’ ifadesi ile ‘*Helsinki Kuralları*’ kapsamında belirtilen ‘*her havza ülkesinin su yoluna yaptıkları su katkısı*’ ibaresinin eklenmesini önermiş, fakat ‘pedoloji’ ifadesi, Irak ve Suriye’nin de içinde olduğu altı ülke, ‘su yararına dair’ ifade de Mısır, Sudan, Irak, Suriye, ABD’nin de aralarında olduğu on iki ülke tarafından reddedilmiştir.⁸²

Makul kullanım durumuna uygun ve hakkaniyet ilkelerine uygun olarak aktarılabilecek ‘zarar’ ifadesi, ilk olarak ‘*kayda değer zarar*’ şeklinde tasarıya dâhil edilirken, sözleşmenin yedinci maddesi kapsamında geçen; ‘uluslararası su yolu üzerinde olan devletlerin sınırları içindeki kullanımında, diğer su yolu devletlerinin zararına olacak durumları önlemek için tüm uygun tedbirleri alması gerektiği hükme bağlanmıştır’ şeklindeki ibareyle, su yolu ülkelerinin makul ve hakça kullanımları esnasında farklı ülkelere ‘*önemli zarar*’ vermesinin mümkün olamayacağı ifade edilmiştir. Türkiye, önemli zarar ifadesinin makul ve hakça kullanım durumuyla çeliştiğini aktararak maddenin metin içerisinden çıkarılmasının gerekliliğini belirtmiştir. Tavsiye, su yolunun kullanımının makul ve hakça olmasından kaynaklı zaten farklı kıyıdaş ülkelere önemli zarar vermeyeceği düşüncesini temel almaktadır. Ek olarak Türkiye ‘zarar’ ifadesinin taraflı olarak yorumlanabileceğine, yukarı kıyıdaş devletlerin ekonomik yönde kalkınmasının önlenmesinin de yukarı kıyıdaş devlet yönünden zarar olarak kabul edebileceğine dikkat çekmiştir. Bundan dolayı sadece maddi zararın dikkate alınmasının yukarı kıyıdaş devletin meşru kalkınma hedeflerini dikkate almamak olacağı da belirtilmiştir. Sözleşmenin beşinci kısmında, tarafların zarar verici etkilerini düşürmek ya da engellemek için iş birliği yapılması gereken konular belirtilirken ‘*sel, sudan geçen zararlı hastalıklar, millenme, erozyon, tuzlu su karışması*’ benzeri konular su yolu ülkelerine zarar verebilecek şartlar olarak aktarılmaktadır.⁸³

Anlaşmanın bu kısmıyla ilgili Türkiye, 11. madde dışında, paket öneri sunmuştur. Tavsiye Çek Cumhuriyeti ile Slovakya tarafından kısmi olarak, Etiyopya tarafından ise tümüyle

---

⁸² Toklu, a.g.e., s.45.

⁸³ Toklu, a.g.e., s.48.

desteklenmiş, buna karşın kabul edilmemiştir. Ardından Türkiye, 11. madde dışında 3. kısma tamamen karşı düşünce belirtmiştir. ‘Planlanan Tedbirler’ başlıklı kısım, planlanan projelere yönelik aşağı kıyıdaş ve yukarı kıyıdaş ülkelerin bağlantılarını ayrıntılı ve ülkeleri kısıtlayıcı şekilde düzenlemektedir. Sözleşmede yer alan 12. madde, su yolu ülkesinin farklı su yolu ülkelerinde büyük çaplı olumsuz etkilere neden olabilecek özellikte düzenlenmiş projelerini uygulamadan ya da uygulama onayı vermeden önce ilgili ülkelere gerekli bildirimleri doğru zamanda ulaştırılmasını savunmaktadır.

Sözleşmenin 13. maddesinin (a) paragrafı, bildirim yapan ülkeye, düzenlenen projelerin muhtemel etkilerini değerlendirmek için altı aylık süre verileceğini, (b) paragrafı ise verilen sürenin bildirim sunan ülke tarafından istenmesi durumunda altı aylık süreyi geçmeyecek şekilde uzatılabileceğini belirtmektedir. Sözleşmenin 14. maddesi ise sözleşmenin 13. maddesini tamamlar şekilde bildirim sunan ülkenin onayı bulunmadan düzenlenen projelerin uygulanmayacağını hüküm altına almaktadır.

16. madde kapsamında bildirim dönüş sağlanmadığı durumda, bildirim sağlayan ülkenin 5.-7. maddeler dâhilinde öngörülen sorumluluklara bağlı olarak düzenlenen projelerini uygulayabileceği aktarılmasına karşın 18. madde dâhilinde aktarılan tekniğin kullanılmasıyla projelerin uygulanması altı aylık ek süreye tabi olabilmektedir. 18. maddenin 3. paragrafı kapsamında bir yıllık sürenin bitmesine yakın bir süreçte bildirim sağlayan ülkenin projeye dair müzakere ve danışmaları başlatma talebiyle beraber istekte bulunması ile bildirimde bulunan ülke, projeleri uygulamaktan altı aylık süreyi aşmayacak süreçte kaçınacaktır. Bu şekilde proje etkilerinin iyi niyet ile değerlendirilip görüşmeler için uğraş veren yukarı veya aşağı kıyıdaş ülke projeyi 18 aylık süre ile geciktirebilmektedir.

19. madde, projenin kritik ve acil özelliği bulunması halinde 5-7. maddeler kapsamında ‘derhâl’ uygulanabileceğini belirtmesine karşın konu yönünde ‘derhâl’ uygulanabilecek projelerin zararlı atık, kirlenme, taşkın benzeri acil durumlar haricinde mümkün olmadığı görülmektedir.

Mevcut düzenlemelerde yer alan bilgi verme mecburiyeti, diğer tarafın bildiriye itiraz etmesi durumunda uygulamaların yapılmaması ön izin alma halini gündeme getirmekte ve aşağı kıyıdaş ülkeyi, kaynak devlet tarafından yapılacak uygulamaları da denetleyerek onay verip vermemek benzeri güç merkezi haline getirmektedir. Yukarı ve aşağı kıyıdaş olan komşu

devletlerin su yolu kullanımları yönünde iş birliği sağlamaları reddedilmesi mümkün olmayan konular arasında yer almaktadır. Fakat bu yöndeki düzenleme, genel olarak çıkar kullanımlarını düzenleme halinde, çıkarları çelişen devletlerin başvurabileceği engellemeye neden olabilmektedir.

Altıncı kısım içinde: ‘Çeşitli Hükümetler’ başlığının beşinci kısmında, ‘Anlaşmazlıkların Barışçı Yollardan Çözümü’, çerçeve sözleşme için detaylı kabul edilebilecek oranda ve nitelikte problemleri ‘uluslararası duruma sokacak’ şekilde hüküm altına alınmıştır. Maddenin ilk ve ikinci paragrafında uluslararası politika biliminin ve uluslararası hukukun anlaşmazlıklarının çözümlerine dair tartışma konusu olmayan ve konuya yönelik çok sayıda kaynakta kolaylıkla bulunabilecek, uzlaştırma, arabuluculuk, dostça girişim, müzakere teknikleri belirtilmiş, tarafların anlaşmazlıkları, ‘UAD’ ya da hakemliğe iletmek için karar verebilecekleri aktarılmıştır.

‘1997 BM Su Yolları Sözleşmesi’⁸⁴’nin altıncı kısım üçüncü paragrafı içerisinde de 10. paragraftaki hükme bağlı olmak kaydıyla, ikinci paragrafta belirtilmiş olan müzakere talebi tarihinden altı ay sonra, ilgili olan taraflar söz konusu anlaşmazlıklarını müzakereler veya ikinci paragrafta belirtilmiş olan diğer usuller ile çözüme kavuşturması mümkün olmamışsa, anlaşmazlığa taraf diğer devletlerden herhangi birinin isteği üzerine ve aksi kararlaştırılmadıkça, 4 ve 9. paragraflar uyarınca anlaşmazlık üzerine çalışmalara başlanacağı hükme bağlanmıştır. Bu yönde belirtilen 10. paragraf içerisinde anlaşma kapsamında taraflar arasında meydana gelen anlaşmazlığın “ayrıca özel anlaşma” yapılmaksızın UAD’ye taşınabileceği ya da Anlaşmanın ekinde bulunan usule uygun şekilde “hakem kararı” yoluyla çözüme kavuşturulabileceği aktarılmaktadır.⁸⁵

Uluslararası hukuk yönünde hakemliğe başvuru yolu, aralarında anlaşmazlık bulunan ülkelerin anlaşmazlığı yargı yoluna başvurma yoluyla çözümlemek hususunda fikir birliğine

---

⁸⁴ BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin Sözleşme(1997), https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xxvii-12&chapter=27&clang=_en (Erişim Tarihi: 10.02.2025).

⁸⁵ Toklu, a.g.e., s.51.

varmaları ile sağlanmaktadır. Bunun sağlanması için anlaşmazlığa düşen ülkelerin hakemlik sözleşmesi oluşturmaları gerekmektedir. Taraflar, yapılan sözleşme ile olduğu şekilde aralarında genel hakemlik sözleşmesi bulundursalar dahi tüm somut anlaşmazlıklar için hakemlik sözleşmesi kapsamında taraflar, anlaşmazlık hususunu, hakem mahkemenin ne şekilde kurulacağını, kullanılacak uluslararası usul ve tekniği de belirtmektedirler. UAD'nin elinde bulundurduğu yargı yetkisi de kural olarak isteğe bağlı özellik göstermektedir. Ülkeler arasında meydana gelen anlaşmazlıkları fikir birliği ile UAD'ye taşıyabilir.⁸⁶

*‘1997 BM Su Yolları Sözleşmesi’*⁸⁷ nin 3 ve 10. paragrafları bir arada incelendiğinde *“özel anlaşma olmaksızın”* şartıyla potansiyel anlaşmazlığın *“taraflardan herhangi birinin isteği üzerine”* yargıya taşınabilme olanağını sunmaktadır. UAD'nin yargı yetkisini kabul eden ülkelerden sadece Nikaragua ve Haiti, herhangi bir çekince belirtmeksizin zorunlu yargı yetkisini onaylamaktadır.⁸⁸

Bunun yanında sözleşmenin *“hakem kararıyla çözüme”* yönelik, *“taraflar anlaşmazlık hususunda fikir birliğine varamazlar ise konuyu hakem kurulunun belirleyeceği”* ifadesi çok sayıda olumsuzluğu ve belirsizliği de barındırabilmektedir.

Türkiye'nin Suriye ve Irak'la, Dicle ve Fırat'la alakalı onayladığı hukuki düzenlemeler ile *‘1997 BM Su Yolları Sözleşmesi’*⁸⁹ değerlendirildiğinde de şu hususlar dikkat çekmektedir:

- a. Türkiye'nin Dicle ve Fırat sularından yararlanması hususunda kısıtlayıcı ahdi düzenlemeler bulunamamaktadır.

---

⁸⁶ Sar, a.g.e.,s.38.

⁸⁷ BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin Sözleşme(1997), https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xxvii-12&chapter=27&clang=_en (Erişim Tarihi: 10.02.2025).

⁸⁸ Toklu, a.g.e., s.52.

⁸⁹ BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin Sözleşme(1997), https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xxvii-12&chapter=27&clang=_en (Erişim Tarihi: 10.02.2025).

- b. Hukuki düzenlemeler sıklıkla karşılıklı bilgi alışverişi ve yardımlaşma sorumluluklarını getirmektedir.
- c. Türkiye'ye sorumluluk sağlayan tek sözleşme 1987'de kabul edilen Türkiye Suriye Ekonomik İş Birliği Protokolüdür. Protokol kapsamındaki 6. Madde ile Türkiye, Fırat'tan 500m³/sn su salmayı üstlenmiştir.
- d. Lozan Barış Antlaşması tarafından sağlanan sorumluluk durumu yalnızca, 1. Dünya Savaşı öncesinde elde edilen hakların korunmasını içermektedir. Fakat 1987 protokolü yoluyla Suriye'ye aktarılan su oranının, Lozan Barış Antlaşmasının 109. Maddesinde verilen haktan daha çok olduğu belirlenmiştir.
- e. Modern dönemde kullanılan uluslararası hukuk hem kuralların oluşması hem de somut durumlarda kullanılması açısından, başta ülkeler olacak şekilde uluslararası birimlerdeki toplumsal dayanışma oranlarına bağlıdır.
- f. Kullanılan uluslararası hukuk, ülkelerin anlaşmazlıkların çözümü hususunda, barışçıl seçeneklere yönelmesi gerektiği ilkesi haricinde hiçbir genel ilke geliştirmemekte ve barışçıl seçeneklerden hangisinin kullanılacağı konusunu ülkelerin ortak onaylarına bırakmaktadır. Bu kapsamda '1997 BM Su Yolları Sözleşmesi'nin yalnızca tarafları ilgilendireceği görülmektedir.
- g. Suların kullanımı, korunması ve yönetimi, tüm akarsu sistem ve havzasının kendisine özel özellikler barındırmasından kaynaklı sadece ilgili ülkeler arasında sürekli iş birliğini oluşturan bölgesel sözleşmeler yoluyla tatmin edici biçimde düzenlenebileceği belirtilmektedir.
- h. BM 1997 sözleşmesi teamül oluşturmaktan uzak olmasına karşın sözleşmenin gerekli kıldığı kurallar kabullenildiği oranda çözüm alanlarının azalacağı ve baskı unsuru şeklinde kullanım görebileceği dikkate alınmalıdır.

2.3.4 Afrika Birliği'nin Sınıraşan Su Sorunlarına Yaklaşımı

1963'te oluşturulan Afrika Birliği Örgütü, Afrika Birliği ismiyle hizmet verirken kuruluş hedefi de bölge devletlerinin hayat standartlarını yükseltecek, uluslararası düzeylere eriştirecek uygulamalar yönünde ortak hareket etme olasılığını sağlayabilme şeklinde

belirlenmiştir. Bu kapsamda 1999’da kurulan Afrika Birliği, kendi altında hizmet verecek çok sayıda idari birime bölünerek toplum faydasına, devlet menfaatine uygun olarak barışçıl sistemi oluşturmayı hedeflemektedir. Afrika kıtası su problemlerinin yoğun olarak yaşandığı alanların başında gelmektedir. Su verimliliğinin artırılması kapsamında Afrika Birliği kıta dâhilinde büyük çaplı rol üstlenmekte, uluslararası kuruluşlar ile de iş birliğine yönelmektedir. Birlik, kıta çapında su sorunlarının çözüm seçeneklerine odaklanarak teknik sistemin geliştirilmesi çalışmalarını yürütmüş, teknolojiye yararlanarak optimum verimin elde edilmesine dair projelerin desteklenmesi gerekliliğini belirtmektedir. Bu yönde su verimliliği ve güvenliğinin, temiz su erişiminin sağlanmasının yanında su anlaşmazlıklarının Afrika Birliği’nin gündemini oluşturduğunun belirtilmesi mümkündür.⁹⁰

Afrika ülkelerinin su kaynaklarına dair problemleri yaşamalarının başlıca nedenleri suya ulaşımın zorluğu, istenen temizlik düzeyine erişmeyen suların sağlık ve miktar şartlarına uygun kaynakların yeterli olmaması, toplumlar tarafından kullanılan suların büyük bölümünün sınıraşan sular sınıfında bulunması olarak ifade edilebilmektedir. Ayrıca Birlik kapsamında yalnızca su problemlerinin konu edinildiği idari birimler de mevcuttur. Afrika Birliğinin bu bölgedeki ülkelerin refah düzeylerinin artırılması ile sorunların çözüme ulaştırılmasına yönelik yapılan çalışmalar arasında Doğa Koşullarını Koruma Sözleşmesi de bulunmaktadır. Bu sözleşme birlik kapsamında kabul edilerek yürürlüğe giren su verimliliğinin artmasına yönelik maddelerin gündeme getirilmesine imkân vermektedir. Bu kapsamda sözleşme sonrasında 2003’ten itibaren bölge devletlerinin mevcut su kaynaklarında hareket etme, verimliliği sağlama, verimliliği artırma ve başarılı yönetimi sağlama hedeflerinin belirginlik kazandığının görülmesi mümkündür.⁹¹

Afrika Birliği tam egemenliğin oluşturulması ile sürdürülebilir seviyede kalkınmanın sağlanması ve gelişmişlik seviyesinin artırılması temel amaç olarak belirlemiştir. Birlik hedeflerinin belirlenmesi ile belirli planlara yönelik uygulamalar yapılmaktadır. Birliğin uzun vadeli planları da “2063 Planı” olarak isimlendirilmekte ve plan ile Afrika devletlerinin

---

⁹⁰ Hany Besada ve Karolina Werner (2015), An assessment of the effects of Africa's water crisis on food security and management, *International journal of water resources development*, C.31, S.1, s. 121.

⁹¹ Eral Topçu (2009), *Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.172-173.

her anlamda geliştirilmesi, devlet ve toplum yararına kalkınmanın oluşturulması hedeflenmektedir. Ayrıca plan yoluyla belirlenen beslenme, refah düzeyi, çevre güvenliği, teknoloji, üretim, ekonomi, teknik altyapı ve sağlık benzeri başlıklar 2063 hedeflerinin kapsamını belirlemektedir.⁹²

Afrika Birliği su yönündeki çalışmalarını sürdürerek üst seviye ülke yöneticilerinin temsiline gereksinim duyarak Afrika Su Bakanları Konseyi'ni kurmuşlardır. Oluşturulan Konsey, çalışmalarını Afrika Birliği'yle koordineli şekilde yürütmektedir. Temelinde su sorunları bulunan Konsey'de Afrika devletlerinin güvenli, temiz ve yeterli suya erişimin sağlanması ile gelişmişliğin sağlanmasına ve kültürel yapılara yönelik amaçlar belirlenmiş, ortak hareket etme bakış açısının oluşturulması sağlanmıştır. Bu bakış açısının sonucunda Afrika Birliği ile Afrika Birliği Su Bakanları Konseyi tarafından belirli periyodlar kapsamında bir araya gelinmektedir. Bu kapsamda 2021 yılının Şubat ayında konsey çalışması yapılması planlanmış ve esas toplantı konusu olarak su sorunları belirlenmiştir. Problemler değerlendirilirken toplantıya Afrika ülkelerine dâhil olan önemli kesimlerden insanların davet edilmesinden nispeten etkili çalışmaların yürütülmesi hedeflenmiştir.⁹³

2.3.5 Dünya Bankası ve IMF'nin Sınıraşan Su Sorunlarına Yaklaşımları

Dünya Bankası uluslararası özellik gösteren bir kurum olarak su varlıklarının önemini vurgulayan çalışmalar yapmaktadır. İlk olarak suların kontrol mekanizmalarına ve mevcut durumlarına ülke uygulamaları kapsamında dikkat çekilmektedir. Birçok yönetimin yeterli olmadığı gösterilerek kontrolün yeterli oranda yapılmadığı ve finansmanların başarılı şekilde yönetilmediği, su ulaşımı noktasında eşitliğin sağlanamadığı ifade edilmektedir. Bu yolla belirli kesimlerin söz sahibi olduğu mevcut düzenin iyileştirilmesi hedefiyle maliyet ve yönetimin etkili kullanımı adil ve kontrollü politik yapının oluşturulması gerekmektedir.

94

---

⁹² Güngör Şahin ve Osman Raşid Beyhan (2021), Afrika Birliği'nin Küresel Sistemde Güç Merkezi Olma Hedefi ve "Gündem 2063" Vizyonu, *Savunma Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 40, s. 206.

⁹³ IISD (International Institute for Sustainable Development, *8th Africa Water Week*, <https://sdg.iisd.org/events/8th-africa-water-week/>, (Erişim Tarihi: 06.10.2024).

⁹⁴ Şahin, a.g.e., s.51.

DB su yönetiminin etkin şekilde yapılabilmesi hedefiyle ilk evrede Birleşmiş Milletlerle ortak hareket etme aygıtlarını kurma seçeneğine yönelmiştir. İş birliği aşamasıyla 1978’de su merkezli düzen oluşturularak “*Su ve Sanitasyon Programı*” işleme konmuştur. DB dâhilindeki program yoluyla su ulaşımı yetersiz ve kısıtlı bölgelere yoğunlaşarak temiz ve tüketilebilir suya erişim oranlarının artırılması hedeflenmiştir. DB programı, su temelli çalışmaların başında gelen ve öncü çalışmalar arasında yer almaktadır. Milletlerle iş birliğinin haricinde uluslararası firmalar, yapılanmalar ve kuruluşlar da bağlantılar kurarak ortak kuvvetin oluşturulmasına yönelik sürecin başarıyla sürdürülmesine destek olmaktadır. DB 20. yüzyılda sulara dair düzen oluşturulmasında çalışmalar yürütmektedir. İlk olarak üzerinde durduğu konuların başında da su kaynaklarının teknik kısımları gelmektedir. Su kaynaklarının bulunduğu bölgelerin çevresel niteliklerinin geliştirilmesi, su kontrollerinin sağlanması, teknik ortamların düzenlenerek daha etkin hale getirilmesine yoğunlaşmıştır. Böylece olumlu geri dönüşler alınarak yeterli olmamasına karşın su kaynaklarına rahat ve kolay erişim sağlanması hedeflenmiştir.⁹⁵

IMF ve DB su kaynaklarına yönelik çalışmalar yürüttüğü sırada ülkelerin kendi iç araçlarının su kaynaklarının verimliliğinin artırılması ve iyileştirilmesi hususunda yeterli olmayacağını savunmakta ve bu yönde hedefler geliştirmektedir. Oluşturulan hedeflerin hayata geçirilmesinde ülkelere geri ödemeli mali destek sunularak bu sürecin gelişimi sağlanmakta ve ülke mekanizmalarına göre firma yapılanmalarının başarılı olması gerektiği belirtilerek temelde kontrolün ülke elinden çıkmasının da zemini hazırlanmıştır.⁹⁶

DB’nin ülkelere su kaynaklarının altyapılarını geliştirmeleri ve onarmaları hedefiyle verdiği geri ödemeli ekonomik desteklerden yararlanmak için birtakım koşullar bulunmaktadır. DB’den destek almayı hedefleyen ülkelerin ekonomik konularda firmaların etkilerini artırmayı garanti etmeleri gerekmektedir. Bu konu, devlet içinde çok sayıda yapı ve kurumda

---

⁹⁵ The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank (2010), *An Evaluation of World Bank Support, 1997-2007-Water and Development*, IEG Study Series World Bank, Washington, s.3.

⁹⁶ Murat Aykan (2006), *IMF ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye’deki Uygulamaları*, TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildirisi, Ankara, s.367.

ülke etkisinin azaltılması anlamını da taşımaktadır. Sonrasında ülkelerin mevcut su varlıklarına dair uygulamalar geliştirilmektedir.⁹⁷

İki kurum da kendi başarılı ekonomisini oluşturmuş ülkelere çok mali desteğe gereksinim gören ülkeleri uygulama alanı olarak kabul ederek bu kapsamda strateji geliştirmektedir. Ülkelere dair ekonomik destek paketleri sağlanırken de temel hedef serbest piyasa şartlarının yaygın hale getirilmesi olarak kabul edilmektedir. IMF tarafından hazırlanan raporda da özellikle küresel ısınma ile çevre sorunları yönünde odaklanılarak olumsuz etkilerin azaltılması için planlar oluşturulmasının sağlayacağı yarar belirtilmektedir. Planın temelini çevre sorunları oluşturmalarına karşın ülkelerin toplumsal, sosyal ve ekonomik olarak kalkınmalarının önemiyle beraber su kaynaklarının etkin duruma getirilmesinin kolaylaşacağı belirtilmektedir.⁹⁸

2.3.6 Avrupa Birliği'nin Sınırtaşan Sulara Yaklaşımı

AB'nin temelleri 1950'li yıllarda Avrupa bütünleşmesi şeklinde isimlendirilen altı üye devletin kuruculuğunu üstlendiği Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET)⁹⁹ yoluyla atılmıştır. AB son dönemde çok sayıda alanda bütünleşmeyi oluşturmaktadır. Bunun yanında bölgesel örgütlenme anlamında örnekler arasında en kapsamlı olanını AB oluşturmaktadır. 28 Avrupa devletinin üye olduğu uluslararası örgüte ülkelerin politikalarının ve faaliyetlerinin uygun olup olmadığı AB tarafından sürekli denetlenmektedir. Siyasi bütünleşme kapsamında eksikler bulunmasına karşın AB, uluslararası kapsamda küresel aktör olarak temsil edilmektedir. Bu alanda, AB'nin çevre hususunda yaptığı girişim ve düzenlemeler üye devletler için bağlayıcı olmasına ek olarak küresel etki oluşturabilecek nitelikte ve kapasitededir. AB kapsamındaki çevre politikaları, sürdürülebilirlik kuralları doğrultusunda çevrenin doğal kaynaklarının ve korunmasının rasyonel kullanımıyla ilgili olurken çevre

---

⁹⁷ Selime Güzelsarı ve Feyza, Nazan, Tuluay (2011), *Küresel su yönetimi ve suyun ticarileştirilmesi*, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.41, s. 66.

⁹⁸ Mert Aykan (2006), IMF ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye'deki Uygulamaları, *TMMOB Su Politikaları Kongresi*, Ankara, s.369; Amar Bhattacharya ve diğerleri (2021), *Climate action to unlock the inclusive growth story of the 21st century*, IMF Press, Washington, s.5.

⁹⁹ Metnin bundan sonraki bölümünde 'AET' olarak geçecektir.

politikasının bir bölümü olan su hususunun artan önemine karşılık farklı politik düzenlemelerin gerekliliği görülmektedir.¹⁰⁰

‘*Su Çerçeve Direktifi*’ AB’nin temel su kanunu olarak kabul edilmektedir. Su Çerçeve Direktifi AB kapsamındaki sınıraşan suları kapsayacak biçimde kıyı, yeraltı ve yerüstü su parçalarının miktar ve kalite yönünden korunmasını sağlamak, su kaynaklarının kirlenmesini engellemek ve su kaynaklarının geliştirilmesini hedeflemektedir. Havza kapsamında bütüncül yönetim bilincinin hâkim olduğu direktiften sektörel perspektif açısından vazgeçilmiştir. Katılımcılık durumu, suyun gerçekçi biçimde maliyetlendirilmesi gibi farklı unsur ve ilkeleri içermektedir. ‘*Su Çerçeve Direktifi*’ üye devletler için bağlayıcılığı olan kanuni düzenlemedir.¹⁰¹

Bahsi geçen topluluğa dâhil olan ülkelerden bazılarının AB su mevzuatı kapsamındaki milliyetçilik etkenini tetiklemeinden kaynaklı üyeliği tercih ettiklerini belirtmektedir. AB’nin araçları arasında yer alan Ortadoğu Bölgesi kapsamında yapay su problemleri oluşturulması gibi riskler mevcuttur. Su mevzuatını uygulama ve uyum sürecinde, uluslararası su hukukunun komşu ülkelere önemli zarar vermemek ve hakkaniyet kurallarına uygun uygulamak gerekmektedir. Bu kapsamda sınıraşan suların kullanımlarına dair sınırlama getirilmesi için girişimler yoğunluk kazanmıştır. Orta Doğu Bölgesinde su sorunlarının gelecek dönemde önemi artan konular arasında yer alacağı ve AB’nin gündeminde büyük çaplı yer edineceği düşünülmektedir. Orta Doğu Bölgesi kapsamında su ve su kaynaklarının önemi sürekli artacak biçimde politik duruma gelmektedir.¹⁰²

‘*Su Çerçeve Direktifi*’, AB’nin su kaynakları hususunda stratejilerinin belirtildiği önemli dokümanlar arasında yer almaktadır. 1951’de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu(AKÇT)¹⁰³

---

¹⁰⁰ Senem Avtur (2012), *Küresel su politikalarına karşı küre-yerel toplumsal hareketlerin yarattığı sonuçlar*, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, s.46.

¹⁰¹ Kemal Berk Orhon (2015), *Sınıraşan yerüstü suların yönetiminde dünya ve Türkiye uygulamaları*, Uzmanlık Tezi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı (OSİB), Ankara, s.37.

¹⁰² Özden Bilen (2006), Avrupa Birliği’nin Su Politikalarının Hidropolitik Değerlendirmesi, *Stratejik Analiz Dergisi*, S.7, s. 30.

¹⁰³ Metnin bundan sonraki bölümlerinde ‘AKÇT’ olarak geçecektir.

yoluyla temeli oluşturulan ve 1991 ‘Maastricht Antlaşması’¹⁰⁴ ile oluşturulan AB için, suyun korunumu ile yönetilmesine yönelik mevzuat önemli bir yer edinmekte ve yirmiden fazla direktif içermektedir. Bahsi geçen direktifler arasında 23 Ekim 2000 tarih ve 2000/60/EC sayılı ‘*Su Çerçeve Direktifi*’ en temel direktifler arasında yer almaktadır.¹⁰⁵

AB üyesi olan ülkeler veya üye olmaya çaba gösteren devletler için su yönetimi kuralları belirlenmiştir. Bu kurallar sınıraşan sular haricinde iç suları da içermektedir. Bu durum ‘*Su Çerçeve Direktifi*’nin kanuni düzenlemelerinin iç hukuka dâhil edilmesini gerektirmektedir. Direktif kapsamında bulunan temel ifadeler özetle nehir havzasının planlaması, nehir havzaları bölgesi perspektifleri, dâhili su yönetimi, halkı bilgilendirme, tehlikeli maddelerin oluşturduğu kirliliğin engellenmesi, ekolojik kalite, istişare, maliyetin karşılanması, mali araçlar, ekonomik analizler, tehlikeli atıklar, sürdürülebilir su kaynakları ve AB mevzuatının uygun hale getirilmesi biçimindedir.¹⁰⁶

2.3.7 OECD ve Su Faaliyetleri

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından ABD Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Catlett Marshall savaştan kaynaklı dağılan Avrupa’nın tekrar kurulması için destekler hazırlanması gerektiğini 5 Haziran 1947’de açıklamıştır. Bunun Avrupa üyesi ülkelerin oluşturacağı örgüt yoluyla yapılması gerektiğini belirtmiştir. ‘*Avrupa Ekonomik İş birliği Sözleşmesi*’, 16 Nisan 1948 tarihinde kabul edilmiştir. Kabul eden ülkeler arasında 16 devletin yanında Türkiye’de bulunmaktadır ve örgüt: ‘*Ekonomik İş Birliği Örgütü*’¹⁰⁷ (OEEC)¹⁰⁸ ismiyle kurulmuştur. 14 Aralık 1960’ta Paris kapsamında kabul edilen yeni anlaşma yoluyla OEEC, OECD olarak değiştirilmiştir.. OECD’nin kurulması ile Avrupa ifadesi Birlik isminden çıkarılmıştır. Kurucu metnin ilk maddesinde ekonomik kalkınmanın dünya ekonomisi için üye olmayan

---

¹⁰⁴ Maasrich Antlaşması (1991), <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.02.2025).

¹⁰⁵ Cansen Akkaya, Ayla Efeoğlu ve Nedim Yeşil (2006), *Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiri Metni, Ankara, s.195.

¹⁰⁶ Cem Okyay (2021), *Türkiye ve Ortadoğu’da Güncel Gelişmeler Işığında Su Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze, s.92.

¹⁰⁷ İngilizce: Organisation for European Economic Co-operation.

¹⁰⁸ Metnin bundan sonraki bölümünde ‘OEEC’ olarak geçecektir.

devletlerde de yapılmasının gerekliliği belirtilmiştir. Bahsi geçen niteliklerinden kaynaklı OECD Avrupa kapsamından çıkmış ve küresel örgüt niteliği kazanarak gelişmiştir.¹⁰⁹

OECD'nin misyonu dünyadaki kişilerin sosyal ve ekonomik refahını sağlayacak stratejilerin desteklenmesi olarak belirlenmiştir. OECD'nin faaliyet biçimi analiz, veri toplama, bulguların tartışılması, uygulama, karar verme, eş gözetimi, çok yönlü denetim biçiminde sürekli yapılmaktadır. Sekretarya analiz ve veri toplama işlemlerini sağlamaktadır. Bunun yanında OECD'nin verileri ekonomik göstergeler, ticaret, yatırım, sağlık, çevre ve enerji benzeri çok sayıda hususta değişkenlik göstermektedir. Kurulan komiteler verilerin tartışılmasını ve politikaların sağlanması görevini üstlenmektedir. Konsey, karar verilmesi ile ülkelerde kararların uygulanmasına dair tavsiye sunulmasını desteklemektedir. Üye olan ülkelerin aidatları ile bütçe oluşturulması sağlanmakta, bu sayede çeşitli görevlerin yapılması sağlanabilmektedir.¹¹⁰

OECD, demokratik yapı ve piyasa ekonomisi bulunan 35 devletin küreselleşmenin getirdiği yönetim, sosyal ve ekonomik problemlerinin çözümlenmesi ve süreç içerisindeki imkânlardan yararlanmak için ortaklaşa çalıştıkları forumdur. Başka bir ifade ile OECD temel olarak ekonomik hususlarda uzmanlaşmış ülkeler arası danışma kuruluşu görünümündedir. Üye ülkeler tarafından düşünülen veya dünyadaki ekonomik gelişmelerden kaynaklı güncel yapıda bulunan hususlarda ekonomik yaşamın farklı boyutlarında, analitik değerlendirmelerinin sonuçları ile devletlere önerilerde bulunmaktadır. Modern dönemde üye olan ülke sayısı 36'ya çıkmıştır. OECD'nin görevi dünyadaki insanların sosyal ve ekonomik refahı yükseltecek stratejilerin desteklenmesi şeklinde benimsenmiştir.¹¹¹

---

¹⁰⁹ Çınar Özen ve Özgür Tonus (2013), *Uluslararası Örgütler*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.110-113.

¹¹⁰ OECD (2018), *Members and Patners*, s.1, <http://www.oecd.org/about/membersandpartners/>, (Erişim Tarihi: 07.10.2024).

¹¹¹ OECD (2018), *Memberskand Partners*, s.3, <https://www.oecd.org/en/about/members-partners.html>, (Erişim Tarihi: 07.10.2024).

2.3.8 Dünya Su Forumları

DSK tarafından düzenlenen strateji ve politikalar, somut olarak düzenlenen Dünya Su Forumları kapsamında gündeme gelmektedir. 1997'den itibaren üç yılda bir forumlar düzenlenmektedir. Düzenlemelerin yapıldığı şehirlerin isimleri ile aktarılan forumda Dünya Su Konseyi stratejileri düzenlenmekte ve uygulamaya konmaktadır.¹¹² İlk düzenlenen 'Dünya Su Forumu' kapsamında suyun ve su kaynaklarının ticari mal olarak kullanılması hususunda uyarılarda bulunulmuştur. Temizlik ve su, cinsiyet eşitliği, ekosistemin korunması, suyun başarılı ve doğru kullanımı ile su yönetiminin paylaşımı benzeri çok sayıda konuda öncelikler kararlaştırılmıştır.¹¹³

1998'de yayımlanan 'Paris Deklarasyonu' kapsamında su ve su kaynaklarının sürdürülebilir kalkınmayla bağlantısı dikkate alınmış ve su problemlerine dinamik yapıda operasyonel olarak yaklaşım sağlamanın önemi belirtilmiştir.¹¹⁴

İkinci Dünya Su Forumu 2000'de Lahey bölgesinde toplanmıştır. Forum kapsamında sonraki dönemler için Su Vizyonu, su ve devlet kaynaklarının mülkiyeti, devlet ve su kaynaklarının gelişim potansiyelleri, finansman ve yönetim modelleri ile yoksulluk yönündeki etkileri, ekonomik, kültürel, sosyal gelişim ve çevreyle bağlantılı eylemsel oluşumlara yönelik çok sayıda görüşme düzenlenmiştir. Sonuç bildirgesinde suların paylaşılması, suyun yönetilmesi, ücretlendirilmesi benzeri ideolojik konular su güvenliğinin sağlanmasında engellenmesi gereken alanlar olarak belirlenmiştir. Lahey Forumu, sonuç bildirgesinin temel kararları arasında bulunan 'Bütünleşik Su Kaynakları Yönetimi'ne dair

---

¹¹² Serhat Salihoğlu (2009), *Dünya Su Konseyi, Su Forumları ve İstanbul 2009*, s.35-36, <http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/inceleme-34.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.10.2024).

¹¹³ Dünya Su Forumu Bülteni (DSFB) (2009), *5.Dünya Su Forumu Özet Raporu*, C: 82, S: 23, s.1-20. <http://enb.iisd.org/download/pdf/sd/ymbvol82num23t.pdf>, (Erişim Tarihi: 8.10.2024).

¹¹⁴ Gülser Öztunalı (2007), *Suya Neden Sahip Çıkmalı?*, Mülkiye Dergisi, C. 26, S. 234, s. 53.

kararları da içermektedir. Bütünleşik Su Kaynakları Yönetimi, suların küresel etkenlerle yönetilmesini talep etmekte ve dünyanın tüm sularının yönetimini temsil etmektedir. ¹¹⁵

3. Dünya Su Forumu 2003'te Japonya'nın Otsu, Osaka ve Kyoto şehirlerinde 8000 katılımcının bulunduğu 350 oturumla düzenlenmiştir. Öncesinde düzenlenen forumlara oranla en geniş katılım sağlanan forum olmasına rağmen 350 oturumun üç şehirde düzenlenmesi oturum genelinde kopukluklar yaşanmasına neden olmuştur. Bütüncül ve açık sonuçlara erişilmemesinden kaynaklı önemlidir. Forum kapsamında yoğun olarak finansal destek ve teknolojik yenilik yoluyla suya dair sorunların çözülebileceği düşüncesine yoğunlaşılmıştır. ¹¹⁶

Forum sonrasında yayımlanan '*Yerli Halklar Kyoto Su Bildirgesi*' yoluyla suyun korunması, suyun ticari özellik kazanmasını engellemek hedefiyle DB, AB ile diğer finansal kuruluşların su özelleştirmelerini teşvik ederek politikaların engellenmesine karar verilmiştir. Forum sırasında yayımlanan en temel belge ise '*Camdessus Raporu*'dur. Bu rapor, '*Suyun Herkes İçin Finansmanı*' (Financing Water for All) ismi ile bilinmektedir. Su yatırım şekillerine yönelik önerilerde bulunan raporda yatırımların kamu özel ortaklıkları ile sağlanmasının gerekliliği belirtilmektedir. Kamu yatırımlarının buna benzer ortaklık modellerini desteklemesi ve teşvik etmesi gerektiğini aktaran rapor, su yatırımlarına dair girişimlere özel sektörün de katılımının teşvik edilmesiyle bu yöndeki yatırımların kolaylaştırılması için ülkelere teklifte bulunmaktadır. ¹¹⁷

Forum Değerlendirme Raporu, Water Voice Proje Raporu, Sanal Su Forumu Sonuç Raporu yayımlanan farklı belgeler arasında bulunmaktadır. Forumda etkili su yönetimi için yasal ve kurumsal düzenlemelerin katılımcı modeller kapsamında yapılması ve yerel hale getirilen havza yönetiminin kabullenilmesine dair yenilikler düzenlenmesi gerekli görülmektedir. Forum esnasında BM Su Değerlendirme Programı kapsamında 23 adet BM kuruluşunun iş

---

¹¹⁵ İnşaat Mühendisleri Odası İMO (2012),*Dünya Su Konseyi ve Dünya Su Forumu*, Teknik Güç, C:1307, S:168, s.2. https://eskieskisehir.imo.org.tr/yayinlar/dergi_goster.php?kodu=85&dergi=12, (Erişim Tarihi: 8.10.2024).

¹¹⁶ Atvur, a.g.e., s. 36.

¹¹⁷ Şahin, a.g.e., s.60.

birliği sayesinde oluşturulan Dünya Su Gelişme Raporu, İnsanlar Adına Su, Yaşam için Su başlıklarıyla ilk kez yayımlanmıştır. Oluşturulan rapor üç yıl içerisinde forumlara paralel şekilde yayımlanmaktadır. Forum, ilk defa muhalif sivil toplum kuruluşlarına resmi davetlerde bulunarak alternatif düşüncelere yer vermekte ancak temelde firma yanlısı olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁸

Dünya Su Konseyi tarafından üç yıl arayla düzenlenen Dünya Su Forumlarının dördüncüsü 2006 yılında Meksika'nın Meksiko bölgesinde bir araya getirilmiştir. 4. Dünya Su Forumu uluslararası kuruluşlar, örgütler, BM, ülkelerin katılımıyla üst seviye bürokratlar ve bakanlar konferansıya başlamıştır. Düzenlenen 4. Dünya Su Forumunun esas amacı BM kalkınma amaçları arasında bulunan üye ülkelerde kullanılabilir su kaynaklarına erişim sağlayamayan insan sayılarını 2015'e kadar yarısı olacak şekilde azaltmaktır.¹¹⁹

Dördüncü Dünya Su Forumunun temel konularını kalkınma ve büyüme için su, bütünleşik suların yönetiminin oluşturulması, su hizmetleri ile herkes adına sanitasyon, çevre ve gıda adına su risk yönetim konuları oluşturmaktadır. Yeni hidroelektrik santrallerinin oluşturulmasının desteklendiği forum genelinde çok uluslu firmalara karşı düzenlenen protesto gösterileri de yapılmıştır.¹²⁰ Eleştirel düşüncelerin de forumda bulunmasını önlemeye dair tedbirlere ağırlık verilirken resmi forumun başlamasının ardından Meksika bölgesinde su haklarını savunan gösterilerin düzenlenmesi sağlanmıştır. Kamuoyunun su haklarını belirten ve su kaynaklarının özelleştirmelerine karşı çıkan tavırlarına karşın Forum, tutumlarından ödün vermemiştir. Bunun yanında özel sektör destekçisi tutumlarını devam ettirmiştir.¹²¹

Düzenlenen 5. Dünya Su Forumu ise 16 ile 22 Mart 2009 aralığında Türkiye'nin İstanbul kentinde gerçekleştirilmiştir. Bu foruma 92 ülkeden toplamda 33000 kişi katılım sağlamıştır. Dışişleri Bakanlığı, DSİ Genel Müdürlüğü, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı,

---

¹¹⁸ Atvur, a.g.e., s.37.

¹¹⁹ Argun Akdoğan (2007), *4.Dünya Su Forumu ve İstanbul'da Düzenlenecek 5.Forum Üzerine*, Yayed Memleket Mevzuat, S.9, s.39.

¹²⁰ Şahin, a.g.e., s.61.

¹²¹ Akdoğan, a.g.e. s.38.

İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, sivil toplum kuruluşları ve ilgili kurumlar ev sahipliği yapmıştır. Meksika bölgesinde düzenlenen forumda olduğu gibi İstanbul'da yapılan forumda da diğerlerine benzer şekilde protesto gösterileri düzenlenmiştir. Düzenlenen protestolarda Türkiye'nin laboratuvar haline getirilmesinin hedeflendiği, kaynakların yabancı sermayeli özel firmalara satılmak istendiği belirtilmiştir.¹²²

Düzenlenen Beşinci Dünya Su Forumu, tatlı su kapsamındaki ilk ve en büyük uluslararası etkinlik özelliği göstermekte ve su stratejileri hususunda küresel anlamda etkili olup sürdürülebilir gelişimin sağlanması için tarafların diyaloglarını ve katılımını öngörmektedir.¹²³ Beşinci Dünya Su Forumunda felaketler, göçler ve küresel ısınma, binyıl kalkınma ve insani kalkınma amaçlarında gelişme, su kaynaklarının korunması ve yönetilmesi, yönetim ve yönetim, finansal eğitim, kapasite ve bilgi benzeri hususlar temel konuları oluşturmaktadır. Beşinci Dünya Su Forumu kapsamında aynı zamanda belediye başkanlarıyla bölgesel otoritelerin temsilcileri tarafından İstanbul Su Paketi onaylanmıştır. İstanbul Paketi'nin yanında sağlıklı su ile sanitasyon hakkının esas insan hakları olduğu belirtilmiş ve suyun kamusal yönü üzerinde durulmuştur.¹²⁴

2012'de Fransa'nın Marsilya bölgesinde Altıncı Dünya Su Forumu işe taraflar bir araya getirilmiştir. 25000 katılımcıyla 25,'den daha fazla oturumun yanında 100 kadar kişi foruma ev sahipliği yapmıştır. Çözüm Zamanı başlıklı forum kapsamında suya yönelik üç stratejik planlamayla 12 öncelikli faaliyet alanı kararlaştırılmıştır. Temel stratejiler tüm insanların esenliğini sağlamak, ekonomik kalkınmaya yara ve dünyayı verimli tutmak olarak belirlenmiştir. Faaliyet öncelikleri, tüm insanların su haklarına ve suya ulaşımını sağlamak, tüm insanların sanitasyona ulaşımını geliştirmek, su kaynakları ve suya yönelik hizmetler ile sağlık ve hijyeni geliştirmek, suya dair risk ve krizleri engellemek, su yoluyla iş birliği ve barışa yarar sağlamak, bütünleşik yönetim ile çeşitli sektörlerde su kullanımını desteklemek, enerji ve su hususlarını uyumlu hale getirmek, yeşil büyümeyi sağlamak ve

---

¹²² Zeynep Müftüoğlu (2011), *Bir Kamu Hizmeti Olarak Su Kaynakları Yönetimi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.107.

¹²³ Dünya Su Forumu Bülteni (DSFB) (2009), 5. *Dünya Su Forumu Özet Raporu*, C: 82, S.23, s.20. <http://enb.iisd.org/download/pdf/sd/ymbvol82num23t.pdf>, (Erişim Tarihi:8.10.2024).

¹²⁴ Şahin, a.g.e., s.61.

ekosistemleri değerlendirmek, su ekosistemi ve kaynaklarının kalitesini geliştirmek, insan kaynaklı uygulamaların su yönünde oluşturduğu baskıyı azaltmak, şehirleşen dünyada iklim değişikliği ile küresel değişimlere dönüt sağlamak biçimindedir. ¹²⁵

Altıncı Dünya Su Forumu kapsamında OECD, İyi Yönetişim adındaki tematik grubun önderliğini yapmaktadır. OECD Su Yönetişimi İlkeleri Su Yönetişimi düzenlerinin en uygun biçimde uygulanarak kullanıldığını kavramak ve gerekli görülen hususlarda bahsi geçen sistemlerin işleyiş biçimlerini düzenlemeye destek sağlamaya çaba göstermektedir. Suyu yönelik kriz ve riskleri engellemek ve çözümü sağlamak, afet risklerinin düşürülmesi için erken uyarı sistemleri, felaketin oluşturduğu ekonomik kayıpların azaltılması, hazırlık planlarının yapılmasında ulusal stratejiler belirlenmiştir. Sınıraşan su kaynaklarının finansmanı için sürdürülebilir finansman aygıtları, su kaynaklarının paylaşılmasına iş birliği ve barış zemininin sağlanması, sınıraşan sulara yönelik çok taraflı ve ikili sözleşmeler, anlaşmalar devlet faaliyetlerinin düzenlenmesi yoluyla mekanizmalar geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. ¹²⁶

Düzenlenen Yedinci Dünya Su Forumu, 12 ile 17 Nisan 2015 tarihinde Güney Kore'nin Gyeongju ve Daegu şehirlerinde düzenlenmiştir. Düzenlenen Yedinci Dünya Su Forumu kapsamında yerel yöneticiler, parlamenterler, bakanlar, sivil toplum örgütü temsilcilerinden oluşan 170 ülkeden katılım sağlanmıştır. Forum kapsamında 150,000 kadar katılımcının bulunduğu ve 30,000 kadar ziyaretçinin olduğu belirtilmektedir. Forum kapsamında bir adet çocuk forumu ile kadınlar da tüm paydaşların katılımı ile çok sayıda toplantı yapılmıştır. BM birlikleri, uluslararası kuruluş ve organizasyonlar, çeşitli ülkeler, sivil toplum kuruluşları, endüstri çevreleri, iş dünyası ve akademik camiadan da katılım sağlanmıştır. ¹²⁷

---

¹²⁵ Atvur, a.g.e., s.39-40.

¹²⁶ Sonay Akar (2012), *Su Kamusalılığı ve Mülkiyetinin Küreselleşmeyle Birlikte Değişen Niteliğinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, s.39.

¹²⁷ Dursun Yıldız (2014), *7. Dünya Su Forumu*, Hidropolitik Akademi, s. 23.

<https://hidropolitikakademi.org/tr/article/8124/7dunya-su-forumu-bitti-ama>, (Erişim Tarihi: 9.10.2024).

Düzenlenen Sekizinci Dünya Su Forumu ise Brezilya’da su kaynaklarının paylaşımları esas teması kapsamında 150 ülkeden 25,000 kadar kişinin katılımı ile 18 ile 23 Mart 2018 tarihlerinde düzenlenmiştir. Brezilya’nın başkenti olan Brasilia kapsamındaki Itamaraty Sarayı kapsamında oluşturulan Sekizinci Dünya Su Forumu dâhilinde finans, ekosistemler, şehir, kalkınma, insanlar, iklim hususlarında tematik oturumlar düzenlenmiştir. Forum kapsamında dünya genelinde su kaynakları hususunda düzenlenen uygulamalar değerlendirilmiştir.¹²⁸

Anlaşmazlık alanlarında yaşam süren nüfus, göçmenler, mülteciler, gecekondu bölgesi, kırsal kesimlerde yaşam süren nüfus benzeri hassas durumlarda yaşam süren kişilerin sanitasyon ve suyun gereksinimleri, bahsi geçen gereksinimlerin karşılanması kapsamında yaşanan güçlükler ve hizmetlerin geliştirilmesi için sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve devletler tarafından yapılan çalışmalar da tematik oturumlar kapsamında değerlendirilmiştir.¹²⁹

Düzenlenen su forumları gerek politik gerekse ekonomik özellik taşımaktadır. Devletlerin özel su firmaları bahsi geçen forumların önemli katılımcıları bulunması ve gelişme aşamasında olan ülkelerin; gelişmiş ülkelere su hizmetleri konusunda yardım ve krediler alması suyun ticari özellik kazanmasına ve ekonomik ürünler olarak değer kazanmasında önem taşımaktadır.¹³⁰

2.4 SU PAYLAŞIMI KONUSUNDAKİ DOKTRİNLER

Orta Asya’da su paylaşımına yönelik sorunlar yaşanabilmektedir. İklim değişiminden en fazla etkilenecek alanlar arasında bulunduğundan, bu bölgedeki su paylaşımı çok sayıda

---

¹²⁸ Devlet Su İşleri DSİ, (2018), 8. Dünya Su Forumu Suyun Paylaşımı Ana Temasıyla Düzenlendi, s.8 <https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetGaleriFile/425/DosyaGaleri/1010/173.pdf>, (Erişim Tarihi: 9.10.2024).

¹²⁹ Türkiye Su Enstitüsü (SUEN) (2018), <https://www.suen.gov.tr/Suen/catdty.aspx?val=256>, (Erişim Tarihi: 10.10.2024).

¹³⁰ Akar, a.g.e., s.40.

devlet için önemlidir.¹³¹ Su kaynaklarının bahsi geçen kullanım ve teknikler ile azaltılması ve tahrip edilmesi, su kaynaklarının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Orta Asya su kaynaklarının bu durumdan daha fazla etkilenmesi beklenmektedir.¹³² Bu kapsamdaki verilere göre; Syr Darya (Seyhun) havzasında bulunan buzul hacmi 1960 yılında 121 km³ olurken 2000 yılında 101 km³ olduğu görülmektedir.¹³³ Bu yönde yapılan farklı bir çalışmaya göre; 20. yüzyılda bütün havzadaki buzulların dörtte biri yok edilmiştir. Kalan dörtte bir de kaybolmaktadır. 2030'a kadar erimesi beklenen buzulların, sonraki yüzyıllarda mevcut ortalama su tüketim oranı içinde dörtte bir olacağı düşünülmektedir. Kişi başına düşen su oranının ise 500 m³ kadar kalacağı düşünülmektedir.¹³⁴

Uluslararası metinlerde su hakkı, insanların su kaynağından suyu kullanma haklarını belirtmektedir. Suyun yoğun bulunduğu ve nispeten az insanın bulunduğu alanlarda, sistemler genel olarak çekişmeli ya da karmaşık yapılı olmamaktadır. Farklı alanlarda özellikle sulamanın kullanıldığı kurak arazilerde, bu yöndeki sistemler genel olarak fiziksel ve yasal çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Sistemlerden bazıları, yeraltı ve yerüstü sularını aynı şekilde işlerken diğerleri her biri için farklı disiplinlerden yararlanmaktadır.¹³⁵

Su haklarının kavranması için, ilk olarak tartışmalara konu olan ya da savunulan hakların kökenlerinin ve bağlamlarının değerlendirilmesi gerekmektedir. Su hakları eğlence, ticaret ve seyahat hedefli olarak da kullanılabilir. Su haklarının, kabul edilmesi ve tartışılmasında devletler arasında ve ulusal hukukta değişkenlikler görülmektedir. Sanayi ve tarım hedefli sular kullanılırken farklı kıyıdaş ülke veya ülkeler için iki tür zarar

---

¹³¹ Martin Russel (2018), *Water in Central Asia: An increasingly scarce resource*, s.48, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2018\)625181](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2018)625181), (Erişim Tarihi: 03.11.2024).

¹³² Katy Unger-Shayesteh ve diğerleri (2013), *Water in Central Asia-perspectives under global change, Global and Planetary Change*, S.110, s.37.

¹³³ Annina Sorg ve diğerleri (2014), *Coping with changing water resources: The case of the Syr Darya river basin in Central Asia, Environmental science & policy*, S.43, s.71.

¹³⁴ Russel, a.g.e., s.50.

¹³⁵ Aslı Yılmaz (2009), *Yeni Sağcı Su Politikası Kavramları: Fiyatlandırma, Su Hakkı, Özerklik-Katılım, Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C. 4, S. 10, s. 16.

yaşanabilmektedir. Bu yöndeki ilk zarar, mahrum bırakıcı ya da tüketici faaliyetlerdir. İkinci zarar da, suyu kirletici ve kalitesini düşürücü uygulamalardır. Ülkelerin sınıraşan sulardan ortak olarak yararlanmayı onaylamasıyla beraber farklı doktrinler geliştirilmiştir.¹³⁶

2.4.1 Mutlak Ülke Egemenliği Doktrini

‘Mutlak Ülke Egemenliği’ (Absolute Territorial Sovereignty) doktrini, aşağı kıyıdaş ülke ya da ülkelere karşı herhangi bir sorumluluk içermeksizin yukarı kıyıdaş devlete kullanım hakkı sunmaktadır. Rio Grande Nehrinin sularının kullanım haklarına ve paylaşılmasına dair Meksika ve Amerika arasında yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde bu doktrin geliştirilmiştir. İlk kez Alman hukukçu Johann Ludwig Klüber tarafından 1821 yılında yazılan *European International Law* (Avrupa Uluslararası Hukuku) isimli eserde; “tüm ülkelerin her ülke için zararlı etkileri bulunmasına karşın nehirlerin yönünü değiştirme yetkilerinin bulunduğu”¹³⁷ aktarılmıştır. Bahsi geçen doktrine ismini veren kişi Judson Harmon’dur.¹³⁸

Doktrini meydana getiren ve sonraki dönemlerde uluslararası hukuk alanında bulunmasını sağlayan ABD, ilerleyen süreçte bu düşüncenin savunuculuğundan vazgeçmiştir. Bunun nedeni Kanada’nın Harmon Doktrini temelli olarak Columbia Nehri’nin akışını değiştirmeyi önermesidir. Bu durum ABD’nin çıkarına sonuçlar vermemektedir. BM tarafından uluslararası akarsulara yönelik yapılan çalışmalarda da bu doktrinin benimsenmediği dikkat çekmektedir. II. Dünya Savaşı’nın ardından gelişen dönemde, mutlak ülke egemenliği doktrini güncelliğini ve etkilerini yitirmeye başlamıştır. Bu dönemin ardından mutlak ülke egemenliği fikri yerini kısıtlı egemenlik fikrine bırakmıştır.¹³⁹

Bu doktrin komşu devletler üzerindeki etkileri değerlendirmeye almamakta ve neticede toprak sahibinin, kullanıcıdan ceza alma kaygısı gütmenden tüm imkânları tekelleştirebileceğini öngörmektedir. Bu doktrin, komşu devletlerden tepki alma kaygısı barındırmıyor olması sebebiyle sınıraşan sulardan mümkün olan en çok miktarda su almak

---

¹³⁶ Hüseyin Pazarcı (2006), *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Ankara, s.241-242.

¹³⁷ Johann Ludwig Klüber (1821), *European International Law*, Erster Band, Stuttgart ; Sar, a.g.e., s.104.

¹³⁸ Sar, a.g.e., s.104-105.

¹³⁹ Soner Çelik (2013), *Sınıraşan sular kapsamında Dicle ve Fırat nehirlerinin Türkiye-Suriye ilişkilerine etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 25.

için teşvik oluşturmaktadır. Birçok devlet bu doktrinin kullanımını reddetmiştir. Bunun nedeni kötü niyetli su kullanımının emredilmesinin mümkün olmadığı düşüncesidir. Geliştirilen doktrin esasen yalnızca tek devletin mutlak egemenliğini benimsemesinden kaynaklı eleştirilmiştir. Zira komşu devletlerin eşit egemenliği doktrinde kenara itilmektedir.

140

2.4.2 Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

‘Doğal Durumun Bütünlüğü’ veya diğer adı ile ‘Mutlak Ülke Bütünlüğü’(Absolute Territorial Integrity) doktrini, aşağı kıyıdaş durumunda olan devletin sınıraşan akarsu üstündeki egemenliğine ve su kullanım haklarına sınırlama getirerek, suyun ‘doğal’ akış yönünün bozulmaması gerektiğini ifade eden bir doktrindir.¹⁴¹

Bu doğrultuda doktrin, nehir ve akarsuların içinde bulunduğu bölgelere, nehir kenarı hakları ya da mülkiyet hukuku tarafından korunan kıyı hakları kapsamında atıfta bulunmaktadır. Nehir kıyısı kuralları kapsamında uzun süreli verilen kanuni kurallar, suları sulama ya da içme için drenaj, boşaltma ya da atık su için kanala daha yoğun su ekleme hakkını barındırmaktadır. Nehir kıyısı kurallarına göre su hakları ‘*makul kullanım*’ denetimine tabidir.¹⁴²

Doğal durumun bütünlüğü doktrini, aşağı kıyı devletine nehir sularından yararlanma yönünde kesin öncelik vermektedir ve böylece mutlak ülke egemenliği doktrini kapsamında zıtlık oluşmaktadır. Doğal durumun bütünlüğü doktrini, su kaynağının aşağı kıyıdaşı olan ülkenin de su kaynağında hak sahibi olabilmesi için oluşturulmuştur. Burada yukarı kıyıdaş devletin su kaynağının akışlarını etkilemeden mevcut halini korumasının gerekliliği belirtilmiştir. Bahsi geçen durum aşağı kıyıdaş ülkelerin yararına olan bir tutum oluşturmaktadır. İlk olarak yukarı kıyıdaş ülkenin nehir sularının doğal akışında değişim

---

¹⁴⁰ Çağatay Akça (2014), *Sınıraşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi*, Uzmanlık Tezi, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara, s.1.

¹⁴¹ Keskin a.g.e., s.1011; Yücel Acer ve İbrahim Kaya (2017), *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, Seçkin Yayınları, Ankara, s. 143.

¹⁴² Wilkinson Tyler (2012), 4 Mason 397- 1827 and cited in Ppl Montana v. Montana, <https://casetext.com/case/ppl-montana-llc-v-montana-2>, (Erişim Tarihi: 11.09.2024).

yaşanması için kıyıdaş olan ülkenin de bu yönde onayının bulunması gerekmektedir. Aşağı kıyıdaş ülke böylece akarsu üzerinde yapılacak potansiyel kullanımlarda hak sahibi olmaktadır.¹⁴³

Kıyıdaşlık hali su kaynaklarının kullanımını sadece kıyıdaş arazisi bulunan toprak sahipleri ile kısıtlamaktadır. Kıyıda bulunan toprak sahibi su yolunu ‘*makul şekilde kullanma*’ hakkına sahiptir. Bahsi geçen su kaynağının kıyısında bulunan arazi sahibinin su kullanımının, kaynağın farklı bir bölgesindeki farklı toprak sahiplerinin kullanımına zarar vermediği sürece makul ölçülerde mümkün olabileceği belirtilmektedir.

Bu kapsamda ‘*makullük hali*’ önerilen kullanımın diğer su kaynağının kıyısındaki toprak sahiplerinin diğer kullanımları ile kıyaslanarak belirlenmektedir. İçme suyu, bahçenin sulanması ya da çiftlik hayvanlarına su verilmesi benzeri her türlü doğal kullanım ‘*Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini*’ne göre; ‘*makul*’ olarak değerlendirilmektedir. Sanayi ya da sulama benzeri yapay kullanımlar birçok ülke kurallarına göre makul kullanımlar olarak benimsenmektedir. Son dönemde kıyıdaş ülkelerin neredeyse tümü genel olarak ‘*düzenlenmiş kıyıdaş sistemi*’ olarak isimlendirilen izin sistemiyle su tahsisine yönelmektedir. Düzenlenen nehir kıyısı sistemi kapsamında merkezi devlet kurumunun görevi su kaynaklarını kimlerin, hangi oranda ve hangi durumlarda kullanabileceğini belirlemektedir. Düzenlenen kıyıdaşlık hali herhangi bir uygulama öncesinde belirlenen kullanım değerlendirilerek ortak hukuk kıyıdaşlığı durumundan ayrılmaktadır.

Ülkeler örf ve adet hukukuyla ‘*makul kullanım ölçütlerini*’ kullanarak öncelikle yeni kullanımların makullüğünü belirlemektedir. Bu durum ülkenin güncel izin vermeden önce gerek topluma muhtemel yararları gerekse mevcut kullanımlara uygunluğunun değerlendirilmesine imkan vermektedir. Bu yöndeki birçok durumda izin sadece tüketim hedefli kullanımlar için gereklidir. Bahsi geçen izin sistemi, ülkenin ilerleyen süreçte su kullanımını düzenlemesini ve mümkün olan en üst seviyeye çıkarmasını sağlamaktadır. Kullanım izinlerinden muaf olması durumunda da kullanıcının düzenlemeye destek olması için tekrar devlete su kullanım planı sunması gerekebilmektedir. Fakat kullanım durumunu

---

¹⁴³ Charles Bourne (1965), The right to utilize the waters of international rivers, *Canadian Yearbook of International Law/Annuaire canadien de droit international*, S. 3, s. 187-264.

belirleyen yasalar ülkelere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bunun yanında çok sayıda ülkede su kaynaklarının tarımsal kullanımları için izin alınması gerekmemektedir.¹⁴⁴

2.4.3 Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Ön Kullanımın Üstünlüğü (Superiority Of Pre-Use) doktrini, kıyıdaş nitelikteki ülkelerden birinin diğerinden önce su kaynağından yararlanmasının bu ülkeye kesin üstünlük sağlamasını ifade etmektedir. Su kaynağına kıyıdaş olan ülkelerden sudan yararlanma uygulamasına hangi ülke daha önce başlamış ise öncelik hakkını elde etmiştir. Bu yönde dikkat çeken husus mevcut haklara sadece ön kullanım konusu bulunan suların dâhil edilmesidir.¹⁴⁵

Söz konusu doktrin, kıyıdaş olan devletlerden herhangi birisinin sınıraşan sudan faydalanmaya başka bir kıyıdaş veya kıyıdaşlardan daha önce başlaması durumunda ona mutlak bir üstünlük tanımaktadır. Söz konusu doktrine göre sınıraşan akarsu için komşu olan devletlerden faydalanma eylemine daha önce başlayanlar, kazanılmış bir hak elde ederler.

Bu doktrin sınıraşan suların paylaşımı konusunda fiili bir durum yaratmaktadır. Son tahlilde kazanılmış hak kavramı, sınıraşan akarsuların bir diğer kıyıdaş olan devletten önce kullanma prensibine dayanmaktadır. Antlaşmalar yoluyla kazanılmış olan haklar, tabiatıyla bu doktrinin kapsamı dışında kalmaktadır. Bu şekilde kazanılmış haklar konusunda, bir uyumsuzluk olduğunda bunun çözümü söz konusu doktrinle değil antlaşma hükümleriyle çözüme kavuşturulacaktır.

2.4.4 Hakça, Makul ve Optimum Yararlanma Doktrini

Hakça, Makul ve Optimum Yararlanma (Equitable, Reasonable and Optimum Benefits) doktrini, gerek devletler arasında gerekse uluslararası hukukta en sık benimsenen ve kabul edilen doktrindir. Bu kapsamda akarsuya kıyısı olan tüm ülkelerin kendi ülkesinde akan su kaynağını kullanma hakkı bulunmaktadır. Fakat bunun makul oranda olması, aşağı kıyıdaş

---

¹⁴⁴ Aziz Tona ve diğerleri (2022), Su kaynakları mühendisliğinde CBS'nin kullanımı, *Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemleri Dergisi*, C. 4, S. 1, s. 26.

¹⁴⁵ Selim Kılıç (2013), Çevre sorunları ve yoksulluk, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 5, S.1, s. 11.

Ülkelerin kritik hasarlar görmemesi ve adalet ilkeleri ile kullanılmış olması gerekmektedir. Bu kapsamda akarsu için kıyıdaş olan tüm devletlerin aynı haklara sahip oldukları ancak nehrin sularını tüm devletlerin aynı oranda kullanmasının mümkün olmadığı belirtilmektedir.¹⁴⁶

Bu doktrin ilk olarak, Amerikalı bir bilim insanı olan C. Eagleten tarafından dile getirilmiş ve yine ABD vatandaşı bir hukukçu olan Lipper tarafından: “Bir akarsu doğrultusunda olan ülkeler tarafından, bu ülkelerin aralarında her birisinin farklı ekonomik ve sosyal ihtiyaçları bulunuyor olması dolayısıyla, her bir ülkeye azami yarar sağlanarak ve asgari zarar verilerek bölüştürülmesi.” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁴⁷

2.5 ULUSLARARASI SU HUKUKUNUN İLKELERİ

2.5.1 Hakkaniyet ve Nesafete Uygun Kullanım İlkesi

Bahsi geçen kullanım odaklı ilke, kısıtlı bölgesel egemenlik kuramının alt kümesidir. Tüm havza ülkesine, kendi alanına yarar sağlayan kullanımlar için su kaynaklarının makul ve hakça alınmasını sağlamaktadır. Makul ve hakça kullanım, hakların eşitliği ve ortak egemenlik temeline dayanmakta ve suların mutlaka eşit paylaşılacağı anlamını taşımamaktadır. Havzanın bulunduğu bölge, suya bağlı nüfus, havzanın hidrolojisi, sosyal ve ekonomik gereksinimler, mevcut su kullanımı, gelecekte yaşanacak muhtemel gereksinimler, ekolojik ve doğal etkenler diğer kaynakların özelliği ve kullanılabilir olması, değerlendirilmesi gereken kriterler olarak dikkat çekmektedir.¹⁴⁸ Bunun yanında ilke, tüm kıyıdaş ülkelerin kullanım ve gereksinimlerini gideren menfaat dengesini oluşturmaktadır.

---

¹⁴⁶ Maden, a.g.e., s. 31.

¹⁴⁷ Duygu Doğu Kırkıcı (2014), *Sınıraşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri*, Uzmanlık Tezi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, s. 46.

¹⁴⁸ David, J. Lazerwitz (1993), The flow of international water law: The international law commission's law of the non-navigational uses of international watercourses, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, s. 259-261.

Hakkaniyet ve nesafete uygun kullanım için değerlendirilmesi gereken etkenler '*Helsinki Kuralları*'nın 5/2 maddesinde¹⁴⁹ şöyle belirtilmektedir: ¹⁵⁰

- a. Kullanımlar arasındaki anlaşmazlıkların uzlaştırma çözümü olarak bir veya daha fazla havza bölgesine tazminat verme olanakları,
- b. Havza sularının kullanımında, israfların engellenmesi,
- c. Yararlanılabilecek farklı kaynakların bulunması,
- d. Tüm havza devletlerinin sosyal ve ekonomik gereksinimlerini gidermeye yarayan çözümleri,
- e. Havza ülkelerinin tümünde geçimi havza sularına bağlı nüfus,
- f. Tüm havza devletlerinin sosyal ve ekonomik gereksinimleri,
- g. Havzayı etkileyen iklim koşulları,
- h. Tüm havza devletlerinin su katkısı dâhil olacak biçimde havzanın hidrolojik durumu,
- i. Tüm havza alanlarının ülkeye düşen drenaj alanlarının miktarını da içerecek biçimde havzanın coğrafi hali,
- j. Havza ülkesinin gereksinimlerinin farklı havza ülkelere yüksek oranda zarar verilmeden giderilebilme oranı.

---

¹⁴⁹ Helsinki Kuralları (1966),

https://unece.org/fileadmin/DAM/env/water/meetings/legal_board/2010/annexes_groundwater_paper/Annex_II_Helsinki_Rules_ILA.pdf, (Erişim Tarihi: 14.02.2025).

¹⁵⁰ Toklu, a.g.e., s. 34-35.

2.5.2 Önemli Zararlara Neden Olmama Sorumluluğu İlkesi

Ülkenin kısıtlı egemenliği kuramı kapsamında olan ilke “*kendi malını komşuna zarar vermeyecek şekilde kullan*” şeklindeki teamül haline gelmiş ilkeye dayanmaktadır. Bahsi geçen ilke, uygulama hususunda gerek su oranı gerekse çevresel anlamda önemlidir.¹⁵¹

Bahsi geçen ilkeye göre, uluslararası drenaj havzasındaki herhangi bir devletin kendi topraklarında, diğer havza ülkelerine, güvenliğe ve insan sağlığına zarar vermek de dâhil, su kullanımını çevreye büyük çaplı zarar vermeyecek biçimde kullanmasına imkân vermektedir. Belli kullanım mülkiyet ve meşrutiyetini belirleme noktasında yasağın temel hedefinin kavranması önem kazanmaktadır. Bu yönde sorumluluğun tek sebebi ‘*filî zarar*’ olmamaktadır. Bundan dolayı temelde yasaklanan şey “*bir devletin kendi payını aştığı durumlar veya başka bir devleti, su yolunun kullanımları ve faydaları üzerindeki kendi payından mahrum bırakmasıdır*”.¹⁵²

Çevresel yönden incelendiğinde bahsi geçen ilke, yukarı kıyıdaş devletin akış yönünden kaynaklı suları kirletme olasılığının bulunduğunu kabul etmekte ve aşağı kıyıdaş devlete koruma sağlamaktadır. Önemli zararların ne şekilde belirleneceği hususunda uluslararası hukuki özellikteki belgelerde açık hükümler bulunmamaktadır. Bu hususta çözüm yolu ülkeler arasında görüşme ya da anlaşma yapılması şartına bağlanmaktadır. UHK’nın 1988 yılındaki raporunda bazı kriterler ifade edilmiştir. Bu yönde olumsuz etkilenen ülkede ekolojik, endüstriyel, kamu sağlığı ve tarımsal yönden somut ve objektif delillerin ortaya koyulması ve zararın boyutunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu durumun sağlanması adına da tarafların iş birliği içinde çalışması gerekmektedir.¹⁵³ Bu yönde 1997 yılında imzalanan BM ‘*Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin Sözleşme*’¹⁵⁴’nin 8. maddesinde ülkelerin egemen eşitlik, iyi niyet, karşılıklı çıkar merkezinde

---

¹⁵¹ Mehmet Dalar (2004), *Uluslararası Hukuk açısından uluslararası nehirler ve Fırat-Dicle Nehirlerinin hukuksal statüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 54.

¹⁵² Zeleke, Dereje, Mekonen (2017), Declaration of principles on the Grand Ethiopian Renaissance Dam: some issues of concern, *Mizan Law Review*, C. 11, S. 2, s. 262.

¹⁵³ Dalar, a.g.e., s. 55-56.

¹⁵⁴ Metnin bundan sonraki bölümlerinde ‘1997 BM Su Yolları Sözleşmesi’ olarak geçecektir.

iş birliği yapacakları ve bunu ortak komisyon ve mekanizmalar kurarak yapacakları belirtilmiştir. Bahsi geçen ilke, çağdaş uluslararası anlaşmalarda ve sözleşmelerde bulunmaktadır. Uluslararası hukukun parçası olarak değerlendirilmektedir. Bahsi geçen ilke 1966 *'Helsinki Kuralları'*nda, BM Su Yolları Sözleşmesi'nde, 2004 Berlin Kuralları'nda da bulunmaktadır.¹⁵⁵

2.5.3 Müzakere, İstişare ve Bildirim İlkeleri

Uluslararası su yolunda bulunan nehir havzası ülke, diğer nehir havzası ülkelerinin kullanım hakları ya da menfaatlerine ciddi zarar verebileceği durumlarda önceden bildirim, müzakere ve danışma hakkına sahiptir. Bunun yanında tabii olarak birçok yukarı kıyıdaş ülke bahsi geçen ilkenin doğru olmadığını savunmaktadır.¹⁵⁶ 1997 BM Su Yolları Sözleşmesi'nin görüşülmesi sırasında 11-18 arası maddelerde bulunan ilkelere sadece üç devlet karşı çıkmıştır. Türkiye (Fırat-Dicle Havzası), Ruanda (Nil Havzası) ve Etiyopya (Nil Havzası)¹⁵⁷, bahsi geçen ülkeler çağdaş uluslararası anlaşma ve sözleşmelerinde *'1966 Helsinki Kuralları'*, *'1997 BM Su Yolları Sözleşmesi'* ve *'2004 Berlin Kuralları'*¹⁵⁸ dâhilinde

---

¹⁵⁵ Helsinki Kuralları (1966),

https://unece.org/fileadmin/DAM/env/water/meetings/legal_board/2010/annexes_groundwater_paper/Annex_II_Helsinki_Rules_ILA.pdf, (Erişim Tarihi: 14.02.2025); BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin Sözleşme(1997), https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xxvii-12&chapter=27&clang=_en (Erişim Tarihi: 10.02.2025);

Berlin Kuralları(2004), www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/ILA_Berlin_Rules-2004.pdf (Erişim Tarihi: 10.02.2025).

¹⁵⁶ Lazerwitz, a.g.e. s.263-265.

¹⁵⁷ Dereje, Zeleke, Mekonnen, a.g.e, s. 262.

¹⁵⁸ Helsinki Kuralları (1966),

https://unece.org/fileadmin/DAM/env/water/meetings/legal_board/2010/annexes_groundwater_paper/Annex_II_Helsinki_Rules_ILA.pdf, (Erişim Tarihi: 14.02.2025); BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin Sözleşme(1997), https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xxvii-12&chapter=27&clang=_en (Erişim Tarihi: 10.02.2025);

Berlin Kuralları(2004), www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/ILA_Berlin_Rules-2004.pdf (Erişim Tarihi: 10.02.2025).

bulunmaktadır. Bildirim yalnızca yukarı kıyıdaş ülkelerin uyması gereken sorumluluk değildir, aşağı kıyıdaş ülkelerin de yukarı kıyıdaş devletlere bilgi aktarması genel kabul görmektedir. Bildirim sorumluluğu aşağı kıyıdaş ülkeler tarafından ön izin alma hakkı sağladığından dolayı veto kuvveti verdiğiine yönelik algıların oluşmasına neden olmaktadır. Temelde bu gibi bir sorumluluğun kabulü düzenlenen çalışmaları daimi süre ile değil değerlendirme süresince ya da geçici süre ile önlemektedir. ¹⁵⁹

2.5.4 İş Birliği ve Bilgi Alışverişi İlkeleri

Tüm nehir havzalarındaki ülkeler için su yoluna dair mevcut ve gelecekte düzenlenen kullanımların yanında, bilgi ve veri alışverişinde bulunmak bir yükümlülüktür. Bahsi geçen ilkeler, 1966 '*Helsinki Kuralları*'nda önerilirken 1997'de BM Su Yolları Sözleşmesinin 8. ve 9. maddeleri bu durumun zorunluluk olarak güncellik kazanmasına neden olmaktadır. ¹⁶⁰ Bahsi geçen ilkeler birçok çağdaş uluslararası su anlaşmasında ve sözleşmesinde (2004 *Berlin Kuralları*, 1997 *BM Su Yolları Sözleşmesi*, 1966 *Helsinki Kuralları*) yer almaktadır. Bilgi aktarımının sağlanması hakça ve makul kullanım ile kıyıdaş devletler arasında iş birliğinin sağlanması adına önemlidir. ¹⁶¹

---

¹⁵⁹ Anıl Çamyamaç (1997), 1997 Tarihli "Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna İlişkin Sözleşme" nin Yürürlüğe Girişine Dair Kısa Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 16, S. 2, s. 1-44.

¹⁶⁰ Dereje, Zeleke, Mekonnen, a.g.e, s.261.

¹⁶¹ S. Eyyüp Ekmen ve M. Sabır (2017), *Fırat, Uluslararası su yollarının kullanılmasından doğan uyuşmazlıkların çözümü*, Ankara Barosu Dergisi, C: 75, S: 2, s. 184.

3. UYUŞMAZLIK KONULARI VE YARGI KARARLARI

3.1 SU KAYNAKLARI VE ANLAŞMAZLIK SEBEPLERİ

Bütün canlılar hayatlarını sürdürmek için suya gereksinim duymaktadır. Nitekim su kaynakları canlılar için hayatın temel kaynağıdır. Bunun yanında su kaynaklarının, medeniyetlerin oluşturulmasında da önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Bahsi geçen medeniyetlere: Nil Nehri'nde Mısır, İndus Nehri çevresinde Pakistan, Fırat-Dicle'de Mezopotamya örnek verilebilmektedir. Nitekim Karl Wittfogel, İndus, Fırat ve Nil nehirlerini “su medeniyetleri” şeklinde isimlendirmektedir.¹⁶² Bahsi geçen tüm medeniyetler, büyük çaplı sulama sistemleri oluşturmuş ve topraklarını daha verimli hale getirmişlerdir.

Suyun medeniyetler için önemli olması ve politik konular arasında bulunmasının sebebi de akışkan yapısından kaynaklanmaktadır. Malin Falkenmark “suyun topografik eğime göre akmasıyla ülke sınırlarını kesebildiği ve bu sayede birden çok ülkenin sınırlarına dâhil olarak buradan akabildiğini”¹⁶³ belirtmektedir. Bu gibi hallerde su, ülkenin sınırlarını aşarak farklı bir ya da birkaç ülke toprağından geçebilmekte ve suyun tüm kullanım alanlarında birden çok ülke söz sahibi konumuna gelebilmektedir. Bu gibi durumlar ise ülkeler arasında çeşitli anlaşmazlıkları da beraberinde getirmektedir. Su yönündeki anlaşmazlıkların yaygın olduğu bölgeler de sıklıkla sınıraşan su kaynaklarıdır.¹⁶⁴ Sınıraşan su kaynaklarına en çok gereksinim duyulan bölgelerin başında Ortadoğu bölgesi gelmektedir. Elver'in ifadesine göre; “bahsi geçen Ortadoğu bölgesi açısından 5000 yıldır süregelen su çatışması söz konusudur.”¹⁶⁵

---

¹⁶² Abdullah Kıran (2013), *Ortadoğu'da Su Bir çatışma ya da uzlaşma alanı*, Kitap Yayınevi, Ankara, s.21.

¹⁶³ Malin Falkenmark ve Johan Rockstrom (2004), *Balancing Water for Humans and Nature: The New Approach in Ecohydrology*, Routledge, London, s. 53.

¹⁶⁴ Özlem Baştan (2021), Çevresel güvenlik bağlamında sınır aşan sular sorunu (Nil Havzası Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, s. 36.

¹⁶⁵ Hilal Elver (2002), *Peaceful Uses of International Rivers: The Euphrates and Tigris Rivers Dispute*, Brill Publishers, Leiden, s.317.

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle sınıraşan suların: “İki ya da daha fazla egemen devlet tarafından paylaşılan, bununla beraber uluslararası tatlı su, uluslararası yer altı suları, uluslararası büyük deniz ekosistemlerini içeren su kaynakları”¹⁶⁶ olduğunu söylemek mümkündür. Tablo 3.1.’de kıtalara göre sınıraşan nehir havza sayıları gösterilmektedir.

Tablo 3.1: Sınıraşan Nehir Havzaları¹⁶⁷.

Kıta	Sınıraşan Nehir Havzası Sayısı
Avrupa	73
Asya	53
Güney Amerika	38
Orta ve Kuzey Amerika	39
Afrika	60
Toplam	263

Tablo 3.1.’de belirtildiği üzere dünyada 145 ülkede paylaşılan nehir havzasında toplamda 263 sınıraşan su havzası bulunmaktadır. Kıtalara yönelik dağılım değerlendirildiğinde; Güney Amerika ve Afrika yüzey alanının yaklaşık %60 kadarı Kuzey Amerika’nın da %40 kadarını sınıraşan su havzaları oluşturmaktadır.¹⁶⁸

Medeniyetin ve hayatın sürekliliğinin sağlanması için, vazgeçilmez olan suyun modern dönemde küresel sorunların zemininde bulunduğu görülmektedir. Joyce Starr’ın ifadesine göre: “*Su güvenliği, yakında savunma bakanlıklarının savaş odalarında askeri güvenlikle aynı yeri paylaşacaktır*”.¹⁶⁹ Bunun nedeni su kaynaklarının bulunmasının küresel ve barış uygarlığın temelleri için önemli olmasıdır. Bundan dolayı ülkenin yeterli oranda su sahibi olması bu ülkenin siyasal, toplumsal ve ekonomik olarak gelişimiyle ülkenin sürekliliğini

¹⁶⁶ Dursun Yıldız (2010), *Su’dan Savaşlar*, Truva Yayınları, İstanbul, s. 52.

¹⁶⁷ Murat Çınar (2022), Dünya’da Ülke Sınırlarını Oluşturan Nehirler, *International Journal of Eurasia Social Sciences*, C. 13, S. 47, s. 404.

¹⁶⁸ Yıldız, a.g.e., s.134.

¹⁶⁹ Joyce Starr (1995), *Covenant over Middle Eastern Waters: Key to World Survival*, Henry Holt and Company, New York, s.60.

sağlamak adına önemlidir. Bu hususta su güvenliğinin sağlanması, bölgesel güvenlik ve barışı sağlamak adına önemli hedefler arasındadır.¹⁷⁰

Su kaynaklarının yetersizliği hususuna Peter Wallensteen de: “*Aynı kıt kaynağı ele geçirmek için en az iki tarafın eş zamanlı girişimlerinin meydana getirdiği sosyal durum*” ifadelerini kullanmaktadır.¹⁷¹ Frederick W. Fray bu yönde: “*Bir aktör diğerinin amacına ulaşmasını engelliyorsa anlaşmazlık olası sonuçtur*” tanımını yapmaktadır.¹⁷² Sudan kaynaklanan anlaşmazlıkların tam olarak hangi nedenden kaynaklandığının belirlenmesi için Wolf ve arkadaşları 261 adet uluslararası nehir havzasını değerlendirmiştir.¹⁷³

Çevre ve çatışma arasında kurulan ilişkide, kaynaklar üstündeki kıtlıklar alanyazında en sık tartışılan konudur. Çok sayıda bölgede hızlı nüfus artışı ve hızlı sanayileşme, yenilenemeyen ve yenilenebilen kaynaklar üstündeki talepleri artırmaktadır. ‘Energy Conservation Project’ (ENCOP)¹⁷⁴ çalışmaları ve Toronto Grubu da uluslararası anlaşmazlıkların gerçekleşebileceği çevre sorunlarının temelinde yenilenebilir kaynaklar arasındaki su kaynaklarını göstermektedir.¹⁷⁵

Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, Toronto Grubu çalışmalarına göre iki çeşit çevresel bozulma bulunmaktadır. Bahsi geçen çevresel bozulmalar; kaynakların bilinçsiz ve yoğun kullanımı ile kaynakların kirletilmesidir. Toronto Grubu, su kaynaklarına benzer olarak ülkeler arasında yenilenebilir kaynaklarda yaşanabilecek çatışmaları; ‘basit kıtlık anlaşmazlıkları’ olarak isimlendirmiştir. Homer Dixon’ın savunması kapsamında, “su

---

¹⁷⁰ Derya Sürmelioglu Parlar ve Oğuzhan Arslantürk (2014), Çevresel Güvenlik Kapsamında Su, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, s.74.

¹⁷¹ Konuralp Pamukçu (2000), Su Politikası, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, s. 79.

¹⁷² Pamukçu, a.g.e, s. 79.

¹⁷³ A. Wolf (1998), Conflict and Cooperation Along International Waterways, *Water Policy*, C.1, S.2, s. 65-251.

¹⁷⁴ Metnin bundan sonraki bölümünde ‘ENCOP’ olarak geçecektir.

¹⁷⁵ Simon Dalby (2008), Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak, *Uluslararası İlişkiler*, C. 5, S.18, s. 185.

kaynaklarının kullanılması azalmaya neden olurken su kirliliği de nispeten azalmaya sebep olabilmektedir.”¹⁷⁶

Göreceli ve mutlak yapıda azalan su oranı, tarımsal üretimin düşmesine neden olarak ülkeler arasında yaşanabilecek basit kıtlık anlaşmazlıklarını meydana getirmektedir. Dixon, basit kıtlık anlaşmazlıkları modelinde düşen su oranıyla tarımsal üretim arasında bulunan ilişkiyi de göstermeyi hedeflemiştir. Bu kapsamda Dixon, su oranlarındaki azalmayı ormansızlaşma, kirlilik, aşırı kullanım etkenlerine bağlamaktadır. Bunun yanında tarım alanlarının azalması da ozon tabakasının etkinliğini yitirmesi ile asitleşme gibi etkenlere bağlanmaktadır. Fakat Dixon tarafından yapılan çalışma kirlilik ve aşırı kullanım harici değişkenleri barındırmamaktadır.¹⁷⁷

Totonto Grubuna benzer biçimde, ENCOP çalışmaları da enternasyonal kapsamda muhtemel anlaşmazlıkların yaşanabileceği çevre problemlerinin başında sınıraşan su havzalarının bulunduğunu belirtmektedir. Su havzalarının kullanımıyla su oranlarının azaldığı, kirliliğin arttığı ve su kalitesinin düşmesine neden olan durumların olduğu aktarılmaktadır. ENCOP grubuna göre; su kaynaklarının bölünebilir olması, su kaynaklarından dolayı sorunların yaşanmasında temel etkindir.¹⁷⁸

3.1.1 Su Kıtlığından Kaynaklanan Anlaşmazlıklar

Su kıtlığı, göreceli ve mutlak su kıtlığı biçiminde iki temelde ifade edilmektedir. Mutlak su kıtlığı, talebin karşılanması hususunda doğal kaynak sularının yeterlilik göstermediği hallerde görülmektedir. Bu yöndeki su kıtlığı, suyun hidrolojik anlamda kıt olması halidir. Başka bir ifade ile, mutlak su kıtlığı suyun fiziksel yapıda kıtlığını temsil etmektedir. Ayrıca mutlak su kıtlığı, iklimsel şartlara bağlı yaşanabilmektedir. Göreceli su kıtlığı durumu ise; su talep ve arzı arasındaki uyumsuzluk şeklinde ifade edilmektedir. Göreceli su kıtlığı; kötü yönetim, suya yönelik taleplerin artması ve artan nüfus sonucunda taleplerin yeterli oranda

---

¹⁷⁶ Dixon Thomas F. Homer (1991), *On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict, International Security*, C. 16, S. 2, s. 92.

¹⁷⁷ Dixon, a.g.e., s. 102.

¹⁷⁸ Günther Baechler (1998), *Why Environmental Transformation Causes Violence: a Synthesis*, ECSP Report-4, s. 25.

karşılanamamasından kaynaklanmaktadır. Göreceli su kıtlığındaki kaynakların, insan uygulamalarına uyumlu olarak azalıp artabildiği görülmektedir. Bu hususta su kıtlığını denetleyebilmek için farklı çalışmalar yapılmıştır.¹⁷⁹

Tablo 3.2: Falkenmark’ın Önerdiği Su Sorunu Ölçütleri¹⁸⁰.

Kişi Başına Düşen Yenilenebilir	Sınıflandırma	Yeterlilik
Toplam Su Miktarı (m³/kişi/yıl)		Durumu
<500	Mutlak su sorunları	Su kıtlığı
500-1000	Yoğun su baskısı	Kronik su sıkıntısı
1000-1700	Su baskısının başlaması	Düzenli su sıkıntısı
>1700	Su baskısı yok	Seyrek ve yerel su yetersizliği

Tablo 3.2’de görülen Falkenmark tarafından ortaya konulan modelde; ülkeler içerisinde yer alan belirli su miktarları ve bunların sınıflandırma ile yeterlilik durumları belirlenmiştir. Falkenmark’ın modeline göre yarı kurak ya da kurak iklim kuşağında yer alan, orta düzeyde gelişmişlik seviyesinde bir ülkede günlük kişi başına düşen kullanma ve içme suyu 100 litredir. Tarım ve sanayi için, gerekecek su oranı da bu oranın beş ila yirmi katı kadar olmaktadır. Su kaynaklarında baskının yoğun olarak hissedileceği değer ise 1700 m³’tür.¹⁸¹ Buna göre; bahsi geçen miktardan daha fazla su oranı barındıran ülkeler ‘su zengini’ olarak görülmektedir. Dünyadaki bazı bölgeler su varlığı yönünden zengin olurken, bazılarının yoksul kaldığı görülmektedir. Su yönünden zengin olan bir ülkede artan refah ve gelişmiş teknolojiyle su tüketim düzeyi de artmaktadır. Su yönünden fakir olan bölgelerde de su talebinin artması bölgesel anlaşmazlıklara neden olabilmektedir.¹⁸²

Bu noktada su kaynaklarının kullanımında, küresel ısınma iklim değişikliğinin de önemli bir rolü olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Nitekim doğal gaz, kömür ve petrol gibi fosil yakıtların kullanılması neticesinde atmosferdeki karbondioksit oranı yükselmektedir. Oluşan

¹⁷⁹ Yıldız, a.g.e., s. 58.

¹⁸⁰ Falkenmark ve Rockstrom, a.g.e., s.70.

¹⁸¹ İrfan Kalaycı (2013), Ortadoğu’nun Kült Sorunu ‘Su’: Sosyo- Ekonomik ve Jeo Ekonomik Bir Tahlil, *Avrasya Etüdleri Dergisi*, s. 53.

¹⁸² Çiğdem Tuğaç (2014), İklim güvenliği açısından su kaynaklarının yönetimi, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. 23, S. 3, s.17.

bu duruma sera etkisi ismi verilmektedir. Bu sayede atmosfer, güneşten sağlanan enerjinin karadan yansıyan bölümünü tutarak yerkürenin ısısının artmasına neden olmaktadır. Yerküre ısısının artması, su varlıklarında baskı oluşturarak su anlaşmazlıklarının yaşanmasına zemin hazırlamaktadır.¹⁸³

İklim değişikliği de ‘Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ (BMİDÇS)¹⁸⁴ kapsamında: “Karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişimlerinin yanında doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan uygulamaları neticesinde iklimde oluşan değişiklik”¹⁸⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

Sera etkisi ve bunun yanında küresel ısınma yoluyla dünyanın ortalama sıcaklık değerlerinin yükselmesi ile yağış sisteminde yaşanan değişimler, iklim değişikliğinin sonuçları olarak görülmektedir. Devletlerin su potansiyellerini belirleyen en temel etken yağışlar ve iklimdir. Bundan dolayı su kaynakları, iklimde gerçekleşen değişimlerden doğrudan etkilenmektedir. İklim değişimleri, yağış düzenlerini yüksek oranda değiştirmekte ve etkilemektedir.¹⁸⁶

Isınmanın yanında iklim şartlarının değişmesi, deniz seviyesinin artması, su döngüsünün bozulması ve buzulların erimesi gibi sonuçlar da görülmektedir. İklim değişiminden kaynaklı deniz sularında yaşanan yükselme, karalarda bulunan temiz su kaynaklarını da büyük oranda etkilemekte ve tehdit etmektedir. Buradaki başlıca risk deniz suyunun tatlı su kaynakları ile karışmasıdır. Bunun yanında, artan tuzluluk oranı kıyı bölgesindeki üretimlerin elverişli alanlarda yitirilmesine neden olmaktadır. Bundan dolayı, kirlenme ve

---

¹⁸³ Betül Şahin (2016), *Küresel Bir Sorun: Su ktlığı ve Sanal Su Ticareti*, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, s.12.

¹⁸⁴ Metnin bundan sonraki bölümlerinde ‘BMİDÇS’ olarak geçecektir.

¹⁸⁵ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (2002), https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7&chapter=27&Temp=mtdsg3&clang=en, md. 2, (Erişim Tarihi:24.01.2025).

¹⁸⁶ Selim Kılıç (2008), Küresel İklim Değişikliği Sürecinde Su Yönetimi, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, S.39, s.174.

kuraklığa ek olarak tuzlanma da su kaynakları ve toprak varlığını riske atan gelişmelerdendir.¹⁸⁷

3.1.2 Su Kullanımı Çatışmasından Kaynaklanan Anlaşmazlıklar

Hayatın temel kaynağı olarak önem taşıyan su, farklı alanlarda kullanım görmektedir. Standart hayatta kullanılan her ürün için belirli oranlarda su kullanılmaktadır. Yemeklerde tüketilmesi planlanan sebzelerin yıkanması için su kullanılması bu yönde örnek verilebilmektedir.¹⁸⁸ Su tüketimi çevresel şartlara, tüketim şekline ve nüfusa yönelik değişkenlik göstermektedir. Su kullanılan alanlar da ülkenin kültürel özellikleri, ekonomik faaliyetleri ve nüfusuna göre değişkenlik göstermektedir.

Dünyadaki suyun üçte ikilik kısmının tarım alanında kullanıldığı görülmektedir. Suyun tarımsal yönde kullanımı, yirminci yüzyılda yeşil devrimin oluşmasına zemin hazırlamıştır. İsrail, Endonezya, Hindistan ve Mısır gibi ülkelerin tarım ürünlerinin yarısından fazlasını sulama ile yetiştirdiği görülmektedir. 1950'den 1980'lerin sonuna kadar, dünyadaki tarım alanlarının 94 milyon hektardan 230 milyon hektara çıktığı görülmüştür. 1995'te yıllık 300 kilogram tahıl üretimi yapılmıştır. Bahsi geçen tüketim hızına sürekli nüfus artışının da dâhil edilmesi ile tahıl üretimi yapılabilmesi için yıllık fazladan 27 trilyon m³ suya gereksinim duyulmaktadır.¹⁸⁹

OECD raporu, tarım alanının gelecekte artacak gıda talebini gidermekte güçlük yaşayacağını göstermektedir. Küresel gıda tüketimlerinin 2030'da %50, 2050'de ise %100 oranında artacağı düşünülmektedir. Bu yönde, dünya nüfusunun gıda ihtiyacını gidermek için 780 trilyon m³ suya ihtiyaç duyacağı tahmin edilmektedir.¹⁹⁰ Bundan dolayı su kullanım miktarında yaşanacak problemler tarımsal üretimi, ticareti ve gıda güvenliğini yüksek oranda etkileyecektir. Bunun yanında; sanayi faaliyetlerindeki artış, şehirleşme, iklim değişimi ve nüfus artışı benzeri çok sayıda problem su kaynaklarının azalmasına sebep olduğu için

---

¹⁸⁷ Kılıç, a.g.e., s.174-177.

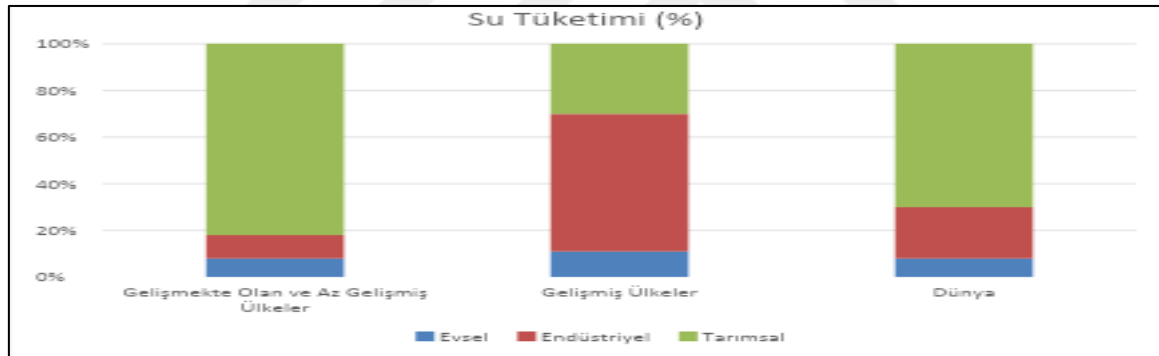
¹⁸⁸ Pamukçu, a.g.e., s.50.

¹⁸⁹ Pamukçu, a.g.e., s.53.

¹⁹⁰ OECD (2018), *Members and Patners*, s.1, <http://www.oecd.org/about/membersandpartners/>, (Erişim Tarihi: 07.01.2025).

tarımsal uygulamaların nispeten daha az su kullanımıyla yapılması gerekmektedir. Gelişen bu senaryo tarımsal yönde su planlamasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ek olarak tarımsal sulama uygulamalarının olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Tarımsal uygulamanın olumsuz yönleri, genel olarak su kalitesinin bozulmasıyla alakalıdır.¹⁹¹

Kentsel ve evsel su kullanımı değerlendirildiğinde ise evsel su kullanımı; restoran, otel, konut gibi alanlardaki içme suyu tuvalet, bahçe sulama ve mutfak kapsamında kullanılmaktadır. Evsel su kullanımı devletler arasında farklılık gösterebilmektedir. Gelişmiş statüde bulunan ülkelerde, ortalama olarak kişi başına düşen günlük su tüketim oranı 500-800 m³ aralığında bulunurken gelişmekte olan ülkelerdeki su tüketim oranı gelişmiş ülkelerdeki oranın onda biri civarındadır.¹⁹² Bunun yanında, şehir nüfusunun 2,8 milyar artmasıyla dünya nüfusunun %70 oranlarına erişmesi öngörülmektedir. Bu sayede gelecekteki 40-50 yıl aralığında, kentsel sektörde artacak nüfusun çeşitli sektörler ve alanlarda yeni problemler oluşturacağı düşünülmektedir. Bahsi geçen nüfus artış hızının, yoğun olarak gelişmekte olan ya da gelişmiş alanlarda olacağı beklenmektedir.¹⁹³

Şekil 3.1: Gelişmişlik Seviyesine Göre Su Tüketimi¹⁹⁴.

¹⁹¹ Çağrı Muluk vd. (2013), *Türkiye’de Suyun Durumu ve Su Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar: Çevresel Perspektif*, İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği-Doğa Koruma Merkezi, İstanbul, s.12.

¹⁹² Muluk vd., a.g.e., s.14.

¹⁹³ Tyler Panick (1996), China's fickle rivers: Dry farms, needy industry bring a water crisis, s.10, <https://www.nytimes.com/1996/05/23/world/china-s-fickle-rivers-dry-farms-needy-industry-bring-a-water-crisis.html> (Erişim Tarihi:02.11.2024).

¹⁹⁴ Leaving No One Behind (2019), *The United Nations World Water Development Report 2019*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000367306> (Erişim Tarihi:03.10.2024).

Şekil 3.1.'de, gelişmişlik düzeylerine göre farklı statüdeki ülkelerin su kullanım oranlarına yönelik bilgi verilmektedir. Şekil 3.1. değerlendirildiğinde, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde tarımsal su kullanımı ortalaması %2 kadar olurken gelişmiş ülkelerde %30 oranındadır. Daha önce de belirtildiği gibi kaynakların birçoğu sınıraşan sular niteliği taşımaktadır. Sınıraşan sularda, suyun ortak bir değer olarak kullanımına dair anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Artan su sorunlarına coğrafi şartların etkileri de dâhil edildiğinde, kıyıdaş ülkelerin suyun kullanımına dair anlaşmazlıklara konu olduğu görülmektedir. Su kaynaklarının kullanım sıklıkları da ülkeler arasında anlaşmazlıklara temel oluştururken, su kullanımları da su oranlarının değişimine neden olmaktadır. Sınıraşan suların kullanımı, göreceli ve mutlak kullanımdan kaynaklı anlaşmazlıklar olarak sınıflandırılabilir. ¹⁹⁵

Su kullanımının, mevcut suyun oranını aştığı durumlarda da yeni su kaynaklarının olması gerekmektedir. Bu gibi durumlarda, ülkeler yeraltından su çekme ve deniz suyunu tuzdan arındırma tekniklerini kullanmaya çaba göstermektedir. ¹⁹⁶ Yeraltı sularının çekilmesi nedeniyle, karasal alanlardaki tabakalar çökmekte ve yeraltı suları sürekli tüketilmektedir. Bunun yanında, yeraltı sularının kısa sürelerde yenilenmediği dikkat çekmektedir. Bu kapsamda; Filistin, İsrail, Pakistan, Hindistan gibi ülkelerin yeraltı sularına bağımlılığı örnek verilebilmektedir. Fakat mevcut su kaynakları yerine kullanılacak kaynak bulunmayan durumlarda, su kullanımı havza ülkeleri arasında ulusal sorun olarak güncellik kazanabilmektedir. Buna benzer durumlarda ülkeler, su oranının azalmaması için asgari teknikleri kullanmayı da dikkate alabilmektedir. Su kaynaklarının sürekli, düzensiz ve dikkatsiz olarak kullanılması neticesinde hasar görmesi su canlılarının da bu durumdan olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Ayrıca su kaynaklarındaki bozulma ya da azalma, tarım alanlarının da dolaylı olarak etkilenmesine neden olarak devletlerin sosyo-ekonomik kapsamda zarar görmesine zemin oluşturmaktadır. ¹⁹⁷

---

¹⁹⁵ İbrahim Mazlum (2003), *Çevresel güvenlik ve Ortadoğu bölgesinde sınırı aşan sular: Dicle-Fırat havzası örneği*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, s.55.

¹⁹⁶ Eda Güneş ve diğerleri (2023), *Sürdürülebilir mutfakta su ayak izi: Örnek bir pastane incelemesi*, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 2, s.151.

¹⁹⁷ Mazlum, a.g.e., s.56-57.

Havza ülkeleri su kullanımı hususunda birbiriyle anlaşma seçeneğine de yönelebilmektedir. Fakat devletler arasında iş birliği imkânlarının bulunmadığı ya da az olduğu hallerde barajlar kurmaları, devletler arasında anlaşmazlıkların oluşmasına neden olmaktadır. Bu yönde Nil Havzasında Nil Nehrinin sularına yönelik bağımlılığın kaynaklı Etiyopya'nın baraj yapımına karşı çıkması örnek verilebilmektedir.¹⁹⁸

3.1.3 Su Kalitesinin Bozulmasından Kaynaklanan Anlaşmazlıklar

Su kalitesinin bozulmasına neden olan en temel faktör kirlilik olarak görülmektedir. Su kirliliği de; zararlı madde ve materyallerin suya karışarak kalitesinin ölçülebilir oranda bozulmasına neden olmasıdır. Farklı bir tanımda da: “İnsandan kaynaklanan etkiler sonucunda ortaya çıkan, kullanımı kısıtlayan veya tümüyle engelleyen, ekolojik dengenin bozulmasına neden olan nitelik değişimleri”¹⁹⁹ biçiminde aktarılmaktadır.

Su kullanım miktarının artmasıyla beraber bozulmaların arttığı görülmektedir. Suyun tarımsal ve endüstriyel alanlarda kullanılması, şehirleşmenin artması benzeri durumlar su kirliliği oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)²⁰⁰ verilerine göre küresel anlamda en yüksek kirlilik oranı Tuna, İndüs, Fırat Dicle Havzası ve Nil Havzası'ndadır.²⁰¹

Nüfus artışı ve şehirleşme de su kirliliğini artıran etkenler arasında bulunmaktadır. Şehirleşmeyle beraber, nüfusun artması ve atık oranının nüfus ile doğru orantılı artması, su kirliliğinin artmasına sebep olmakta ve su yetersizliğinin temellerinden biri olarak görülmektedir. Dünyanın birçok yerinde, kirli su ve kanalizasyon arıtmalarının yetersiz olması da su kirliliğinin oranını etkilemektedir. DB tarafından yapılan incelemelere göre dünyadaki kirli suyun %95 kadarı nehirlerle ve farklı su kaynaklarına karışmaktadır.²⁰²

---

¹⁹⁸ Kadir Aydın (2021), Nil Nehri Sularının Paylaşımında Taraflar ve Anlaşmazlıklar, *İhtisas Akademi Dergisi*, C.4, S.7, s. 15.

¹⁹⁹ Necmettin Çepel (2003), *Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, s. 25.

²⁰⁰ Metnin bundan sonraki bölümünde ‘UNEP’ olarak geçecektir.

²⁰¹ Mazlum, a.g.e., s.58.

²⁰² Abdullah Kıran (2013), *Ortadoğu'da Su Bir çatışma ya da uzlaşma alanı*, Kitap Yayınevi, Ankara, s.15.

Tarımsal üretimin temel kaynağı olan bölgelerde su kirliliği ekonomiyi de doğrudan etkilemektedir. Bunun nedeni, su kirliliğinin tarım alanlarındaki verimliliği düşürmesi ve toprağın niteliğini bozmasıdır. Bunun yanında kullanılan kirli suların artırılmadan yer altı sularına karışması, insan sağlığına zarar veren maddeler ile mikropların su kaynaklarında artmasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı su kirliliği ve sağlık arasında doğrudan bir ilişki vardır. Su kirliliğinin artması; çocuk felci, kolera, tifo benzeri çok sayıda hastalığın görülmesine neden olabilmektedir. DB tarafından yapılan incelemeye göre gelişmekte olan ülkelerde yaşanan hastalıkların %80 kadarına kirli sular neden olmaktadır.²⁰³

Sulama ve büyük baraj sistemlerinde yaşanan kirliliğin, havza devletlerini etkilemesi anlaşmazlığa sebep olabilmektedir. Bunun yanında, su kirlilik oranlarının su kıtlığına neden olup olamayacağı da önemli bir husustur. Havza devletleri kirliliği engelleyecek teknolojik altyapı barındırmıyor ise ya da farklı siyasal nedenlerle kirliliği farklı havza ülkelerine dışsallaştırmaya çalışıyor ise bu yönde anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir.²⁰⁴

3.1.4 Suyun Yönetim ve Güvenliğinden Kaynaklanan Anlaşmazlıklar

Devletler arasında yaşanan suya dair anlaşmazlıklar, bağlantıların olumsuz etkilenmesine neden olabilmekte ve devletler arasında çatışma olasılığını artırabilmektedir. Sınırşan su havzalarında, suyun doğduğu devlet ile ulaştığı devlet veya devletler arasında çok sayıda yönetim güçlüğü oluşabilmektedir. Bu durumun temel sebebi, ülkelerin ilk olarak kendi ulusal çıkarlarını korumayı hedeflemeleridir. Ayrıca sınırşan sulara dair, uluslararası hukukta geçerli hukuk kurallarının henüz koyulmamış olması su kaynaklarından dolayı görüşülen sorunların çözüme ulaştırılmasını güçleştirmektedir.²⁰⁵

Su kaynaklarının yönetimi hususunda meydana gelen zorluklar arasında kullanım temelli sorunlar da bulunmaktadır. 19. yüzyıla kadar su havzaları genel olarak ulaşım hedefli kullanılmıştır. Sanayi Devriminin ardından, teknolojik olanaklar artmış ve su kaynakları

---

²⁰³ Ruşen Keleş ve Can Hamamcı (2005), *Çevre Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, s. 36.

²⁰⁴ Doruk Aşık ve diğerleri (2019), Tarımda su kalitesi ve su kirliliğinin önemi: Bursa Nilüfer çayı örneği, *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, C. 33, S. 1, s.157.

²⁰⁵ Poyraz Gürson (1999), *Su sorunu ve GAP Çerçevesinde Türkiye-Suriye İlişkilerine Analitik Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.51.

ulaşım haricinde farklı alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Suların ulaşım haricinde kullanımının artmasıyla beraber yeraltı ve yerüstü sularının endüstriyel, tarımsal ve evsel hedeflerle kullanımı, elektrik ve baraj santralleri yapımı yüksek oranda artmıştır.²⁰⁶

Güvenlik yönündeki araştırmalar ise, ölkeler arasında kurulan ilişkilerin araştırılmasında önem kazanmaktadır. Çevre güvenliği ‘ulusal güvenlik’ klasik paradigmayı aşmakta ve ‘insan güvenliği’ olgularından esinlenmektedir. Bu ifade insan güvenliği ile anlaşmazlıkların engellenmesi ve elde edilen sonuçların pratik olarak uygulanması hususunda politik ve akademik tartışmaların oluşmasına neden olmuştur. Bölgesel insan güvenliği olgusu, insan yaşamı karşısında tehdit oluşturan kaynak kıtlığı ve çevresel yıkım konularını ifade etmektedir. Bunun yanında, bölgesel insan güvenliği şu unsurlardan oluşmaktadır: Doğal kaynakların ve çevrenin etkinlik gösterdiği alanda anlaşmazlıklar, doğrudan şiddet içeren anlaşmazlıklar haricindeki insan ve toplumların geçim şartlarına dair ekolojik çatışmalar, tehditler ve sürdürülebilir kalkınma konularıdır.²⁰⁷

3.2 İLGİLİ ULUSLARARASI YARGI KARARLARI

Sınıraşan suların paylaşımı konusunda birçok çatışma yaşanırken, bu çatışmaların çözümü için uluslararası mahkemeler tarafından birtakım kararlar verilmiştir. Bu kararlar, devletlerin sınıraşan suları eşit bir şekilde paylaşması için bağlayıcı nitelikte kararlardır. Uluslararası su yolunda bulunan bütün ölkelerin, sorunları barışıl seçenekler ile çözümlemesi öncelik olmakla birlikte, ilgili ölkelerin görüşmelerle çözümleyememesi halinde yasal yollara başvurması gerektiği desteklenmektedir. 1997 BM Sözleşmesi de tarafların seçmeleri durumunda alternatif çözüm tekniklerine ve yargısal seçeneklere yönlendiren hükümler barındırmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki yargı kararları uluslararası mahkemeler tarafından alınmıştır.

---

²⁰⁶ Keleş ve Hamamcı, a.g.e., s.43.

²⁰⁷ Claudia Sadoff ve David Grey (2002), Beyond the river: the benefits of cooperation on international rivers, *Water Policy Press*, C. 4, S. 5, s. 422.

3.2.1 Gabcikovo-Nagymaros Kararı

UAD tarafından verilen Gabcikovo-Nagymaros kararı ile sınıraşan suların, hakkaniyet ve nesafet ilkesine uygun paylaşımı konusunda uluslararası hukukun sınırları çizilmiştir. 1977’de Çekoslovakya ve Macaristan arasında yapılan sözleşmeyle Tuna nehrinin iki ülkede sınır oluşturan alanında hidroelektrik üretimini, seyrüseferleri, çevreyi, buz ve sel kontrolünü iyileştirmeye dair üç farklı ek tesis ve baraj yapılması kararı alınmıştır. Projenin uygulanmaya başlanılmasının ardından çevresel gerekçeler belirtilerek proje Macaristan tarafından ilk aşamada askıya alınmış, sonrasında durdurulmuş ve 1992’de tek taraflı bildirim yoluyla sözleşme iptal edilmiştir.

Proje kapsamında bulunan Çekoslovakya’da ise Gabcikovo barajı ile evrelerden biri olan Varyant C kısmı bitirilerek uygulamaya geçirilmeye başlamıştır. İki tarafın da ekolojik anlamda yaptıkları faaliyetlerin hukuka aykırılık teşkil ettiği savunulmuştur. Yaşanan anlaşmazlık divanda değerlendirilmiştir. UAD davayı dört yıl boyunca müzakere etmiş, sonrasında 1997’de gerek Macaristan gerekse Çekoslovakya’nın uluslararası anlamda hatalı faaliyetlerde bulunduklarına ve tarafların tazminat ödeme sorumluluğu atında bulunduğu karar vermiştir. Mahkeme, Varyant C’nin uygulanarak Çekoslovakya’nın, Macaristan’da bulunan Tuna Nehri sularının hakça ve makul paylaşımına yönelik temel haklarını ihlal ettiği kararına varmıştır.

UAD tarafından 25 Eylül 1997’de hükme alınan Gabcikovo-Nagymaros Davası değerlendirildiğinde ise bahsi geçen temel perspektifin varlık gösterdiği dikkat çekmektedir. Dava Çekoslovakya ve Macaristan’ın 1977’de yaptığı sözleşmenin ardından meydana gelen anlaşmazlık sebebiyle Slovakya ve Macaristan’ın 1993’te UAD’ye başvurmak için ek bir sözleşme yaptıkları görülmektedir. Taraf ülkeler bahsi geçen sözleşmede Divan’ın hangi konularda karar vermesini talep ettiğini aktarmışlardır. UAD’ de kararını bahsi geçen sözleşme yönünde ve bu sözleşme ile kısıtlı şekilde uluslararası hukukun temel kurallarını temel kabul ederek almıştır. UAD’nin Gabcikovo-Naymaros projesiyle alakalı 1997 kararı bu ilkenin doğrulanmasını sağlamaktadır.²⁰⁸

---

²⁰⁸ Ryan Stoa (2014), *International water law principles and frameworks: perspectives from the Nile River basin*, Springer International Publishing, New York, s. 585.

Bu yöndeki karar, hakça ve makul kullanım doktrininin ve önemli derecede zarar vermeme sorumluluğunun uluslararası uygulanabilirliğine örnek oluşturmaktadır. Bu durum, uluslararası su yolunun kısmi adil kullanım kısıtlamaları, kısmi çevresel sorumlulukların geliştirilmesi ile kısmi sürdürülebilir kalkınmanın değerlendirilmesi ile kısıtlandığını göstermektedir.

3.2.2 Silala Kararı

Ufak boyuttaki bir su kaynağı olan '*Silala Nehri*' statüsünde, iki Güney Amerika ülkesi olan Şili ve Bolivya'nın çıkarları çatışması sonucu anlaşmazlık UAD tarafından 1 Aralık 2022 tarihinde karara bağlanmıştır.²⁰⁹ '*Silala Nehri*'nin memba ülkesi Bolivya'dır. Şili sınırının yaklaşık üç km kuzeydoğu mevkisinde olan Potosi Bölgesi'nde Güney(Orientales) ve Kuzey(Cajones) isimli sulak alanlardaki yeraltı sularından beslenen Silala Nehri, hem yüzey hem yeraltı suyu olarak Şili sınırını da aşmaktadır. Şili sınırını 6 km aştıktan sonra San Pedro Nehri'ne boşalana kadar Antofogasta isimli bölgeden güneybatı mevkisine doğru akmaktadır.

Geçen zaman içerisinde birçok kez '*Silala Nehri*' suları Bolivya ve Şili tarafından kullanılmıştır. Söz konusu anlaşmazlığın ise kısaca geçmişine bakılacak olursa: Bolivya Demiryolu Limited Şirketi(FCAB)²¹⁰ ve Şili Devleti arasında, Şili'de bulunan liman kenti olan Antofogasta'da lokomotiflerin buhar motorlarının tedariki amacıyla bir kullanım anlaşması yapılmıştır. Daha sonra '*FCAB*' ilk olarak, 1909 yılında Bolivya sınırları içinde ve sınırdan 600 metre uzaklıkta bir su yolu inşa etmiştir. 1910 yılında bu su yolunun işletilmesine başlanmıştır. Bundan daha sonra 1928'de '*FCAB*' yine Bolivya sınırları içerisinde bu su yolu ile ilgili kanallar inşa etmiştir. 1942 yılında ise; yine Bolivya sınırları içerisinde ve sınırdan 40 metre uzaklıkta ikinci bir su yolu inşa etmiştir. Daha sonra nehir sularının kullanımı üzerine Şili Devleti, söz konusu su yolları vasıtasıyla Bolivya Devleti'ne hakkaniyetsiz bir şekilde su aktarıldığı yönünde iddialarda bulunmuştur. Bunun üzerine bir teknik rapor oluşturulmuş, Silala Nehri'nin Bolivya topraklarından doğarak Şili topraklarına

---

²⁰⁹ Tuba Aydoğdu Çiçek (2023), Uluslararası Adalet Divanı'nın Silala Nehrinin Statüsü ve Kullanımı Uyuşmazlığı Kararı, *Hacı Bayram Veli Üniversitesi Karar İncelemeleri Dergisi*, C.2, S.1, s. 76.

²¹⁰ Metnin bundan sonraki bölümünde '*FCAB*' olarak geçecektir.

aktığı belirlenmiştir. Bunun dışında Bolivya tarafından oluşturulan ‘*Karma Sınır Komisyonu*’nun 1992, 1993 ve 1994 yıllarında yapmış olduğu saha çalışmasında; ‘su yönlendirmesi’nin ve “Şili’nin zararına herhangi bir kullanımda bulunulan durum”un bulunmadığı belirtilmiştir.²¹¹

14 Mayıs 1997 tarihinde, Potosi Bölge Yönetimi’nin aldığı 71/97 sayılı İdari Kararla; ‘buharlı lokomotiflerin artık kullanılmaması’ ve ‘*FCAB*’ın artık Bolivya topraklarında ‘aktif bir şirket olmaması’ sebebiyle haklarını iptal edilmiştir. 1997-2010 yılları arasında iki ülke; ‘Silala sularının akılcı ve sürdürülebilir yönetimi’ konusunda anlaşmaya çalışmışsa da bunu başaramamışlardır. Son tahlilde Şili Devleti, 6 Haziran 2016 tarihinde Bolivya Devleti’ne ‘*UAD*’ bünyesinde dava açmıştır. Şili beş temel iddia ve talebi mahkemeye sunmuştur. Bu iddia ve talepler şu şekildedir: ‘*Silala Nehri*’nin uluslararası örf ve adet hukuku kurallarına tabi bir uluslararası su yolu olduğunun tespiti, Şili’nin Silala Nehri sularından hakça ve makul bir şekilde yararlanma hakkı olduğunun tespiti, Şili’nin hâlihazırda Silala Nehri sularını kullanma hakkını uluslararası hukuka uygun olarak icra ettiğinin tespiti, Bolivya’nın Silala Nehri çevresindeki faaliyetlerinden kaynaklanan zararları önleme ve kontrol etme yükümlülüğü olduğunun tespiti, Bolivya’nın olumsuz etki yaratabilecek tedbirlere karşı bildirimde bulunma ve danışma yükümlülüğü olduğunun tespiti. Bolivya aleyhine açılan ve duruşma süreci 1-14 Nisan 2022 tarihleri arasında görülen davada, ‘*UAD*’ nihai kararını 1 Aralık 2022’de açıklamıştır. ‘*UAD*’ açıklamasıyla, Bolivya ve Şili’nin, Silala Nehri sularını adil ve makul kullanmaları ve bu hususta işbirliği yapmaları gerektiğine, nehrin ‘uluslararası su yolu’ statüsünün evvelce iki ülke tarafından da kabul gördüğü cihetle Silala’nın statüsüyle ilgili bir karar alınmadığına, suların uluslararası teamül hukuku çerçevesinde paylaşımıyla ilgili olarak anılan nehrin kendine özgü uluslararası su yolu karakteristiğinin gözetilmesinin tavsiye edildiğine, Şili’nin öne sürdüğü Bolivya’nın geçmişte uluslararası hukuku ihlal ettiği iddialarına dair yeterli kanıt bulunamadığına hükmettiği bildirilmektedir.²¹²

---

²¹¹ Çiçek, a.g.e., s.77.

²¹² Dışişleri Bakanlığı Bilgi Notu (2024), <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?db44c0ff-da43-4184-88c1-f0867f1f833f>

4. TÜRKİYE’NİN VE DİĞER ÜLKELERİN SINIRAŞAN SULARI

4.1 TÜRKİYE’DE SINIRAŞAN SULARLA İLGİLİ DURUM

Türkiye coğrafi konumundan kaynaklı olarak farklı nitelikleri içeren bir ülkedir. Türkiye’nin kara sınır uzunluğu, 2874 km²¹³, kıyı uzunluğu ise 7816 km’dir. Bu bağlamda Türkiye’nin toplam sınır uzunluğu 10.690 km’dir. Batısında Bulgaristan ve Yunanistan, Doğusunda Suriye, Irak, İran, Azerbaycan/Nahçıvan, Ermenistan ile kara sınırı bulunmaktadır. Türkiye’nin komşularıyla olan sınırlarının 1067 kilometresi nehirler ile çizilmektedir.²¹⁴ Bu durum kara sınırlarının %36 kadarının nehirler yoluyla çizildiğini göstermektedir.

Tablo 4.1: Türkiye’nin Kara Sınırları ve Kara Sınırlarının Akarsulardan Geçen Kısımlarının Uzunlukları²¹⁵.

Komşu Ülkeler	Türkiye’yle Olan Kara Sınırı Uzunluğu (KM)	Akarsulardan Geçen Sınırların Sınırlarına Oranı (%)	Sınırın Geçen Kara Geçen Toplam Uzunluğu (KM)
Bulgaristan	68.800	46	125.90
Yunanistan	202.800	94.77	192.20
Suriye	877.00	16.20	142.10
Irak	378.00	62.54	236.40
İran	528.800	14.54	75.85
Nahçıvan (Azerbaycan)	17.809	100	17.809
Ermenistan	326.176	62.09	201.90
Gürcistan	275.715	27.15	74.85
Toplam	2874.1	36	1067

Ülke dışından doğarak Türkiye’ye gelen karasularına Meriç ile onun kolları olan Asi, Tunca ve Arda Nehirleri, Türkiye’de doğup ülke dışına çıkan akarsulara da Fırat, Dicle, Aras, Kura ve Çoruh nehirleri örnek verilebilmektedir. Türkiye bahsi geçen akarsulardan ilk grupta

²¹³ Ömer Esenyele (2001), *Türkiye'nin su potansiyeli ve potansiyelin kullanılması*, Harp Akademileri Yayınları, Ankara, s.93.

²¹⁴ Esenyele, a.g.e., s.93.

²¹⁵ Esenyele, a.g.e., s.94.

bulunanlar için mansap devlet, ikinci gruptakiler için de memba devlet durumunda bulunmaktadır.²¹⁶

4.1.1 Fırat Nehri

Dumlu Dağları (Erzurum) kaynaklı Karasu Nehri'nin Batı Ağrı Dağı kaynaklı Murat Nehri ile Elazığ'ın kuzeydoğu bölgesinde bir araya gelmesi sonucu '*Fırat Nehri*' oluşmaktadır. Bu nehrin toplam uzunluğu 2800 km'dir. Fırat Nehri daha sonra, Güneydoğu Toros Dağları'nı geçerek Şanlıurfa'nın Birecik ilçesinden Suriye'ye, bu bölgeden güneydoğu ve güneye hareket ederek Habur bölgesinden Irak'ın topraklarına dâhil olmaktadır, buradan güney yönüne ilerleyerek '*Dicle Nehri*' ve Alkurna'da bir araya gelerek Şatt'ül Arap ismini almakta ve Basra körfezine dökülerek sonlanmaktadır. '*Fırat Nehri*'nin suyu Mart ayının başında karların erimesi ile yükselmekte, Nisan ayında en yüksek seviyeye erişmektedir. Mayıs ayı sonrasında su seviyesi düşmeye başlayarak Eylül ayında en düşük düzeye inmektedir. Türkiye'nin Suriye sınırında yapılan denetimlere göre ortalama debi miktarı 909 m³/sn olmaktadır. Bu yöndeki denetimlere oranla en düşük debi oranı 113 m³/sn olurken maksimum debi miktarı 5374 m³/sn olmaktadır.²¹⁷ Türk sınırından ayrıldığı kısımda, 1937-1993 yıl aralığını içeren denetimlere oranla, Fırat Nehri'nin ortalama su miktarı 31,6 milyar m³'tür. Suriye sınırlarından Habur kolu ile Türkiye'den gelen Sacur sularını içeren Fırat Nehri'nin Irak ve Suriye arasındaki su potansiyeli 35 m³ kadardır. Bu yönde Suriye'nin yararı yalnızca 3,4 milyar m³'tür. Irak arazisinde herhangi bir yararı bulunmamaktadır. Belirtilen rakamlar kapsamında '*Fırat Nehri*'nin %90 kadarı Türkiye'de %10 kadarı da Suriye'de bulunmaktadır.²¹⁸

Farklı bir veriye göre de Fırat sularının %93'ünü Türkiye topraklarındaki havza kesiminden toplamaktadır. Bu nehre Türkiye sınırlarında doğan ve sularını yüksek oranda Türkiye'den

---

²¹⁶ Mustafa Eyhan (2022), Simetrik Akarsu Kavşaklarında Akım Derinliklerinin İncelenmesi, *Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, C. 13, S. 3, s.565.

²¹⁷ Esenyel, a.g.e., s.117.

²¹⁸ Özden Bilen (2000), *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, İndüs, Colorado, Tuna ve Ürdün-İsrail Su Anlaşmalarının irdelenmesi ve 21. Yüzyılın Su gündemi*, TESAV Yayınları (Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı), Ankara, s. 43.

aldığı halde Suriye arazisinde kalan Habur, Colap ve Sacir benzeri kolların faydası da %5 kadardır. Bundan dolayı suların kalanı Türkiye arazisinden kaynaklanmaktadır. Nehrin ortalama su potansiyeli yıllık 34 milyar m³ olmasının yanında bu miktarın 33 milyar m³ kadarı Türkiye’den elde edilmektedir. ²¹⁹

Fırat nehri, hidroelektrik ve sulama üretim için Türkiye’nin en büyük su debisini içeren nehri konumundadır. Türkiye’nin en büyük yerel kalkınma projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)²²⁰’nin büyük bölümü ‘*Fırat Nehri*’nde yapılmaktadır. ²²¹ Fırat nehrinde kurulan barajlar, su akış yön ve düzeylerini belirleyecek şekilde gelmektedir. Türkiye’nin Fırat Nehri üzerinde kurduğu barajın bulunmaması durumunda, Irak ve Suriye’nin yaz aylarında su alamamaları, ilkbahar aylarında da su baskınına maruz kalmaları muhtemeldir. 1989-1991 yılları arasında üç yıl kuraklık yaşanmasına karşın Fırat barajlar yoluyla, Irak ve Suriye’de ki nehirlerden düzenli şekilde su almaya devam etmiştir. ²²²

4.1.2 Asi Nehri

Lübnan’ın Bekaa kısmından doğan ‘*Asi Nehri*’, kaynağını Lübnan ile Anti-Lübnan Dağları’ndaki yağışlardan almaktadır. Lübnan’da bulunan 35 km alandaki ilerleyişini tamamlamasının ardından Suriye arazisine girmektedir. Suriye’nin Hama ve Humus şehirlerinden geçen 470 km boyunca akan Asi Nehri, sınır çizgisine ulaşmasının ardından Türkiye’nin Suriye sınırını 32 kilometre boyunca belirlemektedir. Hatay kenti içinde güneybatı yönünde dönüş sağlayan ‘*Asi Nehri*’, Türkiye içerisinden doğarak Suriye’ye ilerleyen ardından Türkiye’ye tekrar dâhil olan Afrin Suyunu kapsamakta, Türkiye içindeki ilerleyişini Akdeniz’e dökülmesi ile tamamlamaktadır. ²²³ Suriye, yıllık ortalama akımı 1,2 milyar m³ olan ‘*Asi Nehri*’nin %90 kadarını kullanmakta, sonrasında Türkiye ile Suriye’nin ülke sınırında Türkiye’ye ortalama yıllık 120 milyon m³ su sağlamaktadır. Bu bölgede

---

²¹⁹ Ferruh Müftüoğlu (1997), *Ortadoğu su meseleleri ve Türkiye*, Marifet Yayınları, İstanbul, s. 29.

²²⁰ Metnin bundan sonraki bölümlerinde ‘GAP’ olarak geçecektir.

²²¹ Zehir, a.g.e., s. 56.

²²² Sabahattin Şen (1993), *Su Sorunu. Türkiye ve Ortadoğu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, s.459

²²³ Pamukçu, a.g.e., s.137.

barajların da kurulması durumunda Türkiye'ye aktarılan su, yıllık ortalama 25 milyon m³ kadar olmaktadır.²²⁴

'*Asi Nehri*' Türkiye, Suriye ve Lübnan için sulama hedefiyle kullanım sunabilecek önemli kaynaklardandır. Ancak Suriye'nin negatif tutumundan dolayı Türkiye, Asi Nehrinden yeterli oranda yararlanamamaktadır. Suriye'de Asi Nehri'nde sulama faaliyetleri yapılırken su tasarrufuna imkan veren herhangi bir teknik kullanılmamasından kaynaklı, yaz aylarında Türkiye'ye aktarılan sular kurumaktadır.²²⁵ '*Asi Nehri*'nde su kullanım oranları değerlendirildiğinde Türkiye'nin '*Fırat Nehri*'nden sağladığı suların bir kısmının kullanılması karşısında Suriye'nin yukarı havza olmasından kaynaklı '*Asi Nehri*' sularının tümüne yakınına kullanmakta ve Türkiye'ye az oranda su bırakmaktadır. Nehir çevresinde yaşam süren toplumun büyük kısmı tarım faaliyetlerine yönelerek geçim sürdürmektedir.

Amik Ovası çevresinde 120 milyon dekarlık arazide sulamayla elde edilen üretim, Türkiye'nin tarımsal üretimi alanında önemlidir. Amik Ovası için önem arz eden '*Asi Nehri*' üzerinden Suriye; Katına ve Moharda Barajı'nın ardından Mostar Barajı kapsamında da su biriktirmeye başlamıştır. Suriye kapsamında bahsi geçen sular sulama ve üretim hedefiyle tutulmasından dolayı ovada bulunan 690 bin dekarlık alana yeterli su verilmesinin mümkün olmamasından, ovanın kuraklık yaşama olasılığı bulunmaktadır. '*Asi Nehri*'nin Hatay kısmından sağlanan su ürünlerinin oranı, Suriye'nin nehrin sularını tutmasından kaynaklı azalmaktadır. '*Asi Nehri*'nin ekonomik yöndeki getirisinin sonraki süreçte yönelik katkısı Suriye'nin bu yöndeki tutumlarından kaynaklı azalmaktadır.²²⁶

4.1.3 Dicle Nehri

'Dicle Nehri'nin toplam uzunluğu 1900 km olurken Türkiye topraklarındaki uzunluğu 523 km'dir. Güneydoğu Toroslar kapsamında Maden Dağları bölgesinden doğmaktadır. Türkiye arazisinde 230 km'lik en uzun koluyla Botan çayını da kapsamaktadır. Dicle Nehri, Cizre'nin önünden Habur suyu kavşağına kadar 40 km boyunca Türkiye-Suriye arasında

---

²²⁴ Esenyel, a.g.e., s.97.

²²⁵ Tiryaki, a.g.e., s.99.

²²⁶ Vedat Durmazuçar (2003), *Ortadoğu'da suyun artan stratejik değeri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 81.

sınır oluşturmasının ardından Irak topraklarına dâhil olmaktadır. Irak/ El Cezire dâhilindeki geniş çöküntü çukuruna akmaktadır. Sonrasında Aşağı Musul bölgesinde Küçük ve Büyük Zap suları ile bir araya gelmekte ve Mezopotamya ovasına dâhil olmaktadır. Bağdat civarında Fırat'a yanaşmakta, sonrasında uzaklaşarak Zagros Dağlarına akmayı sürdürmektedir. Basra Körfezi çevresinde Hammar Gölü'nün kuzeyinde Fırat Nehri'yle bir araya gelmektedir.²²⁷

Dicle ve Fırat Nehirleri'nin Türkiye içindeki kaynaklardan beslenmesi hususunda önemli farklar bulunmaktadır. Fırat sularının tümüne yakını Türkiye'nin kar ve yağmur sularından kaynaklanmaktadır. Buna karşın; Dicle arazisinde durum farklıdır. Türkiye içinden doğan ve burada gelişen Dicle'de İran ve Irak'tan da önemli kaynaklar dâhil edilmektedir.²²⁸ Sahip olduğu en düşük debi 91 m³/sn, maksimum debi ise 6450 m³/sn olarak görölmektedir. Dicle'nin yıllık su oranı 48,5 milyar m³ olmaktadır. Bu alanda bulunan suyun %51 kadarı Türkiye'den, %10 kadarı Irak'tan ve %10 kadarı İran'dan sağlanmaktadır. Dicle'nin akımı da Fırat'a benzer mevsimsel ve yıllara göre değişiklik göstermektedir. Fırat'a oranla daha kısa olmasının yanında nispeten çöle daha uzaktır. Yüksek dağ yamaçlarındaki kârların erimesi sonucunda akan su fazla olurken, suyun rejimi düzensiz ve serttir. Yaz mevsiminde su düzeyi düşük olmaktadır. Buna rağmen ilkbahar döneminde su düzeyi yüksektir. Suyun mevsimsel olarak değişmesi kapsamında dünyanın lider akarsuları arasında bulunmaktadır.

229

4.1.4 Meriç Nehri

Türkiye ve Yunanistan arasında uluslararası hukukun ilgilendiği su kaynaklarından olan Meriç Nehri bulunmaktadır. Bulgaristan'ın Rila Dağlarından gelerek Enez kısmından Ege Denizine akan ve 490 km uzunluğu bulunan Meriç Nehri, Svilengrad ve Kapıkule arasında Türkiye ve Yunanistan sınırlarını belirlemektedir. Rodop Dağlarından doğan Arda Irmağı, Balkan Dağlarından inen Ergene ve Tunca Nehri en temel ve önemli kolları arasında

---

²²⁷ Erdem Denk (1997), *Ortadoğu'da su sorunu bağlamında Dicle ve Fırat*, Serajans Yayınları, İstanbul, s.16.

²²⁸ Özhan Uluatam (1998), *Damlaya damlaya: Ortadoğu'nun su sorunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s.87.

²²⁹ Mutullah, a.g.e., 171.

bulunmaktadır. Türkiye ve Yunanistan sınırı, Meriç Nehri yatağının orta çizgisinden geçmektedir.²³⁰

4.1.5 Aras Nehri

Türkiye içerisinde Bingöl Dağlarından çıkarak Hazar Denizi'ne akan Aras Nehri'nin uzunluğu toplam 1059 km'dir. Bahsi geçen uzunluğun 548 km kadarı Türkiye sınırlarında bulunmaktadır. Bunun yanında Azerbaycan ve İran sınırını çizmektedir. Bahsi geçen akarsuyun Türk arazisindeki kısmında önemli enerji ve sulama projeleri bulunmaktadır. Geliştirilen tüm projelerin yapılması halinde aşağı havza ülkeleri arasında bulunan İran ve Azerbaycan'a giden su oranında azalma yaşanacak olması bu ülkeler ile problemler meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu yönde gelecekte Aras Nehri'nin su oranında önemli problemlerin yaşanabileceği düşünülmektedir. Aras Nehri için henüz Türkiye'nin belirginlik kazanan bir politikasının varlığı bilinmemektedir.²³¹

4.1.6 Türkiye'nin Sınıraşan Sularına Genel Bakış

Suriye, Dicle ve Fırat Nehri'nin Türkiye kısmında bulunan suları üzerindeki tasarrufları karşısında tepki göstermekte, bu sırada da konuyu ekonomik ve teknik bir hale getirmekten ziyade siyasal sorun olarak değerlendirmektedir. Bunun yanında Türkiye, problemlerin çözümlerine yönelik '*Üç Aşamalı Plan*'²³² ve '*Dicle Nehri'nden Fırat Nehri'ne Su Aktarımı*' gibi projeleri desteklemektedir. '*Üç Aşamalı Plan*', tüm ülkelerin toprak ve su kaynakları ile su gereksinimlerinin ortak çalışmayla belirlenmesini ve belirlenen sonuçlara yönelik problemlerin çözümlerini önermektedir. Tatar Projesi de Dicle'nin kullanım fazlası olan sularının Fırat Nehrine geçirilmesini öngörmektedir.²³³ Problemlerin çözümlerine dair yüksek oranda destek sağlayacağı düşünülen iki proje çalışmanın devamında açıklanmaktadır.

---

²³⁰ Esenyel, a.g.e., s.95.

²³¹ Esenyel, a.g.e., s.96.

²³² Muzaffer Tepekaya (1996), Değişen Dünya Konjonktüründe Türkiye'nin Sınıraşan Suları, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S.1, s. 152.

²³³ Zehir, a.g.e., s.114.

Türkiye, Dicle ve Fırat havzalarından daha verimli sonuçlar alınabilmesi için; Irak ve Suriye'ye 1984 yılında 'Üç Aşamalı Plan' önerisinde bulunmaktadır. 'Üç Aşamalı Plan', Dicle ve Fırat nehirlerinin sorumlu, eşitlikçi ve optimum kullanımına yoğunlaşmaktadır. 'Üç Aşamalı Plan' öncelik olarak üç kısmın da dâhil olduğu Ortak Teknik Komitenin beşinci toplantısı sırasında önerilmiş, sonrasında 1990 tarihinde bakanlar düzeyinde değerlendirilmiştir. 1993 yılında da Suriye ve Irak arasındaki ikili diyaloglarda değerlendirilmiştir. Amaç su sorununa yönelik çözümler üretmektir. Plan, bahsi geçen ülkelerin su ve toprak kaynaklarının ortak biçimde belirlenmesini ve kararlaştırılan su kaynaklarının gereksinimlere yönelik olarak üç ülkeye paylaştırılmasını öngörmektedir.²³⁴ Bahsi geçen durum üç evreden oluşmakta ve şu şekilde aktarılmaktadır : “Birinci evre olarak su kaynakları envanterinin belirlenmesi: Planın ilk evresinde su kaynaklarının ayrıntılı envanterinin çıkarılmasıdır. Bahsi geçen evre su potansiyelinin değerlendirilmesine ek olarak, bu durumu etkileyen yağış durumu, buharlaşma ve sıcaklığın değerlendirilmesini ve mevcut bilgilerin taraflar arasında ortak kullanımını barındırmaktadır.” Ölçüm istasyonları Tablo 4.2.'de belirtilmiştir.

Tablo 4.2: Üç Aşamalı Plan Kapsamında Belirlenen Ölçüm İstasyonları ²³⁵.

Üç aşamalı Plana Göre Belirlenen Ölçüm İstasyonları			
İstasyon / Ülke	Türkiye	Suriye	Irak
Dicle Üzerinde	Cizre		Kut Musul Fish Kholo
Fırat Üzerinde	Belkisköy	Kadahiye Abu Kemal	Hubeyde (Hit) Nasiriye

Ölçüm istasyonlarında yapılacak çalışmalar şu şekildedir:

Birinci evre çalışmalarda; ortak değerlendirmelerin yapılması ve mevcut verilerin derlenmesi, bahsi geçen ölçüm istasyonlarındaki meteorolojik ve akım verilerinin bir araya

²³⁴ Ali İhsan Bağış (1997), Turkey's Hydropolitics of the Euphrates-Tigris Basin, *International Journal of Water Resources Development*, C. 13, S. 4, s.579.

²³⁵ Atilla Sandıklı (2004), *Sınıraşan Sular ve Türkiye*, https://tasam.org/tr-tr/icerik/160/sinir_asan_sular_ve_turkiye, (Erişim Tarihi: 24.01.2025).

getirilmesi, mevcut verilerin karşılıklı değişimi, akım verilerinin karşılıklı ilişkilendirilmesi, kısa vadeli kayıtların uzun vadeli kayıtlar haline getirilmesi şeklindedir.

İkinci evrede yapılacak uygulamalar; toprak kaynaklarının denetlenmesi ve kaydedilmesi, toprak gruplarının ayarlanması, işletme durumunda, inşa durumunda ve planlama sürecindeki projelerin su gereksinimlerinin belirlenmesi, belirlenen toprak ve su kaynaklarının eş güdümlü hale getirilmesi, kullanılmış ve sulama olanaklarının denetlenmesi şeklindedir.

Üçüncü evre ise; toprak ve su kaynaklarının değerlendirilmesidir. Bu evrede öncesinde belirlenmiş su ve toprak kaynakları birlikte incelenerek sonuç elde edilmesi için çalışılmaktadır. Üçüncü evrede yaygınlık kazanan sulama türü düzenlenmiş ve aktif projelerin su kayıplarını minimuma düşürecek, rehabilite ve modernize edebilecek teknikler ve yatırımlar belirlenmektedir. Bu yönde yapılan uygulamalar yönünde ülkede su tüketiminin durumu belirlenmektedir.

Dicle ve Fırat havzası için suya yönelik talep ve arzı dengelemek adına Dicle'den Fırat'a su aktarımı yapılması öngörülmüştür.²³⁶

'Üç Aşamalı Plan', toprak ve su kaynaklarının envanteri esnasında yapılan uygulamaların bir araya getirilerek tüm ülkelerin kaynak yönetimine dair planlarını da kapsayan geniş kapsamlı planın düzenlenmesini de içermektedir. Toprak ve su kaynaklarının belirlenmesi kapsamında ortak hesap teknikleri ve kriterlerinin kullanılması, veri arşivinin oluşturulması sırasında ülkeler arasındaki değişkenlerin değerlendirilmesi ve tüm tarafların onayladığı sistemin oluşturularak kullanılması gerekmektedir. Sonuçta ölçü ve araçların, toprak ve su kaynaklarının kabul edilebilir, optimum kullanımının oluşturulması için geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye, tüm ülkeler arasında bilimsel teknikler ile gerçekçi su gereksiniminin belirlenmesi, optimum, gerçekçi, eşitlikçi su kullanımı temellerine dayalı teknikler ile yapılabileceğine inanmaktadır.²³⁷ Bunun yanında bu gibi amaçların başarılı şekilde gerçekleştirilmesi ülkeler arasındaki bağlantı ve güveni pekiştirmektedir. Özet olarak

---

²³⁶ Bağış, a.g.e., s.571.

²³⁷ Bağış, a.g.e., s.573.

düzenlemenin ilk evresinde ülkelerin su potansiyelleri denetlenerek oluşturulacak ikinci evrede toprak kaynakları ve bu toprak kaynaklarının gerektirdiği su gereksinimi belirlenerek üçüncü evrede sağlanan sonuçlar giderilerek bölge sularının başarılı kullanımının sağlanacağı öngörülmektedir. Ortadoğu kapsamında yaşanan su kıtlığı, büyük çaplı savaşılar zemin oluşturacak “saatli bomba” şeklinde değerlendirilmektedir. Temelde Türkiye probleminin çözümü için çabalamakta ve üç evreli düzenlemeyi önermektedir. Bunun yanında Suriye ve Irak bu hususta farklı perspektiflerden yaklaşarak problemi ekonomik olmaktan ziyade politik olarak değerlendirmektedir.²³⁸

Su kapsamındaki problemlerin çözümlerine dair Türkiye’nin temel savunması üç aşamalı plan olmaktadır. Ayrıca Türk uzmanlar ve diplomatlar Dicle Nehri’nden Fırat Nehri’ne su aktarımı üzerinde de yoğunlaşmaktadır. Bunun yanında çok sayıda yabancı araştırmacı ve yazar da konuya yoğunlaşmaktadır.²³⁹

Fırat’ın su akış oranı Türkiye’deki büyük su rezervlerince dengelenmektedir. Bahsi geçen rezervlerdeki su şehrsel, tarımsal ve sulama gereksinimleri ile endüstriyel kalkınma için kullanılmaktadır. Fakat Türkiye ve komşu devletlerde yer yer su sorunları yaşanabilmektedir. Özellikle kuraklık sürecinde su sorunları etkilerini daha fazla hissettirmektedir. Bahsi geçen kısmi sorunlar Dicle’den Fırat’a su aktarılmasıyla çözüme kavuşturulabilecektir. Bu kapsamda Fırat nehri gibi Irak’ta da Dicle nehrini besleyen temel kollar bulunmaktadır. Bahsi geçen kollar Küçük Zap, Büyük Zap, Divale ve Adhaim nehirleri olmaktadır. Temelde Dicle’nin yıllık ortama akış oranı Musul bölgesinde 23,2 km³ olurken Dicle’ye kaynak sağlayan kolların yıllık akım oranlarının ortalaması ise 29,5 km³ olmaktadır. Bu sayede Dicle havzasındaki toplam su kaynakları 52,7 km³/yıl’dır. Bununla birlikte Dicle nehrinin suları Fırat nehrinin sularından 1,73 kat oranında fazladır. Bu yönde Dicle nehrinin kullanım havzasındaki suların Fırat nehrine aktarılması söz konusu olabilmektedir.²⁴⁰

---

²³⁸ Bağış, a.g.e.579.

²³⁹ Daniel Hillel (1994), *The struggle for water and the quest for peace in the Middle East*, Oxford University Press, Oxford, s.98.

²⁴⁰ Mustafa Onüçyıldız ve diğerleri (2016), Fırat-Dicle Havzası ve Irak Su Yapıları, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, S.12, s. 122.

Kullanım fazlası olan suyun Musul rezervlerinden Fırat'a aktarılabilmesi için kanal oluşturulması mümkündür. Güney kısmında aktarılacak suya uygun kanal Haditha Barajı vasıtasıyla Fırat nehrine bağlanması mümkündür. Bu sayede Dicle'nin doğu kollarındaki rezervuarların Irak kapsamındaki potansiyel su gereksinimlerini gidereceği öngörülmektedir. Fakat bahsi geçen proje bölgesel ve uluslararası konular arasında yer alarak değerlendirilmeli ve bu kapsamdaki maliyetler bahsi geçen taraflar arasında dengeli şekilde paylaşılmalıdır. Bu yöndeki düşünce bölgesel iş birliği olasılıklarını artırmaktadır. Problemi derinlemesine değerlendiren uzmanlar arasında bulunan Beaumont da *"Fırat'ın ana kolları arasında yer alan Habur'un Dicle Nehrine yakın olmasından Dicle'den Habur'a su alınarak Fırat'ın beslenmesinin sağlanabileceğini"*²⁴¹ belirtmiştir. Bahsi geçen aktarım projesinin bir bölümü zaten uygulanmaktadır. Dicle suları 1988 yılından bu yana Fırat yakınlarında bulunan Tatar Çukuru'na kadar varmakta ve bu kapsamda kullanılmaktadır. Üç aşamalı plan sayesinde eşgüdümlü olarak aktarılan projenin kullanılması alandaki su probleminin çözümüne destek sağlamaktadır.²⁴²

Sınıraşan suların paylaşılması ile ilgili doktrinler açısından Türkiye'nin su paylaşımı konusunda 'Hakça Makul ve Optimum Yararlanma Doktrini'ni benimsediği görülmektedir. 'Üç aşamalı plan' ile Fırat ve Dicle Nehirleri'nin suları paylaşımında ölçüm istasyonları kurulmuş olmakla birlikte bu ölçümlerin şeffaflık ilkesine uygun bir şekilde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bazı dönemlerde birtakım sorunlar görülmesine rağmen bu sorunlar ikili diyalog ve anlaşmalarla çözüme kavuşturulmaktadır. Sorunların diyalog ve anlaşmalarla çözüme kavuşturulması 'Hakça Makul ve Optimum Yararlanma Doktrini'nin benimsendiğinin bir göstergesidir.

Irak ve Suriye ülkelerinde son yıllarda yaşanan yönetim sorunları sınıraşan suların paylaşımı konusunda birtakım sorunlar yaratmıştır. Tabiatıyla bu ülkelerde yaşanan savaş ve yönetim

---

²⁴¹ P. Belmont(2001), Restructuring of Water Usage in the Tigris-Euphrates Basin : The Impact of Modern Water Management Policies, <https://www.semanticscholar.org/paper/Restructuring-of-Water-Usage-in-the-Basin-%3A-The-of-Beaumont/4692db57b1bd88ad329dee3ec87f42e61e5166cf> , (Erişim Tarihi:20.02.2025).

²⁴² Turhan Aküzüm, Belgin Çakmak, Zeki Gökalp (2010), Türkiye'de su kaynakları yönetiminin değerlendirilmesi, *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, S. 1, s.69.

sorunları sonucu su yolları da büyük zararlar görmüştür. Suriye’de Esad yönetimi’nin devrilmesi sonucu meydana gelen yeni yönetimin ülkeyi yeniden yapılandırma çalışmaları içerisinde su yollarının yapımı büyük önem arz etmektedir. Su yollarının yapımı için Türkiye ile beraber uyumlu çalışmalar yapılmaktadır.

4.2 HUKUKİ DÜZENLEMELER

Türkiye hem sınır oluşturan akarsular hem de sınıraşan akarsular ile alakalı son döneme kadar ilgili komşu ülkelerle bazı sözleşmeler imzalamıştır. Böylece kabul edilen sözleşmelerden kaynaklı bazı sorumlulukların altına girilmiştir. Ortadoğu bölgesinin büyük olmasına rağmen, dünya geneli düşünüldüğünde büyük olarak sınıflandırılabilen sadece üç nehir bulunmaktadır: bunlar Asi, Fırat ve Dicle nehirleridir. Bu nehirler, diğer nehirlerle göre bölgeye daha çok su sağlamaktadırlar.²⁴³ 21. yüzyıla kadar sorun oluşturan ya da oluşturabilecek durumdaki bu akarsular ile bunların dışındaki diğer nehirlerden kaynaklanan sorunlar, farklı tarihlerde kabul edilen sözleşmeler ya da hukuki düzenlemeler ile çeşitli temellere bağlanmış ve yüksek oranda çözümlenmiştir.²⁴⁴

4.2.1 Türkiye ile Irak Arasında Düzenlemeler

Türkiye ve Irak arasında sınıraşan su konusuna dair iki temel hukuksal düzenleme yapılmıştır. Bahsi geçen düzenlemeler 1946’da ‘*Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması’na Ek, Fırat, Dicle ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü*’ ve 1976 yılında Bağdat bölgesinde kabul edilen ‘*Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması*’dır.²⁴⁵

4.2.1.1 Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü

Protokol Türkiye ve Irak arasında Fırat ve Dicle nehirleri hususunda en temel düzenlemeyi temsil etmektedir. Onaylanan protokolün önsözünde tarafların düzenli su alma ile yıllık taşkınlar esnasında su basma riskini engellemek ve akımın düzenlenmesi için Fırat, Dicle ile

---

²⁴³ Bağış, a.g.e., s.317.

²⁴⁴ Mesut Kayaer ve Salih Çiftçi (2018), *Sularının Stratejik, Etik ve Hukuki Boyutlarının Değerlendirilmesi*, Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 4, S. 3, s.389.

²⁴⁵ Vedat Durmazuçar (2002), *Ortadoğudaki su sorununun Türkiye’ye bakan yönü ve Türkiye’nin izlemesi gereken hidrostrateji*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze, s.41.

bu nehirlerin kollarında korunma araçları oluşturulması hedeflenmekte ayrıca bahsi geçen tesislerin Irak için önemi aktarılmaktadır. Önsözde ek korunma hedefiyle yapıların yaygın kısımlarının Türkiye’de yer aldığı ve bahsi geçen yapılar için düzenlenecek tüm giderlerin Irak tarafından karşılanması değerlendirilmektedir. Protokol kapsamında Türkiye’nin sürekli gözetleme istasyonları ile oluşacak bakım ve işletmelerini temin etmesi öngörülmektedir. Bahsi geçen istasyonların işletme maliyetleri, protokolün kabul edildiği tarih itibarıyla başlayarak Irak ve Türkiye tarafından ortak karşılanacaktır. ²⁴⁶

Protokol incelendiğinde, maddelerin bazılarının Türkiye aleyhinde olduğu görüşü ağır basmakla birlikte protokolün tümü değerlendirildiğinde bu yönde ifadelerin kısıtlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu kapsamda “*Daimi gözetleme istasyonları’ndan başka yapıların her biri, gider, yer, bakım ve işletme konusunda ve Türkiye’nin enerji sağlama ve sulama hedefiyle onlardan yararlanması açısından farklı bir anlaşmaya konu teşkil edilecektir*”²⁴⁷ maddesi ile nehirlerde kurulması planlanan tesislerden Türkiye’nin yararlanabilmesi mümkündür. Fakat bu madde taraf ülkeler arasında kabul edilebilecek anlaşma ile mümkün olmasının yanında hatalı yorumlamalara sebep olabilmektedir. ²⁴⁸

Bu yönde yapılan düzenleme sıklıkla tüm harcamaları Irak tarafından giderilerek kurulan bent ya da benzeri yapıların Türk arazisinde kurulacağı yerin belirlenmesi, bakım ve işletme hususunda öncesinde taraf ülkeler arasında sözleşme ile kararlaştırılmalıdır. Bu yönde anlaşma sağlanamaması durumunda Irak’ın buradaki tesisleri Türk topraklarında kurması tabii olarak mümkün değildir. Türkiye’nin Fırat, Dicle sularından yararlanması hususunda kısıtlayıcı bir antlaşma kuralının bulunmaması, Keban Barajı Projesi ve ardından düzenlenen görüşmelerinde de gündeme gelmiştir. Taraflar bahsi geçen görüşmeler sırasında bahsi

---

²⁴⁶ Yusuf Afat (2002), Güneydoğu Anadolu Projesinin, Ortadoğu’da Yaşanan Su Sorunu Çerçevesinde Bu Soruna Olumlu ve Olumsuz Etkilerini İnceleyerek Komşularımızla Uzlaşma İmkânlarını Belirleyiniz, *Türk Silahlı Kuvvetleri Dergisi*, S.66, s.41.

²⁴⁷ Türkiye- Irak Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması ve Ek Protokol(1946), https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc029/kanuntbmmc029/kanuntbmmc02905130.pdf (Erişim Tarihi: 20.02.2025).

²⁴⁸ Mutullah, a.g.e., s.47.

geçen protokolün kısıtlamaya neden olduğuna dair herhangi bir düşünce ortaya koymamıştır.
249

Protokol yoluyla taraf ülkeler arasında karşılıklı bilgi verme ve destek sağlama, oluşturulacak sürekli gözetleme istasyonlarının işletme maliyetlerinin taraflara dengeli ve eşit dağıtılması benzeri sorumluluklar getirilmiştir. Bilgi verme sorumluluğundan kaynaklı Türkiye, Fırat için Birecik, Dicle nehri için Cizre ile Diyarbakır istasyonlarından taşkın halini sürekli olarak telgraf yoluyla Irak’a aktarmaktadır.²⁵⁰

4.2.1.2 Ekonomik ve Teknik İş Birliği Anlaşması

‘Türkiye Cumhuriyeti Hükümetiyle Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İş Birliği Anlaşması’ 1976 yılında Bağdat’ta kabul edilmiştir. Taraf ülkeler arasında kurulması planlanan iş birliği alanlarının belirlenmesini sağlayan sözleşmenin ikinci maddesi, teknik işbirliği yapılması mümkün olan alanlardan birisini de bayındırlık faaliyetleri ile sulama projeleri olarak belirlemiştir.²⁵¹

Anlaşma sonrasında tarafların teknik ve ekonomik iş birliğini devam ettirme hedefiyle ‘Ekonomik ve Teknik İş Birliği Ortak Komitesi’ oluşturacaklarını ve kurulan ortak komitenin yıl içerisinde bir kez ve taraflardan birinin isteği üzerine gerek görüldüğü sürece sıralı olarak Ankara ve Bağdat’ta bir araya geleceği de hüküm altına alınmıştır. Taraf ülkelerin Fırat ve Dicle nehirleri sularından yararlanılması hususundaki gelişmeler, bu tarihin ardından, ‘Ortak Teknik Komite’ (OTK)²⁵² uygulamalarında görülmektedir.²⁵³

---

²⁴⁹ Bir, a.g.e., s.67 ; Devran Çetinkaya (2001), *Türkiye’deki Su Kaynaklarının Gelecekte Türkiye–Suriye İlişkilerini Nasıl Etkileyeceğini İnceleyiniz*, HAK Yayınları, İstanbul, s.45.

²⁵⁰ Cemal M. Tatar (2001), *Türkiye’nin Sınırı Aşan Nehirleri ve Bu Konuda Geleceğe İlişkin İzleyeceği Politikalar Çerçevesinde Barış Suyu Projesinin Önemi*, HAK Yayınları, İstanbul, s.34.

²⁵¹ Türkiye-Irak Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması(1976),
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15587.pdf> (Erişim Tarihi: 15.02.2025).

²⁵² Metnin bundan sonraki bölümlerinde ‘OTK’ olarak geçecektir.

²⁵³ Toklu, a.g.e., s.77.

Kurulan komiteye ilerleyen süreçte Suriye de dâhil edilmiştir. OTK toplantılarının sonunda kabul edilen protokollerde yerel sular olarak aktarılan Fırat, Dicle ve bu nehirlerin kolları ile alakalı karşılıklı bilgi aktarımında bulunduğu ve sonrasında teknik düzeylerde görüşler barındırdığı gözlenmiştir. Toplam olarak 16 OTK toplantısı yapılmıştır. İlk iki toplantı Türkiye ve Irak arasında, sonraki toplantılar da Türkiye- Irak ve Suriye arasında olmuştur. Bahsi geçen toplantıların ilki 17 ile 27 Mayıs 1982 tarihleri arasında olurken, sonuncusu 28 Eylül ile 2 Ekim 1992 arasında yapılmıştır.²⁵⁴

OTK toplantılarının genel gündemini ilk süreçte Dicle ve Fırat sularındaki tesislerin inşaatları, meteorolojik ve hidrolojik bilgi aktarımı benzeri hususlar oluşturmaktadır. Bunun yanında sonraki toplantılarda Suriye ve Irak temsilcilerince, Fırat sularının tüm taraflar arasında paylaşımını öngören anlaşma onaylanması hususu her şekilde gündeme gelmiş, taraflar düşünme konusunda anlaşmış fakat somut girişimlerde bulunmamışlardır.²⁵⁵

4.2.2 Türkiye ile Suriye Arasında Düzenlemeler

Türkiye ve Suriye'nin ilgilendiği su kaynakları arasında Kuveik, Çağçağ Suyu, Afrin, Asi ve Fırat bulunmaktadır. Asi ve Afrin akarsuları için, Türkiye'nin aşağı kıyıdaş olduğu ve diğer akarsular için de yukarı kıyıdaş durumunda bulunduğu görülmektedir. Bunun yanında kaynağı Türkiye içerisinde bulunan ve Türkiye sınırlarının dışında Suriye içerisinde Fırat'a dökülen Habur, Balih ve Sacir suları da bulunmaktadır. Bahsi geçen sularla beraber '*Fırat Nehri*' de mütalaa edilmektedir.²⁵⁶

Taraflar arasında kalan akarsuların rejimlerini belirleyen kapsamlı anlaşma bulunmamaktadır. Bu bölgede bulunan akarsulardan yararlanma hususunda farklı tarihlerdeki sözleşmelerde bazı hükümlere yer verilmiştir:

---

²⁵⁴ Durmazuçar, a.g.e., s.43.

²⁵⁵ Maden, a.g.e., s.38.

²⁵⁶ İlhan Avcı ve Bahattin Yanık (1997), *Sınıraşan ve Sınır Oluşturan Su Kaynaklarımız*, Su Kongresi ve Sergisi, İstanbul, s. 23.

4.2.2.1 Türk ve Fransız İtilafnamesi

Türkiye ve Suriye'yi doğrudan ilgilendiren ilk uluslararası düzenleme 1921 yılında Ankara'da kabul edilen '*Türk-Fransız İtilafnamesi*'dir. Kabul edilen itilafnamedeki 12. madde içerisinde sınıraşan Kuveik suyuna yönelik yapılan düzenlemede: "Kuveik Suyu'nun kuzeydeki Türkiye sınırları ile Suriye'nin Halep Şehri arasındaki bölge içerisinde hakkaniyet unsuruna uygun bir şekilde paylaşım yapılacağı ve Halep Şehri'nin ihtiyacına göre giderlerini kendi karşılaması şartı ile gerekirse Fırat Nehri'nden dahi su alabileceğine hükmolunmuştur."²⁵⁷

Aktarılan madde değerlendirildiğinde iki temel hususun gündeme geldiği dikkat çekmektedir. İlk husus Kuveik sularından yararlanmada '*hakkaniyet*' kuralının bulunması, diğeri de bahsi geçen sulardan yararlanmanın '*belli coğrafi alanlar ile kısıtlanmış*' olmasıdır.²⁵⁸ Kuveik suyu, Halep ve bu bölgenin kuzeyinde bulunan alan gereksinimleri dikkate alınarak hakkaniyet ile paylaşılacak, buna ek olarak Suriye'nin '*Fırat Nehri*'nden kendi maliyetiyle su alabilmesi de Halep kent gereksinimi için mümkün olacaktır.

4.2.2.2 Lozan Barış Antlaşması

Lozan Barış Antlaşması'nın 109. maddesinde belirtildiği üzere: Aykırı olan bir hüküm bulunmadığı sürece, yeni bir sınır çizilmesi sebebiyle devletin sular sistemi(kanal açılması, sulama, drenaj yapımı ve bunun gibi işler) başka bir devletin kara sınırlarından çıkan ve diğer ülkeye ulaşan akarsu üzerinde yapılan hidroelektrik enerji üretimi amaçlı çalışmalara bağlı olarak bozulduğu takdirde veya bir devletin sınırları içerisinde, sınırlar değişmeden önceki duruma göre başka bir devlet sınırlarından çıkan akarsuyun gücü kullanıldığı takdirde, ilgili devletlerin kendi aralarında her birinin çıkarları ve kazanılmış haklarını koruyacak özellikte antlaşma imzalanması gerektiği hükme bağlanmıştır.²⁵⁹

---

²⁵⁷ Ankara Anlaşması (1921), <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/5-Trk-Frnshz-Itilafname.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.01.2025).

²⁵⁸ Bir, a.g.e., s.146.

²⁵⁹ Lozan Antlaşması (1923), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.340.pdf>, Resmi Gazete Tarih: 10.09.1923 Sayı: 22, (Erişim Tarihi: 08.01.2025).

Bahsi geçen maddenin iki ÷lkeye de verdiği sorumluluk sınırlarının tekrar belirlenmesi neticesinde kıyıdaşlardan birinin su rejiminin farklı kıyıdaşların ÷lkesindeki yararlanmalara bağlı hale girdiği durumda ve bir kıyıdaşın farklı kıyıdaşların ÷lkesinden akan sular veya suların sağladığı enerjiyi savaş sürecinden önce de kullanıyor ise taraf ÷lkeler arasında kazanılmış hakların ve çıkarların korunması için sözleşme sağlayacaklarına yöneliktir.²⁶⁰

Mevcut kullanım durumunun korunması için bahsi geçen maddelerin hedefi sadece Birinci Dünya Savaşı öncesindeki kullanım hallerini korumaktır. Türkiye'nin kıyıdaş ÷lkeler ile sağlayacağı görüşmelerde saygı göstermek ile sorumlu olduğu kullanımlar zaman yönünden kısıtlanmıştır. Yani geleceğe yönelik anlaşmazlıklar için çözüm şekli kararlaştırılmamıştır.²⁶¹ Bunun yanında mevcut kullanımlara verilen dokunulmazlık hakları da mutlak ve değişmez yapıda olmamaktadır. Madde içindeki '*herbirinin menafı ve hukuki müktesebelerini muhafaza*' ifadesinde temel ölçüt, ilk olarak çıkarlar sonrasında kazanılmış haklardır.²⁶² Bundan dolayı madde dâhilindeki uluslararası sulara yönelik görüşmelerde kıyıdaş niteliği taşıyan ÷lkelerin mevcut kullanımları, bahsi geçen ÷lkelerin menfaatleri oranında korunacaktır.

4.2.2.3 Tahdidi Hudut Nihai Protokolü

Fransa ve Türkiye arasında 1930 yılında Halep kentinde kabul edilen protokol, Dicle Havzasına yönelik nehrin iki yanı taraf için de ortak olma durumunu gündeme getiren hususlarla ilgili nehir polisi, suların tarımsal ve sanayi işletmesi, avcılık, gemicilik benzeri sorunların çözümünün tam eşitlik temeline dayanacağını hüküm altına almaktadır. Fransa ve Türkiye arasında kabul edilen 1921 tarihli itilafnamede yer alan '*hakkaniyet ilkesi*' ve bu düzenleme arasında tutarlılık bulunmadığı gör÷lmektedir.²⁶³ Bu yönde eşitlik belirtilirken '*hakkaniyet ilkesine*' ters düş÷lmektedir.

---

²⁶⁰ Sar, a.g.e., s.287.

²⁶¹ Toklu, a.g.e.,s.103.

²⁶² Sar, a.g.e., s.287.

²⁶³ Bir, a.g.e., s.146.

4.2.2.4 Türkiye-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü

İki devleti ilgilendiren su kaynaklarından yararlanma hususunda düzenleme sağlayan hukuki belgelerden olan ‘*Türkiye-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü*’ 19 Mayıs 1939’da Antakya’da kabul edilmiştir. Bahsi geçen protokolde yer alan 3. Maddede şu hüküm karara bağlanmıştır:

“Karasu Çayı, Afrin Nehri ve Asi Nehirlerinin bağlı haritada gösterilen ve hududu teşkil eden kısımlarında bu nehir ve çayların talveği (nehirin en derin yerinden geçen afakî hat) hudut olarak kabul edilmiş ve hudut boyunca bu sulardan her iki taraf halkının her şekilde ve aynı hakla istifadesi esas tutulmuştur” ²⁶⁴

Madde kapsamında Asi Nehri, Afrin Nehri ve Karasu Çaylarından yararlanma hususunda ‘*eşitlik ilkesine*’ atıf yapılmaktadır. ‘*Hakkaniyet ilkesi*’ dikkate alınmayarak suların eşit paylaşılması yoluna gidilmiştir. ²⁶⁵

4.2.2.5 Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol

Türkiye içerisinde doğarak Nusaybin bölgesinden Suriye arazisine katılan ‘*Çağçağ Deresi*’nin sularından yararlanma haklarını düzenleyen protokol, Suriye ve Türk uzmanlar arasında 1952’de Ankara’da kabul edilmiştir. Protokol kapsamında ‘*Çağçağ Deresi*’nin normal şartlarda akan sularının Türkiye ve Suriye arasında dengeli şekilde taksim edeceği hükmüne varılmıştır. Bunun yanında ‘*Çağçağ Deresi*’nde Türkiye tarafından kurulacak tesislerin Suriye’ye yarar sağlaması durumunda, Suriye’nin sağladığı yarar oranında bu tesislerin yapım giderlerine destek sağlayacağı bu protokolde hüküm altına alınmakta ve düzenleme kapsamında sıklıkla ‘*hakkaniyet ilkesi*’nin gündeme getirildiği görülmektedir. ²⁶⁶

Bahsi geçen protokolün 3. maddesinde: “İleride Çağçağ Deresi üzerinde inşa edilecek bir baraj ve meblağlarda yapılacak bir kaptaj neticesinde debiyi arttırmak imkânı hâsıl olur ve

---

²⁶⁴ Acabey, a.g.e., s.269.

²⁶⁵ Mustafa Uçak (2002), *Türkiye'nin Sınırışan Suları ve Ortadoğu Su Sorununun, Bölgedeki Uluslararası Politikasını Belirleyen Bir Faktör Olması Nedeniyle Önemi*, HAK Yayınları, İstanbul, s.36

²⁶⁶ Bir, a.g.e., s.146.

Türkiye bu yoldan elde edilecek fazla debinin bir miktarını Suriye'ye bırakmak durumunda olursa, Suriye bu inşaatın bakım ve yapımında iştirak ettiği nispette fazla debiden de istifade edecek”²⁶⁷ şeklinde hakkaniyet ilkesi hükme bağlanmıştır.

Protokol kapsamında Afrin ve Asi Nehirleri yönünde de aynı perspektif ve dostluk bilincinde görüşmeler yapılması ve bahsi geçen nehirler ile alakalı anlaşmaya varılması durumunda bahsi geçen protokol hükümlerinin kullanılması ek hükümlere bağlanmıştır.²⁶⁸

4.2.2.6 Türkiye-Suriye Ekonomik İş Birliği Protokolü

Türkiye'nin söz konusu dönemdeki başbakanının Suriye ziyareti sırasında 1987'de Şam'da '*Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti arasında Ekonomik İş Birliği Protokolü*' düzenlenmiştir. Bahsi geçen protokolün 6. maddesinde Atatürk Barajı rezervlerinin doldurulması esnasında ve '*Fırat Nehri*'nin sularının taraf olan üç ülkede nihai tahsisine kadar Türk tarafı, Türkiye ve Suriye'nin sınırından ortalama olarak yıllık 500 m³/sn'den daha çok su bırakmayı taahhüt etmiştir. Bunun yanında aylık akış oranının 500 m³/sn'den az olduğu hallerde farkın sonraki ayda kapatılması taahhüt edilmiştir. Madde kapsamındaki '*nihai tahsise kadar*' ifadesi Irak ve Suriye tarafından istismar edilmektedir. Bunun nedeni bahsi geçen ibareye göre sözleşmenin ömrünün sonlandığı ifade edilmektedir ve yeni tahsis oranlarının belirlenmesi gerektiği vurgulanarak bu durumda oranın minimum 700 m³/sn olması gerektiği belirtilmektedir.²⁶⁹

Taraflar minimum sürede, Dicle ve Fırat nehirlerindeki suların tahsis edilmesi için Irak tarafıyla beraber çalışmalarının gerektiğini ve '*Bölgesel Sular Ortak Teknik Komitesi*'nin uygulamalarının hızlandırılmasını onaylamışlardır. Bunun yanında iki devletin uzmanlarının iş birliğiyle projelerinin ekonomik ve teknik fizibilite uygulamalarının yürütülmesi

---

²⁶⁷ Onur Çelebi(2009), Türkiye'nin Suriye ve Irak İle Olan İlişkilerinde Sınırşan Suların Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.51.

²⁶⁸ Afat, a.g.e., s.29.

²⁶⁹ Yakup Şalvarcı (2003), *Pax Aqualis*, Zaman Kitap Yayınevi, İstanbul, s.305.

durumunda Dicle ve Fırat nehirlerinin arazilerinden kalan bölümünde sulama ile enerji hedefli ortak projeler yapmayı ve bunları işletmeyi kural olarak kabul etmektedir.²⁷⁰

Türk tarafı Ceyhan ve Seyhan nehirlerinden bir miktar suyu, alanın sınırlı sulama ile içme suyu gereksinimini gidermek için biri Körfez Ülkelerine, diğeri de Suudi Arabistan ve Ürdün olacak şekilde iki boru hattıyla Suriye'den taşımayı planladığı '*Barış Suyu Projesi*' düzenlemesinin detaylarına yönelik açıklama yapmıştır. Suriye tarafı, projenin prensip olarak kabul edilmesi ile Türk tarafının uluslararası danışmanlık şirketiyle yaptığı teknik ve ekonomik fizibilite uygulamalarına ilgi göstermiştir. Suriye bölümü, projenin Suriye alanıyla alakalı fizibilite uygulamalarına kolaylık sağlamayı teminat altına almıştır.²⁷¹ Projeyi prensipte kabul etmemiş olması kolaylık sağlamayı teminat altına almış olsa da farklı siyasi mülahazalar ile sürüncemede bırakmaktadır.

---

²⁷⁰ Tiryaki, a.g.e., s.192.

²⁷¹ Afat, a.g.e., s.34.

5. SONUÇ

Devletlerin egemenlik gücünü dengeleyecek biçimde düzenlenen su hakkı, insan haklarının bir parçası olarak görülmektedir. Hayatın temel ihtiyaçları ile bağlantılı olan su hakkının tanınması, yasal olarak zorlayıcı bir aygıt oluşturma çabasına girerken ülkelere birtakım görevler yüklemektedir. Su hakkının sağlanması, ilk olarak herhangi bir bireyin gelir düzeyinden bağımsız olarak, sağlığı ve hayatı için gerekli olan en az seviyede temiz su erişimine sahip olmasını gerektirmektedir. Burada en az seviye olarak; yemek hazırlamak, içmek, tarımda sulama, beslenen hayvanlar, temizlik ve hijyen gibi temel gereksinimlerin giderilmesi için gereken sudan söz edilmektedir.

Sınıraşan bölgelerde su kaynaklarının kullanılması, su oranlarını etkileyen durumlar arasında yer almaktadır. Su kullanım miktarının artmasıyla beraber, su oranı da azalmaktadır. Bundan dolayı, devletler için yeterli oranda su arzını teminat altına almak ve devletlerin sosyo-ekonomik gelişimini sürdürmek için su kaynakları önemlidir. Sınıraşan sular, bir ülkenin sınırları içerisinde çıkıp bir su yolunu takip ederek başka ülke ya da ülkelerin sınırları içerisinde akan ve deniz, göl, yeraltı suyu gibi suların içerisine karışan akarsulardır. Bahsi geçen akarsuların ülke içindeki ekosistemlerin sürdürülebilir yapısını desteklemesi, içme suyu amaçlı kullanım ve sanayi ile tarım amaçlı kullanım için kritik önem taşıdığı görülmektedir.

Su miktarının az olduğu bölgelerde ülkeler, kısıtlı kaynaklar üstünde rekabet sağlamaktadır. Bu sayede, suya erişim hususu ülkeler tarafından ulusal güvenlik konusu olarak algılanmaktadır. Suyun akışkan yapısının, tarih sürecinde de çeşitli sorunlara neden olduğu bilinmektedir. Fakat tarih sürecinde, imparatorlukların sınırları geniş olduğundan su kaynakları bu süreçte ülkenin sınırları içerisinde kalmıştır. Fakat ülkelerin özgürlüğünü kazanmaya başlaması ve siyasi sınırların belirlenmesiyle, su konusu daha problemli yapıların gelişmesine neden olmuştur. Bu sorun sınırların çizilmesinin mümkün olması, fakat su kaynaklarının bahsi geçen sınırlar kapsamında bölünememesi ile ilişkilidir. Bundan dolayı, su kıtlığı olan alanlarda su kaynaklarının kullanımı ve paylaşılması sorunlara neden olmaktadır.

Yeterli oranda su kaynağına sahip olmak, enerji zenginliğinin yanında refah anlamı da taşımaktadır. Fakat yeterli oranda su sahibi olunmaması olumsuz durumlara temel

oluşturabilmektedir. Bu kapsamda örnek olarak; Mezopotamya’da bulunan Sümer uygarlığının dağılmasının, toprakta tuzlanmaya neden olan kötü sulama ile uzun süreli devam eden kuraklıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Ülke içinde su kaynaklarının sınırlı olması durumunda ülkede enerji ithalatı, elektrik açığı benzeri sorunlara ek olarak gıda güvenliği benzeri problemlerin de görülmesi söz konusudur.

Ortak su kaynaklarının kullanımlarında, anlaşmazlıklar yaşamasının temel sebepleri arasında; ülkeler arasındaki güç dengesi dağılımlarının bozulması sonucu ilişkilerin zayıflaması ve paylaşılan suya yönelik bağlılığın bulunmaması gösterilmektedir. Bunun yanında su kaynakları ve anlaşmazlık arasındaki bağlantıyı iklim şartları, coğrafi şartlar, nüfus artışı ve ülkenin su yetersizliğinden kaynaklanan koşullar ile başa çıkabilme becerisi de belirlemektedir. Yapılan yorumlamalardan hareketle, devletler arasında anlaşmazlık yaşanma olasılığının yüksek olduğu görülmektedir. Bunun yanında kaynakların kıt olması, su kaynaklarının kalitesinin bozulması ve gereksiz kullanılması da su savaşları düşüncesini güçlendiren unsurlar arasındadır.

Su savaşlarına dair düzenlemelerin temelinde su gerilimi bulunmaktadır. Su gerilimi su kıtlığından kaynaklanmaktadır. Uluslararası kapsamda kabul gören terimlerden olan su kıtlığı: “Çevre de dâhil olmak üzere tüm sektörlerin talebinin tam olarak karşılanamayacağı ölçüde, mevcut kurumsal düzenlemeler altında tüm kullanıcıların su kalitesi ve arzında toplam etkilerinin olduğu nokta” şeklinde ifade edilebilmektedir. Başka bir ifade ile su kaynakları medeniyetlerin varlıklarını sürdürebilmesi, uluslararası ve ulusal güvenliklerini koruyabilmesi ile ekonomik gelişimlerini sürdürebilmeleri için önemli bir etkidir.

Nitekim tarih boyunca, bir bölgede suyun bulunmasıyla büyük medeniyetler oluşturulduğu görülmektedir. Suyun varlığı medeniyetlerin yükselmesine neden olurken, yokluğu ise medeniyetlerin çöküşüne neden olabilmektedir. Bundan dolayı sınıraşan suların yönetiminin, ülkeler arasında yapılan hukuki düzenlemeler ve kurulan iş birliklerini gerekli hale getirdiği görülmektedir.

Toplumsal kalkınmanın koşulları arasında sanayileşmenin de bulunduğu dikkat çekmektedir. Sanayileşmenin başarılı şekilde yapılabilmesi için, suya yoğun ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun nedeni; sanayinin gereksinim gördüğü enerjilerin elde edilebilmesinde su kaynaklarının kullanılmasıdır. Dünya genelinde; su kaynaklarının %20

kadarının endüstriyel amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir. Buna karşın endüstriyel amaçlı kullanılan su, genel olarak enerji tüketiminde değerlendirilmekte ve küçük sanayilerdeki su evsel su statüsünde kabul edilmektedir. Endüstriyel anlamda su temizleme, enerji yaratma, işlemden geçirme ve soğutma hedefiyle kullanılmaktadır.

Çağdaş sanayileşme uygulamalarında, endüstriyel yönde su kullanımı yoğun olarak sanayileşmiş Batılı devletlerde bulunmaktadır. Yükselen endüstriyel su tüketim oranı, suyun az olduğu alanlarda farklı alanlar arasında su kullanım rekabetlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Mevcut su kaynaklarından, çiftçilerin ve fabrikaların yararlanmayı hedeflemesi taraflar arasında anlaşmazlıkların oluşmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda Çin’de bulunan Sarı Nehir’in aşağı havzasındaki petrol endüstrisinin, nehrin yukarı havzasındaki çiftçilerin su kullanımlarından kaynaklı devlete şikâyet etmesi bu duruma örnek verilebilmektedir.

Çevresel bozulmaların ve çevre sorunlarının 21. yüzyılın başı itibariyle yükselen ivmesi, su kaynaklarında da baskılar oluşturmaktadır. Nüfusun artması da, su kaynaklarına yönelik talebin artmasına ve su sorunlarının toplumdaki etkilerinin artmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı, sınıraşan sular bütün ülkelerde önemli bir politika alanıdır. Bunun nedeni birden çok devletin sınırlarından geçen su kaynaklarının kullanımı esnasında ekonomik, çevresel ve siyasi çıkar çatışmalarının oluşmasıdır.

Su kaynaklarının ev ve iş yeri gibi alanlarda kullanımı, suyun rutin döngüsünden çıkarılarak sulama projeleri benzeri uygulamalar için kullanılması anlamına gelmektedir. Bu kapsamda su rutin döngüsünden çıkarıldığından, aşağı havza bölgesine gitmesi gereken orandan daha az su gitmesine sebep olmaktadır. Bu durum, havza ülkelerinde su kullanımı hususunda anlaşmazlığa neden olabilmektedir. Suyun az olduğu, tarımsal üretim için su talebinin aşırı olduğu alanlar mutlak su kullanımından kaynaklanan anlaşmazlıklardan etkilenmektedir.

Dünya genelinde, özellikle üç alanda su kıtlığının yaşandığı ve ilerleyen süreçte daha fazla yaşanacağı dikkat çekmektedir. Bahsi geçen bölgeler; Güney Asya, Ortadoğu ve Afrika’dır. Söz konusu bölgeler, yüzölçümü açısından dünyanın en geniş bölgeleri olmasının yanında yarı kurak ve en kurak bölgeleri temsil etmektedir. Bu bölgelerde, tatlı su kaynaklarını riske atıp su kıtlığının oluşmasında temel nedenler de; küresel ısınma, iklim değişikliği, suyun

kullanımı, su kirliliği ve nüfus artışıdır. Su kullanım oranları su kaynaklarında mutlak azalmaya neden olurken, su kirliliği temiz su kaynaklarının azalmasına sebep olmaktadır.

Sınıraşan suların hukuki açıdan değerlendirilmesi, iç hukuk ve uluslararası hukuk açısından önem arz eden bir konudur. Önemli olmasının sebebi ise; insan ve diğer canlıların yaşamı ve küresel üretimin devam etmesi için gerekli suyun, mevcut su varlıkları ile karşılanması konusunun zorlu bir hal almış olmasıdır. Suyun yeniden üretilmeyen bir kaynak olması sebebiyle; mevcut durumda var olan su kaynaklarına sahip çıkılması ve bu su kaynaklarının dağılımının daha ihtiyaca uygun bir şekilde, hakça yapılması gerekmektedir. Burada da en önemli görev devlet yönetimlerine düşmektedir.

Yukarı havza devletlerinin kendi ekonomik kalkınması ya da çıkarları yönünde aşağı havza devletlerine giden suyun kalitesini ve oranını azaltacak uygulamalarda bulunması görülebilir. Bir diğer şekilde; aşağı havza ülkesinin kendi ekonomik ihtiyaçlarından kaynaklı, yukarı havza ülkesinden daha çok su istemesi halinde havza ülkeleri içinde anlaşmazlıklar da yaşanabilmektedir. Bu kapsamda aşağı havza ülkesi için ortak kullanılan su önemli durumdaysa, yukarı havza ülkesi suyun kirlenmesine neden olabilmekte ya da suyu azaltacak şekilde kullanabilmektedir. Bu durumda ülkeler arasında tarihi sorunlar da bulunuyor ise zarar gören havza devletinin askeri kuvveti bulunması halinde iki devlet arasında anlaşmazlık yaşanma ihtimali artmaktadır.

Su kaynaklarının nispi kullanımından kaynaklanan anlaşmazlık da suyun doğal döngüsünden ayrılmadan kullanılmasını gerektirmektedir. Bu yönde su kaynakları genel olarak hidroelektrik santralleri üretimi, taşımacılık ve sel önleme kapsamında kullanılmaktadır. Bu yönde su kaynağı, yalnızca mevsimsel olarak yağışların durumundan doğrudan etkilenmektedir. Fakat barajlar konusunda çeşitli anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Barajların nehir ve su sistemlerinin doğal akışını değiştirmeleri, su kaynaklarının azalmasına ve zarar görmesine neden olan temel etkenler arasında yer almaktadır.

Su kirliliği, tarımsal olarak toprakların verimsiz kullanılmasından kaynaklanabildiği gibi azot ve fosfor gibi bitkisel ürünlerin toprağa karışarak suyu kirletmesi yoluyla da olabilmektedir. Bunun yanında gübrelerden ve tarım ilaçlarından kaynaklanan kirliliğin de su kaynaklarına zarar verdiği söylenebilmektedir. Endüstriyel uygulamaların neden olduğu ağır metaller, katı atıklar, maden çalışmaları gibi uygulamalar su kirliliğine neden olmaktadır

ve kirleten tarafın özelliğine göre radyoaktif, biyolojik, fiziksel ve kimyasal kirliliğin görülmesi mümkündür.

Devletler kıt kaynakları en iyi derecede, verimli kullanarak ve su dağılımı ile sanitasyon için gerekli yatırımları yaparak, vatandaşlarının ihtiyaçlarını önceleyen bir yönetim sergilemelidir. Tabi ki burada devletler kadar, uluslararası kuruluşların da rolü çok büyüktür. Özellikle BM tarafından su kaynaklarının paylaşımı konusunda evrensel hukuk kurallarının bir an önce ortaya konularak, bu kurallara uymayan devletlere karşı yaptırım uygulanmasını sağlayan mekanizmanın etkin ve hızlı bir şekilde harekete geçirilmesi gerekmektedir.

Uluslararası hukukun, sınıraşan suların yönetimi ve korunmasıyla alakalı farklı sözleşme ve belgeleri içerisinde barındıracak biçimde kapsamlı hale geldiği ve BM Sözleşmesi, Güneydoğu Asya Antlaşması gibi önemli su anlaşmazlıklarını çözüme ulaştırmayı hedefleyen bir yapıya evrildiği görülmektedir. Bu kapsamda çalışmada değerlendirilen BM Sözleşmesi'nin su yolları ile uluslararası göller kapsamında verilen kararlarında, yer vermiş olduğu temel ilkeler ile genel kabul gören kuralların çerçevesini belirlediği görülmüştür. Bunun temel amacı ise, ülkelerin su kaynaklarını adil biçimde paylaşmaları ve kullanılan su kaynaklarının temiz kalması olmuştur.

Burada ilk başta su kaynağının temizliğine zarar vermeme, fakat verilmiş ise de zarar veren devlet tarafından bunun giderilmesi için gerekli adımların atılması en temel önceliktir. Bu zararların giderilmesi amacıyla, tek bir devlet tarafından adımlar atılabileceği gibi birden çok devlet tarafından da ortaklaşa ve anlaşmalı bir şekilde irade ortaya konulabilir. Burada genel ölçülerin ne olacağına, sınıraşan sudan yararlanan devletler ekonomik kâr ve zarar açısından değerlendirmeler yaparak ulaşabilir.

Ülkelerden bazılarının, uluslararası anlaşmaları iç hukuklarına entegre hale getirdikleri ve yerel yasalar ile destekledikleri dikkat çekmektedir. Su kaynakları üzerinde iklim değişikliği, kirliliği ve aşırı kullanımı gibi sebepler ile ülkeler arasında anlaşmazlık ve çatışmalar yaşanabileceğini söylemek mümkündür. Devletlerin gerek iç hukuk bünyesinde, gerekse uluslararası yargı kararları dikkate alınarak yapacağı düzenlemeler hem suların hakça paylaşımı açısından hem dünya üzerinde düzenin devamlılığı açısından olmazsa olmaz konuların başında gelmektedir. Burada tam olarak iç hukuk ve uluslararası hukuk entegre hale getirilerek, tam olarak çalışan bir mekanizma oluşturulması gerekmektedir. Tabi ki

uluslararası hukukun, anlaşmalar düzenlenirken pacta sunt servanda (ahde vefa) ilkesi ile devletlerin serbest iradesini tanıdığı yadsınamaz bir gerçektir. Fakat uluslararası hukuk kuralları anlaşmaların en temel yapı taşı olması gerekir.

İç hukuk yönünde yapılan uygulamalarda da devletlerin iç hukuk teamülleri'nin, sınıraşan suların yönetilmesi hususunda değişkenlik gösterebildiği gözlemlenmiştir. İç hukuk ve uluslararası hukuk uygulamaları arasında fark olmasının sebebi tam olarak sınıraşan suların paylaşılmasıyla ilgili uluslararası hukuk kurallarının oluşturulamamasıdır. Burada bağlayıcılık sorununun varlığı ve önemi gözükmektedir.

Sınıraşan suların paylaşımının, gerek uluslararası hukuk gerekse iç hukuk adına karmaşık yapıları bir süreçte ilerlediği görülmektedir. Bu kapsamda ülkelerin iş birliği ile çalışmalar yapmasının, mevcut su kaynaklarının sürdürülebilir ve adil yapıda yönetilmesinin gerekliliği gündeme gelmektedir. Uluslararası anlaşmaların kullanılması ve yerel kanunların güç kazanmasının bu yönde en temel adımları oluşturacağı düşünülmektedir. İlerleyen süreçte sınıraşan suların yönetilmesi hususunda daha iş birlikçi ve etkili perspektiflerin geliştirilmesinin gerek bölgesel gerekse küresel barış adına önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada sınıraşan suların korunması ve yönetimi hususunda hukuki düzenlemelerin öneminin gösterilmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Sınıraşan suların, uluslararası iş birliğini destekleyebileceği gibi anlaşmazlıklara da sebep olabileceği görülmüştür. Uluslararası düzeyde iş birliği araçlarının geliştirilmesinin, su kaynakları ve sınıraşan sular yönünde barışçıl çözümlerin geliştirilmesi için kritik önem taşıdığı düşünülmektedir. Sınıraşan suların yönetilmesi hususunda meydana gelen güçlüklerin ilerleyen süreçte dünyadaki su oranının azalmasından kaynaklı artacağı düşünülmektedir. Nitekim iklim değişikliği, sanayileşme ve nüfus artışı benzeri etkenlerin su kaynaklarına dair baskıları arttırdığı ortadadır. Bu çerçevede gelişen ekonomik ve teknolojik düzende söz konusu unsurların etkisinin giderek artacağı, bu durumun su kaynaklarını daha fazla tehdit edeceğini söylemek mümkündür. Bundan dolayı uluslararası sürdürülebilir ve iş birliği yönetim faaliyetlerinin gündeme getirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

REFERANSLAR

Kitaplar

Acer, Yücel/ Kaya, İbrahim: **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2017.

Al, Arzu/ Balcı Meral: **Uluslararası İlişkilerde Güncel Çalışmalar I**, Ankara: Savaş Yayınevi, 2018.

Aktaş Acabey, Münevver: **Sınıraşan Sular**, İstanbul: Beta Basım Yayım, 2006.

Akmandor, Neşet: **Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Ankara: Tesav Yayınları, 1994.

Bilen, Özden: **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, İndüs, Colorado, Tuna ve Ürdün-İsrail Su Anlaşmalarının İrdelenmesi ve 21. Yüzyılın Su Gündemi**, Ankara: TESAV Yayınları (Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı), 2000.

Cosgrove, William/ Rijsberman, Frank: **World Water Vision: Making Water Everybody's Business Earthscan**, London: Routledge Press, 2006.

Çetinkaya, Devran: **Türkiye'deki Su Kaynaklarının Gelecekte Türkiye-Suriye İlişkilerini Nasıl Etkileyeceğini İnceleyiniz**, İstanbul: HAK Yayınları, 2001.

Çepel, Necmettin: **Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri**, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2003.

Denk, Erdem: **Ortadoğu'da Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat**, İstanbul: Serajans Yayınları, 1997.

Durmazuçar, Vedat: **Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

Duyar, Metin/ Özçelebi, Oğuzhan: **Ortadoğu'da Su Sorunu: İsrail'in Su İhtiyacının Temel Dinamikleri**, İstanbul: Derin Yayınları, 2012.

Elver, Hilal: **Peaceful Uses of International Rivers: The Euphrates and Tigris Rivers Dispute**, Brill | Nijhoff, 2002. <https://doi.org/10.1163/9789004479432>.

Esenyel, Ömer: **Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması**, Ankara: Harp Akademileri Yayınları, 2001.

Falkenmark, Malin/ Rockstrom, Johan: **Balancing Water for Humans and Nature: The New Approach in Ecohydrology**, London: Routledge, 2004.

Hillel, Daniel: **The Struggle for Water and The Quest for Peace in The Middle East**, Oxford: Oxford Universty Press, 1994.

Kıran, Abdullah: **Ortadoğu'da/ Su Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı**, Ankara: Kitap Yayınevi, 2013.

Karakılçık, Yusuf/ Erkul, Hüseyin: **Sürdürülebilir Akarsu Yönetimi ve Tersine Akan Nehir Asi**, Ankara: Detay Yayınları, 2000.

Keleş, Ruşen/ Hamamcı, Can: **Çevre Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi, 2005.

Klüber, Johann Ludwig: **European İnternational Law** Stuttgart: Erster Band, 1821.

Maude, Barlow: **Mavi Sözleşme, Küresel Su Krizi ve Su Hakkı Mücadelesi**, İstanbul: Yordam Kitap, 2008.

Muluk, Çağrı: **Türkiye'de Suyun Durumu ve Su Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar: Çevresel Perspektif**, İstanbul: İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği-Doğa Koruma Merkezi, 2013.

Müftüoğlu, Ferruh: **Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye**, İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.

Özbilen, Vedat: **2. Dünya Su Forumunda Kabul Edilen Su ile İlgili Taahhütlerin Uygulanma Biçimleri ve Değerlendirilmesi**, Ankara: TMMOB Yayınları, 2006.

Özen, Çınar/ Tonus, Özgür: **Uluslararası Örgütler**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.

Pazarcı, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2006.

Pamukçu, Konuralp: **Su Politikası**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2000.

Sar, Cem: **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1970.

Starr, Joyce: **Covenant Over Middle Eastern Waters: Key to World Survival**, New York: Henry Holt and Company, 1995.

Stoa, Ryan: **International Water Law Principles and Frameworks: Perspectives From The Nile River basin**, New York: Springer International Publishing, 2014.

Şen, Sabahattin: **Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993.

Şalvarcı, Yakup: **Pax Aqualis / Türkiye, Suriye, İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu**, İstanbul: Zaman Kitap Yayınevi, 2003.

Tatar, Cemal: **Türkiye'nin Sınırı Aşan Nehirleri ve Bu Konuda Geleceğe İlişkin İzleyeceği Politikalar Çerçevesinde Barış Suyu Projesinin Önemi**, İstanbul: HAK Yayınları, 2001.

The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank: **An Evaluation of World Bank Support, 1997-2007-Water and Development**, Washington: IEG Study Series World Bank, 2010.

Toklu, Vefa: **Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye**, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 1999.

Uçak, Mustafa: **Türkiye'nin Sınıraşan Suları ve Ortadoğu Su Sorununun Bölgedeki Uluslararası Politikasını Belirleyen Bir Faktör Olması Nedeniyle Önemi**, İstanbul: HAK Yayınları, 2002.

Uluatam, Özhan: **Damlaya Damlaya: Ortadoğu'nun Su Sorunu**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

Wyrwoll, Paul: **Global Water Issues and Insights**, Sidney: Australian National University Press, 2014.

Yıldız, Dursun: **Su'dan Savaşlar**, İstanbul: Truva Yayınları, 2010.

Zehir, Cemal: **Türkiye ve Orta Doğu Su Meselesi**, İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.

Dergiler ve Makaleler

Aşık, Doruk: “Tarımda su kalitesi ve su kirliliğinin önemi: Bursa Nilüfer çayı örneği”, **Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, 2019, 33, s. 1.

Aydın, Kadir: “Nil Nehri Sularının Paylaşımında Taraflar ve Anlaşmazlıklar”, **İhtisas Akademi Dergisi**, 2021, 4, s.7.

Afat, Yusuf: “Güneydoğu Anadolu Projesinin, Ortadoğu’da Yaşanan Su Sorunu Çerçevesinde Bu Soruna Olumlu ve Olumsuz Etkilerini İnceleyerek Komşularımızla Uzlaşma İmkânlarını Belirleyiniz”, **Türk Silahlı Kuvvetleri Dergisi**, 2002, s. 66.

Akdoğan, Argun: “4.Dünya Su Forumu ve İstanbul’da Düzenlenecek 5.Forum Üzerine”, **Yayad Memleket Mevzuat**, 2007, s.9.

Aküzüm, Turhan/ Çakmak, Belgin/ Gökalp, Zeki: “Türkiye’de Su Kaynakları Yönetiminin Değerlendirilmesi”, **International Journal of Agricultural and Natural Sciences**, 2019, c. 3 ss. 67-74. <https://ijans.org/index.php/ijans/article/view/86>.

Atvur, Senem: “Küresel Su Politikalarında Temel Tartışmalar”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, c.14, 2013, s.1, ss. 315-334.

Aydoğdu Çiçek, Tuba: “Uluslararası Adalet Divanı’nın Sılala Nehri’nin Statüsü ve Kullanımı Uyuşmazlığı Kararı”, **Karar İncelemeleri Dergisi** 2, s. 1, 2024, ss. 75-104.

Bağış, Ali İhsan: “Turkey's Hydropolitics of the Euphrates-Tigris Basin”, **International Journal of Water Resources Development**, 1997, c. 13, s. 4.

Biswas, Asit: “Water Development and Environment”, **International Institute for Applied System Analysis**, 1978, 2, s.3.

Bourne, C. B.: “The Right to Utilize the Waters of International Rivers”, **Canadian Yearbook of International Law/Annuaire Canadien de Droit International**, vol. 3, 1965, ss. 187–264, <https://doi.org/10.1017/s0069005800007827>.

Besada, Hany/ Karolina Werner: “An Assessment of the Effects of Africa’s Water Crisison Food Security and Management”, **International Journal of Water Resources Development**, c. 31, s. 1, June 2014, ss. 120–33.

Bilen, Özden: “Avrupa Birliği’nin Su Politikalarının Hidropolitik Değerlendirmesi”, **Stratejik Analiz Dergisi**, 2006, s.7.

Beaumont, Peter: “The 1997 UN Convention on the Law of Non-Navigational Uses of International Watercourses: Its Strengths and Weaknesses from a Water Management Perspective and the Need for New Workable Guidelines”, **International Journal of Water Resources Development**, vol. 16, no. 4, Dec. 2000, pp. 475–95.

Çiğdem Tuğaç: “İklim güvenliği açısından su kaynaklarının yönetimi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 2014, 23, s. 3.

Çamyamaç, Anıl: “1997 Tarihli ‘Birleşmiş Milletler Uluslararası Suyollarının Seyrüsefer-Dışı Kullanım Hukukuna İlişkin Sözleşme’nin Yürürlüğe Girişine Dair Kısa Bir Değerlendirme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** 16, s. 2, 2014: 1-44.

Çınar, Murat: “Dünya’da Ülke Sınırlarını Oluşturan Nehirler”, **International Journal Of Eurasia Social Sciences**, vol. 13, no. 47, Jan. 2022, pp. 386–421.

David, J. Lazerwitz: “The flow of international water law: The international law commission's law of the non-navigational uses of international watercourses”, **Indiana Journal of Global Legal Studies**, 1993, 1, s. 12.

Ekmen, Selahaddin Eyyüp/ Sabır, Fırat Muhammed: “Uluslararası Su Yollarının Kullanılmasından Doğan Uyuşmazlıkların Çözümü”, **Ankara Barosu Dergisi**, vol. 75, no. 2, July 2017, pp. 177–201, <https://doi.org/10.30915/abd.463666>.

Eyhan, Mustafa: “Simetrik Akarsu Kavşaklarında Akım Derinliklerinin İncelenmesi”, **DÜMF Mühendislik Dergisi**, June 2022, s.563-569.

Erdağ, Ramazan: “Türkiye’nin Sınırşan Sular Sorunu”, **Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 5, s. 9, 2015, ss. 27, <https://doi.org/10.17828/yasbed.52053>.

Güneş, Eda: “Sürdürülebilir Mutfakta Su Ayak İzi: Örnek Bir Pastane İncelemesi”, **Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi**, c. 8, s. 2, 2023, ss. 150-61.

Güzelsarı Selime: “Küresel Su Yönetimi ve Suyun Ticarileştirilmesi”, **Abant İzzet Baysal University Graduate School of Social Sciences**, c. 22, s. 22, 2011, ss. 54–54,

Gülser Öztunalı: “Suya Neden Sahip Çıkmalı?”, **Mülkiye Dergisi**, 2007, 26, s. 234.

Grover, Brian/ Asit K. Biswas: “It’s Time for a World Water Council”, **Water International**, c. 18, s. 2, 1993, ss. 81–83.

Hüseyin Korkmaz/Atilla Karataş: “Asi Nehri’nde Su Yönetimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2009, 6, s. 12.

Hakgüden, Fikret/ Önem, Semih/ Caşın, Mesut “Sınırşan Sular”: **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, 1999, s. 359.

Homer-Dixon, Thomas: “On the Threshold: Environmental Changes as Causes of Acute Conflict”, **International Security**, c. 16, s. 2, 1991, ss. 76.

Hall, David: “Public Resistance to Privatisation in Water and Energy”, **Development in Practice**, c. 15, s. 3–4, 2005, ss. 286–301.

İlgar Rüştü/ Salem Khalef: “Türkiye’nin Sınırşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açidan Bir Bakış”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, 2004, s. 10.

Kirkpatrick, Colin/ David Parker: “Domestic Regulation and the WTO: The Case of Water Services in Developing Countries”, **The World Economy**, c. 28, s. 10, 2005, ss. 1491–508.

Kalaycı İrfan: “Ortadoğu’nun Kült Sorunu ‘Su’: Sosyo- Ekonomik ve Jeo Ekonomik Bir Tahlil”, **Avrasya Etüdleri Dergisi**, 2013, 7, s. 4.

Köle, M. Murat: “1954 – 2016 Dönemi Türkiye Sınırşan Sular Politikası”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, s. 35, 2017, ss. 122–122, <https://doi.org/10.14781/mcd.291177>.

Kayaer Mesut/ Çiftçi Salih: “Sularının Stratejik, Etik ve Hukuki Boyutlarının Değerlendirilmesi”, **Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2018, 4, s. 3.

Klawitter, Simone/ Hadeel Qazzaz: “Water as a Human Right: Understanding of Water in the Arab Countries of the Middle East”, **Water Resources in the Middle East, Springer Berlin Heidelberg**, pp. 283–90.

Kılıç, Selim: “Çevre Sorunları Ve Yoksulluk”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi** 5, s. 1 (Mart 2013): 9-20., <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uaifd/issue/21596/231897>

Keskin, Sevda: “Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukukunda Önemli Zarar Vermeme Yükümlülüğü”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, c. 25, s. 2, 2019, ss. 1009–24.

Kılıç, Selim: “Küresel İklim Değişikliği Sürecinde Su Yönetimi”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, s. 39, 2011: 161-86.

Maden Tuba Evrim: “Sınıraşan Su Havzalarında İş birliği Sorunu”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 2013, c. 5, s. 53.

Mekonnen, Dereje Zeleke: “Declaration of Principles on the Grand Ethiopian Renaissance Dam: Some Issues of Concern”, **Mizan Law Review**, vol. 11, no. 2, Mar 2018, p. 255,

Onüçyıldız Mustafa: “Fırat-Dicle Havzası ve Irak Su Yapıları”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi**, 2016, s. 12.

Öziş, Ünal/Özdemir, Yalçın/Dalkılıç, Yıldırım/Türkman, Ferhat/Baran, Türkay: “Su Siyaseti Açısından Sınıraşan Fırat-Dicle Havzası”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, 2004, s. 382.

Parlar, Derya Sürmelioğlu/ Arslantürk, Oğuzhan: “Çevresel Güvenlik Kapsamında Su”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2014, s. 7.

Sorg, A.: “Coping with Changing Water Resources: The Case of the Syr Darya River Basin in Central Asia”, **Environmental Science & Policy**, c. 43, 2014, ss. 68–77, <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2013.11.003>.

Sadoff, C.: “Beyond the River: The Benefits of Cooperation on International Rivers”, **Water Policy**, c. 4, s. 5, 2002, ss. 389–403, [https://doi.org/10.1016/s1366-7017\(02\)00035-1](https://doi.org/10.1016/s1366-7017(02)00035-1).

Schiell, Rebecca: “The Determinants of Access to Sanitation: The Role of Human Rights and the Challenges of Measurement”, **Water**, c. 13, s. 12, June 2021, ss. 1676.

Simon Dalby: “Geographies of Global Environmental Security”, **Globalization**, 2008, ss. 29–39, <https://doi.org/10.5040/9781501397790.ch-003>.

Şahin, Güngör/ Osman Raşid Beyhan: “Afrika Birliği’nin Küresel Sistemde Güç Merkezi Olma Hedefi ve ‘Gündem 2063’ Vizyonu”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Sept. 2021, pp. 201–44, <https://doi.org/10.17134/khosbd.1001202>.

Tepekaya Muzaffer: “Değişen Dünya Konjonktüründe Türkiye’nin Sınırşan Suları”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 1996, s. 1.

Tona, Aziz Uğur: “Su Kaynakları Mühendisliğinde CBS’nin Kullanımı”, **Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemleri Dergisi**, c. 4, s. 1, 2022, ss. 23–33.

Unger-Shayesteh, K.: “Introduction to ‘Water in Central Asia — Perspectives under Global Change’”, **Global and Planetary Change**, c. 110, 2013, ss. 1–3.

Wolf, A.: “Conflict and Cooperation along International Waterways”, **Water Policy**, c. 1, s.2, 1998, ss. 251–65, [https://doi.org/10.1016/s1366-7017\(98\)00019-1](https://doi.org/10.1016/s1366-7017(98)00019-1).

Yüksel, İnan, “Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat ve Dicle)”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c. 49, s. 1, 1994, ss. 1.

Yılmaz, Aslı: “Yeni Sağcı Su Politikası Kavramları: Fiyatlandırma, Su Hakkı, Özerklik-Katılım”, **Memleket Siyaset Yönetim** 4, s. 10 (Ağustos 2009): 1-32.

Tezler

Akça, Çağatay: “Sınırşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi”, Uzmanlık Tezi, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara, 2014.

Atuk, Nihal: **“Türkiye’den Suriye’ye Akan Yerüstü ve Yer Altı Suyu Miktarı ve Bunların Ekonomik Değerleri”**, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara, 1995.

Akar, Sonay: **“Su Kamusalılığı ve Mülkiyetinin Küreselleşmeyle Birlikte Değişen Niteliğinin Değerlendirilmesi”**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2012.

Atvur, Senem: **“Küresel Su Politikalarına Karşı Küre-yerel Toplumsal Hareketlerin Yarattığı Sonuçlar”**, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2012.

Baştan, Özlem: **“Çevresel Güvenlik Bağlamında Sınır Aşan Sular Sorunu (Nil Havzası Örneği)”**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2021.

Bir, Mustafa: **“Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye'nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsuları”**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1969.

Çelebi, Onur: **“Türkiye’nin Suriye ve Irak İle Olan İlişkilerinde Sınıraşan Suların Etkisi”**, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Çelik, Soner: **“Sınıraşan Sular Kapsamında Dicle ve Fırat Nehirlerinin Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi”**, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

Dalar, Mehmet: **“Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Nehirler ve Fırat-Dicle Nehirlerinin Hukuksal Statüsü”**, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2004.

Durmazuçar, Vedat: **“Ortadoğudaki Su Sorununun Türkiye’ye Bakan Yönü ve Türkiye'nin İzlemesi Gereken Hidrostrateji”**, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2002.

Doğu Kırkıcı, Duygu: **“Sınıraşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri”**, Uzmanlık Tezi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ankara, 2014.

Güntay, Nükhet: **“Bölgesel İşbirliğinde Su Diplomasisi: Mekong Nehri Havzası Örneği”**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Gürson, Poyraz: **“Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde Türkiye-Suriye İlişkilerine Analitik Yaklaşım”**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.

Mazlum, İbrahim: **“Çevresel Güvenlik ve Ortadoğu Bölgesinde Sınırı Aşan Sular: Dicle-Fırat Havzası Örneği”**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2003.

Müftüoğlu, Zeynep: **“Bir Kamu Hizmeti Olarak Su Kaynakları Yönetimi”**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Okyay, Cem: **“Türkiye ve Ortadoğu'da Güncel Gelişmeler Işığında Su Sorunu”**, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze, 2021.

Orhon, Kemal Berk: **“Sınır aşan Yerüstü Suların Yönetiminde Dünya ve Türkiye Uygulamaları”**, Uzmanlık Tezi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı (OSİB), Ankara, 2015.

Şahin, Betül: **“Küresel Bir Sorun: Su Kıtlığı ve Sanal Su Ticareti”**, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2016.

Topçu, Eral: **“Bir İnsan Hakkı Olarak Su Hakkı”**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

Türkmen, Abdulbasir: **“Uluslararası Güvenlikte Suyun Önemi ve Afganistan Analizi”**, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, 2019.

İnternet Kaynakları

<https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetGaleriFile/425/DosyaGaleri/1010/173.pdf>

<http://enb.iisd.org/download/pdf/sd/ymbvol82num23t.pdf>

<https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?db44c0ff-da43-4184-88c1-f0867f1f833f>

<https://hizmet-is.org.tr/kadin-komitemiz-haberleri/sendikamiz-kadin-komitesi-22-mart-dunya-su-gununde-kadin-ve-su-hakki-raporu-yayinladi/>

<https://sdg.iisd.org/events/8th-africa-water-week/>

<https://enb.iisd.org/events/international-conference-freshwater>

https://eskieskisehir.imo.org.tr/yayinlar/dergi_goster.php?kodu=85&dergi=12

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000367306>

<https://www.mgm.gov.tr/iklim/iklim-degisikligi.aspx>

[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2018\)625181](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2018)625181)

<https://www.ohchr.org/en/water-and-sanitation>

<http://www.oecd.org/about/membersandpartners/>

<https://www.semanticscholar.org/paper/Restructuring-of-Water-Usage-in-the-Basin-%3A-The-of-Beaumont/4692db57b1bd88ad329dee3ec87f42e61e5166cf>

<https://www.semanticscholar.org/paper/Institutional-Capacity-Development-in-Transboundary-Vollmer-Ardakanian/aac230dcd4aa101408a337e97fa3308e46fefb99>

<https://www.cbd.int/doc/publications/cbd-ts-40-en.pdf>

https://tasam.org/tr-tr/icerik/160/sinir_asan_sular_ve_turkiye

<http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/inceleme-34.pdf>

<https://www.unwater.org/news/handbook-human-rights-water-and-sanitation>

<https://www.nytimes.com/1996/05/23/world/china-s-fickle-rivers-dry-farms-need-industry-bring-a-water-crisis.html>

<https://www.suen.gov.tr/Suen/catdtty.aspx?val=256>

<https://www.ohchr.org/en/publications/fact-sheets/fact-sheet-no-35-right-water>

https://www.unwater.org/sites/default/files/app/uploads/2017/05/UNW_Status_Report_IW_RM.pdf

https://www.unwater.org/sites/default/files/app/uploads/2017/05/UNW_status_report_Rio2012.pdf

<https://www.worldwatercouncil.org/en/daegu-gyeongbuk-2015>

<https://casetext.com/case/ppl-montana-llc-v-montana-2>

<https://hidropolitikakademi.org/tr/article/8124/7dunya-su-forumu-bitti-ama>

Kongre, Konferans, Sempozyum Metni

Akkaya, Cansen/ Efeoğlu, Ayla/ Yeşil, Nedim, “**Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**”, Ankara: TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiri Metni, 2006.

Avcı, İlhan/ Yanık, Bahattin, “**İstanbul: Sınraşan ve Sınır Oluşturan Su Kaynaklarımız, Su Kongresi ve Sergisi**”, 1997.

Aykan, Murat, “**Ankara,: IMF ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çok Uluslu Şirketlerin Türkiye’deki Uygulamaları, TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildirisi**”, 2006.

International Law Association, “**Waters of International Rivers Report, Report of the Forty-Seventh Conference, held at Dubrovnik**”, 26th August – 1st September 1956, s. 244-248.

Uluslararası Anlaşmalar

Ankara Anlaşması (1921), <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/5-Trk-Frnsz-Itilafname.pdf>

Berlin Kuralları (2004), www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/ILA_Berlin_Rules-2004.pdf

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi(2002), <https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33>

BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin Sözleşme(1997),

https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=xxvii12&chapter=27&clang=_en

Helsinki Kuralları (1966),

https://unece.org/fileadmin/DAM/env/water/meetings/legal_board/2010/annexes_groundwater_paper/Annex_II_Helsinki_Rules_ILA.pdf

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/hizmet-ticareti-anlasmalari/hizmet-ticareti-genel-anlasmasi-gats>

Lozan Antlaşması(1923), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.340.pdf>, Resmi Gazete Tarih: 10.09.1923 Sayı: 22.

Maasrich Antlaşması (1991), <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>

Türkiye- Irak Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması ve Ek Protokol(1946), https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc029/kanuntbmmc029/kanuntbmmc02905130.pdf

Türkiye-Irak Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması(1976), <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15587.pdf>

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü (1945), https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.p